

# POSYNODÁLNA APOŠTOLSKÁ EXHORTÁCIA SVÄTÉHO OTCA FRANTIŠKA

## AMORIS LAETITIA

*biskupom, kňazom a diakonom, zasväteným osobám, kresťanským manželom a všetkým veriacim laikom o láske v rodine*

© Copyright – Libreria Editrice Vaticana, 2016

© Konferencia biskupov Slovenska, 2016

1. RADOSŤ LÁSKY, ktorá sa žije v rodinách, je aj potešením Cirkvi. Ako naznačili synodálni otcovia, napriek mnohým znakom krízy manželstva „túžba po rodine zostáva živá predovšetkým medzi mladými a motivuje Cirkev“.1 Ako odpoveď na túto túžbu je „kresťanské ohlasovanie, ktoré sa týka rodiny, naozaj dobrou správou“.2

2. Postup synody umožnil predstaviť situáciu rodín v súčasnom svete, rozšíriť náš pohľad a oživiť naše povedomie o dôležitosti manželstva a rodiny. Zároveň nám zložitost' predložených tém poukázala na nutnosť pokračovať v slobodnom prehlbovaní niektorých doktrínálnych, morálnych, duchovných a pastoraálnych tém. Uvažovanie pastierov a teológov, ak je verné Cirkvi, čestné, realistické a kreatívne, nám pomôže dosiahnuť väčšiu zrozumiteľnosť. Debaty, ktoré možno nájsť v komunikačných prostriedkoch alebo v publikáciách, či dokonca medzi služobníkmi Cirkvi, siahajú od bezuzdnej túžby všetko zmeniť – bez dostatočnej reflexie alebo základu – až k postoju, ktorý predstiera, že všetko možno vyriešiť aplikovaním všeobecných norratív či vyvodzovaním prehnaných záverov z niektorých teologických reflexií.

3. Pamätajúc na to, že čas je nadradený priestoru, rád by som zdôraznil, že nie všetky doktrínálne, morálne alebo pastoraálne diskusie musia byť vyriešené zásahmi magistéria. Samozrejme, v Cirkvi je nevyhnutná jednota doktríny a praxe, ale to nebráni tomu, aby existovali rozličné spôsoby interpretácie niektorých aspektov doktríny alebo niektorých dôsledkov, ktoré z nej vyplývajú. Toto sa bude diať, až kým nás Duch nedovedie k úplnej pravde (porov. Jn 16, 13), teda kým nás dokonale neuvedie do tajomstva Krista a kým nebudeme schopní všetko vidieť jeho pohľadom. Okrem toho v každej krajine alebo regióne je možné hľadať viac inkulturované riešenia, pozorné voči tradíciám a lokálnym výzvam. Vskutku, „kultúry sú navzájom veľmi odlišné a každý všeobecný princíp [...] potrebuje byť inkulturovaný, ak má byť dodržiavaný a aplikovaný“.3

4. V každom prípade, musím povedať, že postup synody mal v sebe mnoho pekného a ponúkol veľa svetla. Ďakujem za mnohé príspevky, ktoré mi pomohli uvažovať nad problémami rodín vo svete v celej ich šírke. Celok príspevkov otcov, ktorých som počúval s neustálou pozornosťou, sa mi javil ako vzácny mnohosten, zložený z početných legitímnych starostí a čestných, úprimných otázok. Preto som pokladal za vhodné zostaviť posynodálnu apoštolskú exhortáciu, ktorá zozbiera príspevky dvoch nedávnych synod o rodine a pripojí ďalšie uvažovania, ktoré môžu usmerniť reflexiu, dialóg a pastoračnú prax, a zároveň dodať odvalu, stimul a pomoc rodinám v ich úsilí a v ich ťažkostiach.

5. Táto exhortácia nadobúda osobitný význam v kontexte Svätého roka milosrdenstva. Na prvom mieste preto, že ju zamýšľam ako podnet pre kresťanské rodiny, ktorý ich má stimulovať, aby ocenili dary manželstva a rodiny a aby si uchovali silnú lásku plnú hodnôt, ako štedrosť, horlivosť, vernosť a trpezlivosť. Na druhom mieste preto, že má za cieľ povzbudiť všetkých, aby boli

znamienami milosrdenstva a blízkosti tam, kde sa rodinný život dokonale neuskutočňuje alebo sa nerozvíja s pokojom a radosťou.

6. Pri písaní tohto textu začnem úvodom inšpirovaným Svätým písmom, ktoré udá primeraný tón. Z tohto východiska budem pokračovať v uvažovaní nad aktuálnou situáciou rodín, aby som zostal „nohami na zemi“. Potom pripomeniem niektoré základné prvky učenia Cirkvi ohľadom manželstva a rodiny, aby som tak vytvoril priestor pre dve centrálné kapitoly venované láske. Následne zdôrazním niektoré pastoračné prístupy, ktoré nám pomáhajú budovať trváce a plodné rodiny podľa Božieho plánu, a venujem jednu kapitolu aj výchove detí. Zastavím sa pri pozvaní k milosrdenstvu a k pastoračnému rozlišovaniu v situáciách, ktoré celkom nezodpovedajú tomu, čo nám predkladá Pán, a napokon krátko naznačím línie rodinnej spirituality.

7. Kvôli bohatstvu dvoch rokov uvažovaní, ktoré priniesol postup synody, táto exhortácia rozličnými štýlmi rozoberá mnohé a rozmanité témy. To je dôvod jej nevyhnutného rozsahu. Neodporúčam preto všeobecné, unáhlené čítanie. Bude prospešnejšia – pre rodiny, ako aj pre pastoračných pracovníkov, ktorí sa venujú rodinám – ak ju budú trpezlivo prehlbovať, jednu časť po druhej – alebo ak v nej budú hľadať to, čo potrebujú pre jednotlivé konkrétne okolnosti. Je možné, že manželia sa nájdu predovšetkým vo štvrtej a v piatej kapitole, že pastorační pracovníci sa budú zaujímať najmä o šiestu kapitolu a že všetkých obzvlášť osloví ôsma kapitola. Dúfam, že každý na základe čítania pocíti povolanie s láskou sa starať o život rodín, pretože ony „nie sú problémom, ale predovšetkým príležitosťou“.4

## **Prvá kapitola**

### **VO SVETLE SLOVA**

8. Biblia je plná rodín, generácií, príbehov o láske aj o rodinných krízach hneď od prvej strany, kde na scénu vstupuje rodina Adama a Evy s bremenom násilia, ale aj so silou života, ktorý pokračuje (porov. Gn 4), až po poslednú stranu, kde sa píše o svadbe Nevesty a Baránka (porov. Zjv 21, 2. 9). Dva domy, ktoré Ježiš opisuje, postavené na skale alebo na piesku (porov. Mt 7, 24 – 27), predstavujú mnohé rodinné situácie, tvorené slobodou tých, ktorí v nich žijú – pretože ako píše básnik, „každý dom je svietnikom“.5 Vstúpme teraz do jedného z týchto domov, vedení žalmistom, cez spev, ktorý aj dnes zaznieva tak v kresťanskej, ako aj v hebrejskej svadobnej liturgii:

„Blažený každý, čo sa bojí Pána  
a kráča po jeho cestách.

Budeš jesť z práce svojich rúk;

budeš šťastný a budeš sa mať dobre. Tvoja manželka je ako plodonosný vinič vnútri tvojho domu.

Tvoji synovia sú ako mládniky olivy okolo tvojho stola.

Veru, tak bude požehnaný muž, ktorý sa bojí Pána.

Nech ťa žehná Pán zo Siona, aby si videl šťastie Jeruzalema po všetky dni svojho života, aby si videl synov svojich synov. Pokoj nad Izraelom!“

(Ž 128, 1 – 6)

## **Ty a tvoja manželka**

9. Prekročíme teda prah tohto pokojného domu, v ktorom sedí rodina okolo slávnostného stola. Uprostred nachádzame manželský pár – otca a matku – s celým ich príbehom lásky. Na nich sa uskutočňuje ten prapôvodný plán, ktorý Kristus intenzívne pripomína: „Nečítali ste, že Stvoriteľ ich od počiatku ako muža a ženu stvoril?“ (Mt 19, 4). A pokračuje mandátom z Knihy Genezis: „Preto

muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke a budú jedným telom“ (Gn 2, 24).

10. Dve veľkolepé úvodné kapitoly Knihy Genezis nám predstavujú ľudský pár v jeho základnej realite. V tomto úvodnom texte Biblie sa objavujú viaceré rozhodujúce tvrdenia. Prvé z nich, synteticky citované Ježišom, hovorí: „Stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril“ (1, 27). K „Božiemu obrazu“ je prekvapujúco ako vysvetľujúca analógia priradený práve pár „muža a ženy“. Znamená to teda, že sám Boh je rozdelený na pohlavia alebo že ho sprevádza nejaká božská spoločníčka, ako verili niektoré staroveké náboženstvá? Samozrejme, že nie; veď vieme, s akou jasnosťou Biblia odmieta takéto presvedčenia, rozšírené medzi Kanaánčanmi vo Svätej zemi, ako modloslužobné. Transcendentnosť Boha zostáva zachovaná, ale vzhľadom na to, že Boh je zároveň Stvoriteľom, plodnosť ľudského páru je jeho živým a účinným „obrazom“, viditeľným znakom stvoriteľského úkonu.

11. Pár, ktorý miluje a plodí život, je skutočnou živou „sochou“ (nie tou zo skaly alebo zo zlata, ktorú Dekalóg zakazuje), schopnou znázorniť Boha Stvoriteľa a Spasiteľa. Plodná láska sa preto stáva symbolom intímnych Božích skutočností (porov. Gn 1, 28; 9, 7; 17, 2 – 5. 16; 28, 3; 35, 11; 48, 3 – 4). Rozprávania Knihy Genezis, nasledujúce takzvanú „kňazskú tradíciu“, prelínajú viaceré genealogické postupnosti (porov. 4, 17 – 22. 25 – 26; 5; 10; 11, 10 – 32; 25, 1 – 4. 12 – 17. 19 – 26; 36): plodivá schopnosť ľudského páru je vskutku tou cestou, po ktorej napredujú dejiny spásy. Vo svetle sa plodný vzťah páru stáva obrazom na odhalenie a popísanie Božieho tajomstva, podstatného v kresťanskej vízii Najsvätejšej Trojice, ktorá v Bohu kontempluje Otca, Syna a Ducha lásky. Boh Trojica je spoločenstvom lásky a rodina je jeho živým odrazom. Slová Jána Pavla II. nám pomáhajú chápať: „Náš Boh vo svojom najintímnejšom tajomstve nie je osamelosťou, ale rodinou, keďže má v sebe otcovstvo, synovstvo a podstatu rodiny, ktorou je láska. Táto láska v Božej rodine je Duch Svätý.“<sup>6</sup> Rodina nie je čosi cudzie samotnej božskej podstate.<sup>7</sup> Tento trinitárny aspekt páru má nové vyjadrenie v pavlovskej teológii, keď Apoštol dáva pár do vzťahu s „tajomstvom“ jednoty medzi Kristom a Cirkvou (porov. Ef 5, 21 – 33).

12. Ježiš nás však vo svojej úvahe o manželstve odkazuje aj na ďalšiu stránku Knihy Genezis – na druhú kapitolu, kde sa nachádza veľkolepý portrét páru s jasnými detailmi. Vyberieme si z nich len dva. Prvým je nepokoj človeka hľadájúceho „pomoc, ktorá mu bude podobná“ (v. 18. 20), schopná rozriešiť samotu, ktorá ho vyrušuje a ktorá sa nedá utíšiť blízkosťou zvierať ani všetkého stvorenia. Pôvodný hebrejský výraz poukazuje na priamy vzťah, takmer „frontálny“ – oči v očiach –, čo aj v mlčanlivom dialógu, lebo v láske je ticho často výrečnejšie než slová. Je to stretnutie s tvárou, „ty“, ktoré odráža Božiu lásku a je darovaným bohatstvom – „je pomocnicou aj stĺpom, o ktorý sa [muž] pokojne opiera“ (Sir 36, 26), ako hovorí biblická stať. Alebo, ako volá nevesta v Piesni piesní, v nádhernom vyjadrení lásky a vzájomného darovania: „Môj milý je môj a ja som jeho [...], ja som jeho a môj milý je môj“ (2, 16; 6, 3).

13. Z tohto stretnutia, ktoré uzdravuje samotu, pramení plodenie a rodina. Toto je druhý detail, ktorý môžeme zdôrazniť: Adam, ktorý je aj človekom všetkých čias a všetkých oblastí našej planéty, je spolu so svojou ženou pôvodcom novej rodiny – ako opakuje Ježiš, keď cituje Knihu Genezis: „Pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele“ (Mt 19, 5; porov. Gn 2, 24). Sloveso „pripútať sa“ v hebrejskom origináli označuje intenzívny súzvuk, fyzické a vnútorné primknutie, a to až do takej miery, akou sa opisuje jednota s Bohom: „Moja duša sa vinie k tebe“ (Ž 63, 9), spieva modliaci sa. Evokuje to manželskú jednotu nielen v jej pohlavnom a telesnom rozmere, ale aj v slobodnom darovaní lásky. Ovocím tejto jednoty je „stať sa jedným telom“, tak vo fyzickom objatí, ako aj v jednote dvoch srdiec a života – a možno i v dieťati, ktoré sa z týchto dvoch zrodí a ktoré v sebe ponesie, zjednocujúc ich geneticky aj duchovne, dve „telá“.

**Tvoji synovia sú ako mládniky olivy**

14. Pozrime sa na spev žalmistu. Objavujú sa v ňom – v dome, kde muž a jeho žena sedia pri stole – deti, ktoré ich obklopujú ako „mládniky olivy“ (Ž 128, 3), plné energie a vitality. Ak rodičia sú základom domu, deti sú „živé kamene“ rodiny (porov. 1 Pt 2, 5). Je významné, že v Starom zákone slovo, ktoré sa najčastejšie objavuje po Bohu (YHWH, „Pán“), je práve „syn“ (ben), teda výraz, ktorý odkazuje na hebrejské sloveso s významom „budovať“ (banah). Preto Žalm 127 oslavuje dar detí obrazmi vzťahujúcimi sa tak na budovanie domu, ako aj na spoločenský a obchodný život, ktorý sa uskutočňoval pri bráne mesta: „Ak Pán nestavia dom, márne sa namáhajú tí, čo ho stavajú [...]. Hľa, Pánovým dedičným darom sú jeho synovia, jeho odmenou je plod lona. Čím sú bojovníkovi šípy v ruke, tým sú vám synovia z mladých liet. Blažený muž, ktorý si nimi tulec naplnil: neutrpí hanbu, keď bude rokovať s nepriateľmi v bráne“ (v. 1. 3 – 5). Je pravda, že tieto obrazy odrážajú kultúru starovekej spoločnosti, ale prítomnosť detí je v každom prípade znakom naplnenia rodiny v kontinuite tých istých dejín spásy, z generácie na generáciu.

15. Do tejto perspektívy môžeme zasadiť aj ďalší rozmer rodiny. Vieme, že v Novom zákone sa hovorí o „cirkvi, ktorá sa stretá v dome“ (porov. 1 Kor 16, 19; Rim 16, 5; Kol 4, 15; Flm 2). Životný priestor rodiny sa mohol premeniť na domácu cirkev, domáci chrám, na sídlo Eucharistie, prítomnosti Krista sediaceho pri tom istom stole. Nezabudnuteľná je scéna vykreslená v Zjavení apoštola Jána: „Stojím pri dverách a klopem. Kto počúvne môj hlas a otvorí dvere, k tomu vojdem a budem s ním večerať a on so mnou“ (3, 20). Tak sa zobrazuje dom, ktorý vo svojom vnútri ukrýva Božiu prítomnosť, spoločnú modlitbu, a teda aj Pánovo požehnanie. O tom sa hovorí v Žalme 128, ktorý sme vzali za základ: „Veru, tak bude požehnaný muž, ktorý sa bojí Pána. Nech ťa žehná Pán zo Siona“ (v. 4 – 5).

16. Biblia považuje rodinu aj za sídlo katechézy detí. Toto žiarilo v opise veľkonočného slávania (porov. Ex 12, 26 – 27; Dt 6, 20 – 25) a následne bolo podrobne znázornené v židovskej haggade, teda dialogickom rozprávaní, ktoré sprevádza obrad veľkonočnej večere. Navyše žalm vyzdvihuje ohlasovanie viery v rodine: „Čo sme počuli a poznali a čo nám rozprávali naši otcovia, nezatajíme pred ich synmi; ďalším pokoleniam vyrozprávame slávne a mocné skutky Pánove a zázraky, ktoré urobil. Jakubovi dal nariadenie a pre Izraela vyhlásil za zákon, aby to, čo prikázal našim otcom, zvestovali svojim synom; majú to vedieť aj ďalšie pokolenia, synovia, ktorí sa narodia. Oni prídu a vyrozprávajú svojim deťom“ (78, 3 – 6). Teda rodina je miestom, kde sa rodičia stávajú prvými učiteľmi viery pre svoje deti. Je to „remeselná“ úloha, z osoby na osobu: „A keď sa ťa v budúcnosti tvoj syn opýta [...], odpovieš mu...“ (Ex 13, 14). Tak jednotlivé generácie prednesú svoj spev Pánovi, „mládenci a panny, starci a junáci“ (Ž 148, 12).

17. Rodičia majú povinnosť s vážnosťou naplňovať svoje poslanie vzdelávať, ako často učia mudrci Biblie (porov. Prís 3, 11 – 12; 6, 20 – 22; 13, 1; 22, 15; 23, 13 – 14; 29, 17). Deti sú povolané prijať a praktizovať prikázanie: „Cti otca svojho i matku svoju“ (Ex 20, 12), v ktorom sloveso „ctiť“ znamená uskutočňovať rodinné a spoločenské úlohy v ich plnosti, nezanedbávať ich s výhovorkami na náboženské dôvody (porov. Mk 7, 11 – 13). Naozaj, kto si ctí otca, odčisťuje svoje hriechy, „kto si ctí matku, (počína) si tak, ako keby si zhromažďoval poklady“ (Sir 3, 3 – 4).

18. Evanjelium nám pripomína aj to, že deti nie sú majetkom rodiny, ale majú pred sebou svoju osobnú cestu života. Ak je pravda, že Ježiš sa predstavuje ako vzor podriadenosti svojim pozemským rodičom, lebo im bol poslušný (porov. Lk 2, 51), je tiež isté, že ukazuje, že životné rozhodnutie dieťaťa a jeho kresťanské povolanie si môžu vyžadovať odstup – na uskutočnenie jeho zasvätenia sa Božiemu kráľovstvu (porov. Mt 10, 34 – 37; Lk 9, 59 – 62). Navyše on sám ako dvanásťročný odpovedá Márii a Jozefovi, že má dôležitejšiu úlohu, ktorú musí splniť mimo svojej historickej rodiny (porov. Lk 2, 48 – 50). Vyzdvihuje preto nevyhnutnosť iných, hlbších väzieb aj v rámci rodinných vzťahov: „Mojou matkou a mojimi bratmi sú tí, čo počúvajú Božie slovo a uskutočňujú ho“ (Lk 8, 21). Okrem toho v pozornosti, ktorú venuje deťom – v spoločnosti

starovekého Blízkeho východu pokladaným za subjekty bez vlastných práv a súčasť rodinného majetku – Ježiš zachádza až tak ďaleko, že ich dospelým predstavuje temer ako učiteľov pre ich jednoduchú a spontánnu dôveru voči druhým: „Veru hovorím vám: Ak sa neobrátite a nebudete ako deti, nevojdete do nebeského kráľovstva. Kto sa teda poníži ako toto dieťa, ten je najväčší v nebeskom kráľovstve“ (Mt 18, 3 – 4).

### **Cesta utrpenia a krvi**

19. Idyla predstavená v Žalme 128 nevyvracia trpkú realitu, ktorá poznačuje celé Sväté písmo. Je ňou prítomnosť bolesti, zla, násilia, ktoré trýznia život rodiny a jej intímne spoločenstvo života a lásky. Nie bez dôvodu je Kristova reč o manželstve (porov. Mt 19, 3 – 9) vložená do dišputy o rozvoде. Božie slovo je neustálym svedkom tejto temnej dimenzie, ktorá sa objavuje už na samom začiatku, keď sa pre hriech vzťah lásky a čistoty medzi mužom a ženou mení na nadvládu: „Hoci budeš po mužovi túžiť, on bude vládnuť nad tebou“ (Gn 3, 16).

20. Cesta utrpenia a krvi prechádza cez mnohé stránky Biblie, od bratovražedného násilia Kaina voči Ábelovi; od rozličných hádok medzi deťmi a manželkami patriarchov Abraháma, Izáka a Jakuba až po tragédie, ktoré naplňajú krvou rodinu Dávida, rôzne rodinné ťažkosti, ktoré poznačujú rozprávania Tobiáša alebo trpké vyznanie opusteného Jóba: „Mojich bratov odohnal odo mňa, a známi sa mi celkom odcudzili. [...] Môj dych sa oškliví vlastnej manželke a zo svojich útroby deťom zapácham“ (Jób 19, 13. 17).

21. Sám Ježiš sa rodí v skromnej rodine, ktorá čoskoro musí utiecť do cudzej zeme. Vstupuje do Petrovho domu, kde leží chorá svokra (porov. Mk 1, 30 – 31); nechá sa zapojiť do drámy smrti v dome Jaira a v dome Lazára (porov. Mk 5, 22 – 24. 35 – 43; Jn 11, 1 – 44); počúva zúfalý plač naimskej vdovy nad jej mŕtvym synom (porov. Lk 7, 11 – 15); prijme prosbu otca epileptického chlapca v malej dedinke na vidieku (porov. Mk 9, 17 – 27). Stretáva sa s mýtnikmi Matúšom a Zachejom v ich domoch (porov. Mt 9, 9 – 13; Lk 19, 1 – 10) a tiež s hriešnikmi – ako so ženou, ktorá vojde do domu farizeja (porov. Lk 7, 36 – 50). Pozná úzkosti a napätia rodín a vkladá ich do svojich podobenstiev: od synov, ktorí odchádzajú z domu hľadajúc dobrodružstvo (porov. Lk 15, 11 – 32), po neposlušných synov s nevysvetliteľnými spôsobmi správania (porov. Mt 21, 28 – 31) alebo obete násilia (porov. Mk 12, 1 – 9). Stará sa o svadbu, ktorej hrozí, že skončí trápne pre nedostatok vína (porov. Jn 2, 1 – 10) alebo pre neprítomnosť pozvaných hostí (porov. Mt 22, 1 – 10), a pozná aj sklúčenosť zo straty mince v chudobnej rodine (porov. Lk 15, 8 – 10).

22. Pri tomto krátkom putovaní môžeme vidieť, že Božie slovo sa neprejavuje ako sled abstraktných téz, ale ako spoločník na ceste aj pre rodiny, ktoré sú v kríze alebo zažívajú nejakú bolesť, a ukazuje im cieľ ich putovania: keď im Boh „zotrie z očí každú slzu a už nebude smrti ani žiaľu; ani náreku, ani bolesti viac nebude“ (Zjv 21, 4).

### **Námaha tvojich rúk**

23. Na začiatku 128. žalmu je otec predstavený ako robotník, ktorý sa prácou svojich rúk môže postarať o fyzický blahobyť a pokoj svojej rodiny: „Budeš jesť z práce svojich rúk; budeš šťastný a budeš sa mať dobre“ (v. 2). To, že práca je základnou súčasťou dôstojnosti ľudského života, možno dedukovať už z prvých strán Biblie, kde sa hovorí, že Boh vzal „človeka a umiestnil ho v raji Edenu, aby ho obrábal a strážil“ (Gn 2, 15). Je to obraz robotníka, ktorý premieňa hmotu a využíva energie stvoreného sveta, dorába „ťažko zarobený chlieb“ (Ž 127, 2) a popritom zveľaďuje samého seba.

24. Práca zároveň umožňuje aj rozvoj spoločnosti, obživu rodiny a tiež jej stabilitu a plodnosť: „Aby si videl šťastie Jeruzalema po všetky dni svojho života, aby si videl synov svojich synov“ (Ž

128, 5 – 6). V Knihe prísloví sa predstavuje úloha matky rodiny, ktorej práca je opísaná vo všetkých každodenných konkrétnostiach: zasluhuje si pochvalu manžela i detí (porov. 31, 10 – 31). Aj apoštol Pavol bol hrdý na to, že žil bez toho, aby bol na ťarchu druhým, pretože pracoval svojimi rukami a tak si zabezpečoval obživu (porov. Sk 18, 3; 1 Kor 4, 12; 9, 12). Bol taký presvedčený o potrebe práce, že ustanovil pre svoje spoločenstvá železnú normu: „Kto nechce pracovať, nech ani nej“ (2 Sol 3, 10; porov. 1 Sol 4, 11).

25. Na základe týchto vyjadrení je pochopiteľné, že nezamestnanosť a neistota práce spôsobujú utrpenie, ako to možno zaznamenať v Knihe Rút a ako to pripomína aj Ježiš v podobenstve o nádenníkoch, ktorí posedávajú v nútenej nečinnosti na námestí obce (porov. Mt 20, 1 – 16), alebo ako to on sám zažíva, keď ho obkolesujú chudobní a hladní. Toto isté spoločenstvo tragicky prežíva v mnohých krajinách a tento nedostatok práce rozličnými spôsobmi narúša pokoj rodín.

26. Nemôžeme zabudnúť ani na degeneráciu, ktorú hriech vovádza do spoločnosti – keď sa ľudská bytosť správa ako tyran vzhľadom na prírodu, devastuje ju, používa ju egoistickým či dokonca brutálnym spôsobom. Dôsledkom toho je premieňanie pôdy na púšť (porov. Gn 3, 17 – 19), ako aj ekonomické a spoločenské poruchy rovnováhy, proti ktorým sa jasne dvíha hlas prorokov, od Eliáša (porov. 1 Kr 21) až po slová, ktoré sám Ježiš prednáša proti nespravodlivosti (porov. Lk 12, 13 – 21; 16, 1 – 31).

## **Nežnosť objatia**

27. Ježiš predstavil ako charakteristický znak pre svojich apoštolov najmä zákon lásky a sebadarovania (porov. Mt 22, 39; Jn 13, 34), a urobil to prostredníctvom princípu, ktorý otec a matka zvyčajne dosvedčujú vlastnou existenciou: „Nik nemá väčšiu lásku ako ten, kto položí svoj život za svojich priateľov“ (Jn 15, 13). Ovocím lásky je aj milosrdenstvo a odpustenie. V tomto zmysle je veľmi emblematická scéna, ktorá ukazuje cudzoložnicu na nádvorí chrámu v Jeruzaleme, obklopenú žalobcami, a potom osamelú, len s Ježišom, ktorý ju neodsudzuje, ale pozýva k dôstojnejšiemu životu (porov. Jn 8, 1 – 11).

28. V horizonte lásky, základnej pre kresťanskú skúsenosť manželstva a rodiny, sa vyníma ešte ďalšia čnosť, neraz ignorovaná v týchto časoch frenetických a povrchných vzťahov: nežnosť. Pozrime sa na jemný, ale výrazný Žalm 131. Ako to možno vidieť aj v iných textoch (porov. Ex 4, 22; Iz 49, 15; Ž 27, 10), jednota medzi veriacim a jeho Pánom je vyjadrená znakmi otcovskej a materinskej lásky. Objavuje sa tu krehká a nežná intimita, ktorá existuje medzi matkou a jej dieťaťom, novonarodeným bábätkom, ktoré spí v náručí svojej matky potom, čo sa nasýtilo. Ako naznačuje hebrejské slovo gamul, ide už o odstavené dieťa, ktoré sa vedome drží svojej matky, nosiacej ho na prsiach. Je to teda vedomá, nielen biologická intimita. Žalmista preto spieva: „Ale ja som svoju dušu upokojil a utíšil. Ako nasýtené dieťa v matkinom náručí“ (Ž 131, 2). Paralelne môžeme prejsť k ďalšej scéne, pri ktorej prorok Ozeáš vkladá do úst Boha ako Otca tieto dojímavé slová: „Keď bol Izrael mladý, miloval som ho [...], vodil som (ho) [...], povrazmi ľudskosti som ich tiahol, lanami lásky; bol som ako kto dvíha jarmo ponad ich líca a skláňal som sa k nemu chovať ho“ (11, 1. 3 – 4).

29. S týmto pohľadom, tvoreným vierou a láskou, milosťou a horlivosťou ľudskej rodiny a božskej Trojice, kontemplujeme rodinu, ktorú Božie Slovo zveruje do rúk muža, ženy a detí, aby vytvárali spoločenstvo osôb, ktoré bude obrazom jednoty medzi Otcom, Synom a Duchom Svätým. Plodiaca a výchovná aktivita je zasa odrazom stvoriteľského diela Otca. Rodina je povoláná zdieľať dennú modlitbu, čítanie Božieho slova a eucharistické spoločenstvo, aby v nej rástla láska a premieňala sa čoraz viac na chrám, v ktorom prebýva Duch.

30. Pred každou rodinou sa črtá ikona rodiny z Nazareta, s jej každodennosťou tvorenou námahami, ba aj úzkosťami – ako keď musela znášať nepochopiteľné násilie Herodesa –, čo je skúsenosť, ktorá sa tragicky opakuje aj dnes v mnohých rodinách odmietnutých a bezbranných utečencov. Tak ako mudrci od východu, rodiny sú pozvané kontemplovať Dieťa a Matku, padnúť pred ním na zem a klaňať sa mu (porov. Mt 2, 11). Ako Mária majú s odvahou s pokojom prežívať rodinné výzvy, smutné i oduševňujúce; uchovávať si v srdci Božie divy a premýšľať o nich (porov. Lk 2, 19. 51). V poklade Máriinho srdca sú takisto všetky udalosti každej z našich rodín, ktoré ona starostlivo uchováva. Môže nám preto pomôcť interpretovať ich tak, aby sme v rodinnom príbehu rozpoznali Božie posolstvo.

## **Druhá kapitola**

### **SKUTOČNOSŤ A VÝZVY RODÍN**

31. Dobro rodiny je rozhodujúce pre budúcnosť sveta a Cirkvi. Existuje nespočetné množstvo analýz o manželstve a rodine, o ich ťažkostiach a aktuálnych výzvach. Je zdravé venovať pozornosť konkrétnej skutočnosti, pretože „v dejinných udalostiach sa prejavujú aj požiadavky a podnety Ducha Svätého“, prostredníctvom ktorých „Cirkev môže hlbšie vniknúť do nevyčerpatelného tajomstva manželstva a rodiny“.8 Nehodlám tu prezentovať všetko, čo by sa mohlo povedať o rozličných témach týkajúcich sa rodiny v súčasnom kontexte. Ale pretože synodálni otcovia priniesli pohľad na realitu rodín z celého sveta, pokladám za vhodné zhromaždiť tu niektoré z ich pastoračných príspevkov a pridať k nim ďalšie, ktoré vyplývajú z môjho vlastného pohľadu.

#### **Aktuálna situácia rodiny**

32. „Verní učeníu Krista, pozeráme sa dnes na realitu rodiny v celej jej zložitosti, na jej svetlé i tienisté stránky. [...] Antropologicko-kultúrna zmena dnes ovplyvňuje všetky aspekty života a vyžaduje si analytický a diferencovaný prístup.“9 Už v kontexte toho, čo nastalo pred viacerými desaťročiami, rozoznávali španielski biskupi domácu skutočnosť s väčšími priestormi slobody, „s vyrovnaným prerozdelením poslaní, zodpovedností a úloh [...]“.

Väčšie zhodnotenie osobnej komunikácie medzi manželmi prispieva k poľudšteniu celého rodinného spolunažívania [...]. Ani spoločnosť, v ktorej žijeme, ani tá, ku ktorej smerujeme, neumožňuje nerozdielne prežitie foriem a modelov z minulosti“.10 No „sme si vedomí principiálneho trendu antropologicko-kultúrnych zmien, na základe ktorých sa jednotlivcom zo strany spoločenských štruktúr dostáva menšia opora pre ich citový a rodinný život“.11

33. Okrem toho „je rovnako potrebné vziať do úvahy rastúce nebezpečenstvo prameniace z vyhroteného individualizmu, ktorý deformuje rodinné zväzky a každého člena rodiny pokladá za samostatný ostrov, takže v niektorých prípadoch preváži predstava o subjekte, ktorý sa konštruje podľa vlastných túžob, považovaných za absolútne“.12 „Napätia vyvolané vyhrotenou individualistickou kultúrou vlastníctva a pôžitku plodia vnútri rodín dynamiku neznášanlivosti a agresivity.“13 Dodal by som rytmus súčasného života, stres, spoločenský a pracovný systém, pretože to všetko sú kultúrne faktory, ktoré ohrozujú možnosť prijatia trvalých rozhodnutí. Zároveň existujú dvojznačné javy. Napríklad cení sa personalizácia, ktorá smeruje k autenticite, skôr než k opakovaniu vopred určeného správania. Je to hodnota, ktorá môže podnietiť rozličné schopnosti a spontánnosť, ak je však zle orientovaná, môže viesť k postojom trvalej nedôverčivosti, k úteku od povinností, uzatvoreniu sa do pohodlia, k arogancii. Sloboda výberu umožňuje plánovať vlastný život a čo najlepšie zveľaďovať seba samého; ak jej však chýbajú vznešené ciele a osobná disciplína, degeneruje na neschopnosť štedrého sebadarovania. De facto v mnohých krajinách, kde klesá počet manželstiev, zároveň stúpa počet osôb, ktoré sa rozhodujú žiť samy alebo žijú s inými bez toho, aby s nimi zdieľali spoločnú domácnosť. Môžeme zdôrazniť aj chvályhodný zmysel pre

spravodlivosť; ak však nie je správne chápaný, premieňa občanov na klientov, ktorí si vyžadujú len poskytovanie služieb.

34. Ak sa tieto riziká prenesú do spôsobu chápania rodiny, môžu ju zmeniť na prechodné miesto, na ktoré sa človek obráti, keď mu to príde vhod, alebo kde si môže nárokovať svoje práva, zatiaľ čo záväzky zostávajú napospas prelietavej nestálosti jeho túžob alebo okolností. Dnes je v podstate ľahké zameniť si skutočnú slobodu s myšlienkou, že každý môže súdiť, ako sa mu zachce, akoby popri jednotlivcoch neexistovali pravdy, hodnoty a princípy, podľa ktorých sa orientujeme; akoby všetko bolo rovnaké a všetko muselo byť dovolené. V takomto kontexte ideál manželstva, so záväzkami výlučnosti a stability, je napokon zničený tým, čo komu práve príde vhod, alebo vrtochmi pocitovosti. Človek sa bojí osamelosti, túži po priestore ochrany a vernosti, ale zároveň v ňom rastie strach z toho, že uviazne vo vzťahu, ktorý by mohol oddialiť naplnenie jeho osobných ambícií.

35. Ako kresťania sa nesmieme vzdať úlohy vyjadrovať sa v prospech manželstva len preto, aby sme neprotirečili súčasnej senzitivnosti; aby sme boli v móde alebo pre pocity menejcennosti, keď sa konfrontujeme s morálnym a ľudským úpadkom. Pripravili by sme svet o hodnoty, ktoré môžeme a musíme ponúkať. Samozrejme, nemá zmysel zastavovať sa pri rétorickom odsudzovaní súčasných ziel, akoby sme tým mohli niečo zmeniť. Rovnako zbytočné je snažiť sa vnucovať normy silou autority. Žiada sa od nás zodpovednejšie a štedrejšie úsilie, ktoré spočíva v predstavovaní dôvodov a motivácií, ktoré vedú k rozhodnutiam v prospech manželstva a rodiny, aby ľudia boli viac disponovaní odpovedať na milosť, ktorú im Boh ponúka.

36. Zároveň musíme byť pokorní a realistickí, aby sme uznali, že náš spôsob prezentovania kresťanského presvedčenia a spôsob zaobchádzania s ľuďmi niekedy napomohli tomu, na čo sa dnes sťažujeme, a tak je namieste reakcia zdravej sebakritiky. Okrem toho sme často predstavovali manželstvo takým spôsobom, že jeho unitívny cieľ, pozvanie rásť v láske a ideál vzájomnej pomoci, zostali v tieni takmer výlučného dôrazu kladeného na povinnosť plodenia. Tiež sme dobre nesprevádzali novomanželov počas ich prvých rokov ponukami prispôsobenými ich pracovnej dobe, ich jazyku, ich konkrétnym starostiam. Inokedy sme prezentovali príliš abstraktný teologický ideál manželstva, takmer umelo vykonštruovaný, vzdialený od konkrétnej situácie a skutočných možností rodín takých, aké sú. Táto prílišná idealizácia – najmä keď sme neprebúdzali dôveru v milosť – nespôsobila, že by manželstvo pôsobilo prítiahlivejšie a lákavejšie, ale skôr naopak.

37. Dlho sme sa domnievali, že trvaním na doktrínálnych, bioetických a morálnych otázkach, bez motivovania k otvorenosti pre milosť, sme dostatočne podopreli rodiny, upevnili zväzok manželov a naplnili zmyslom ich spoločný život. Robí nám ťažkosť prezentovať manželstvo ako dynamické napredovanie rastu a realizácie, skôr než bremeno, ktoré treba po celý život znášať. Len ťažko dokážeme ponechať priestor svedomiu veriacich, ktorí často odpovedajú na evanjelium najlepšie ako vedia, v rámci svojich limitov, a môžu rozvíjať osobné rozlišovanie v situáciách, v ktorých padajú všetky schémy. Sme povolani formovať svedomie, nie nárokovať si, že ho nahradíme.

38. Musíme byť vďační za to, že väčšina ľudí si váži rodinné vzťahy, ktoré chcú zostať trvalé a ktoré zaistujú rešpekt voči druhému. Vďaka tomu sa cení, že Cirkev ponúka priestor na sprevádzanie a pomoc pri otázkach, ktoré sa týkajú rastu lásky, prekonávania konfliktov a výchovy detí. Mnohí si vážia silu milosti, ktorú zažívajú vo sviatostnom zmierení a v Eucharistii, lebo im pomáha čeliť výzvam v manželstve a v rodine. V niektorých krajinách, predovšetkým v rozličných častiach Afriky, sekularizmus nedokázal oslabiť viaceré tradičné hodnoty a v každom manželstve tam vzniká silné spojenie medzi dvomi rozvetvenými rodinami, v ktorom pretrváva jasne definovaný systém riešenia konfliktov a ťažkostí. V súčasnom svete sa cení aj svedectvo manželov, ktorí nielen dlho vydržali spolu, ale stále napredujú v spoločnom projekte a uchovávajú si vzájomnú náklonnosť. To otvára dvere pozitívnej pastorácii, plnej prijatia, ktorá umožňuje postupné



prehlbovanie požiadaviek evanjelia. Jednako sme často konali defenzívnym postojom; márnime pastoračné sily násobením útokov na dekadentný svet; máme málo schopnosti povzbudzovať ľudí tak, aby sme im naznačili cesty k šťastiu. Mnohí nechápu, že poslanstvo Cirkvi o manželstve a rodine je jasným odrazom ohlasovania a prístupu Ježiša, ktorý predkladal náročný ideál, no zároveň si vždy zachoval súcitnú blízkosť k slabým osobám, akými boli napríklad Samaritánka alebo cudzoložná žena.

39. To neznamenaá prehliadať kultúrnu dekadenciu, ktorá nepodnecuje lásku a oddanosť. Konzultácie, ktoré predchádzali posledným dvom synodám, poukázali na rozličné symptómy „kultúry provizórnosti“. Mám na mysli napríklad rýchlosť, s ktorou ľudia prechádzajú z jedného citového vzťahu do druhého. Veria, že lásku, tak ako na sociálnych sieťach, možno pripojiť a odpojiť podľa chuti konzumenta, a tiež rýchlo zablokovat'. Myslím aj na obavu, ktorú vyvoláva perspektíva trvalého zväzku, na posadnutosť voľným časom; na vzťahy, ktoré prepočítavajú výdavky a zisky a trvajú, iba ak sú prostriedkom na zahnanie samoty, zabezpečenie ochrany alebo prijatie nejakej služby. Na citové vzťahy sa prenáša to, čo sa deje s vecami a so životným prostredím: všetko je skartovateľné, každý používa a vyhadzuje, plytvá a rozbíja, využíva a žmýka, kým sa len dá. A potom zbohom. Narcizmus robí ľudí neschopnými pozerat' ponad seba; ponad vlastné túžby a potreby. Kto však používa druhých, skôr či neskôr skončí použitý, zmanipulovaný a opustený v duchu tej istej logiky. Stojí za povšimnutie, že k prerušeniu vzťahov dochádza často medzi dospelými osobami, ktoré hľadajú istý druh „autonómie“ a odmietajú ideál spoločného starnutia, pri ktorom sa jeden stará o druhého a navzájom sa podopierajú.

40. „S istým rizikom prílišného zjednodušovania by sme mohli povedať, že žijeme v kultúre, ktorá na mladých tlačí, aby si nezakladali rodinu, pretože im chýbajú možnosti pre budúcnosť. Ale tá istá kultúra ostatným ponúka toľko alternatív, že aj oni sú odrádzaní od zakladania rodiny.“<sup>14</sup> V niektorých krajinách sú mnohí mladí „často nabádaní, aby odkladali sobáš kvôli ekonomickým, pracovným alebo študijným problémom. Niekedy aj pre iné príčiny, akými sú vplyv ideológií, ktoré znehodnocujú manželstvo a rodinu, skúsenosť zlyhania iných párov, ktorú oni sami nechcú riskovať, strach z niečoho, čo pokladajú za príliš veľké a posvätné, spoločenské príležitosti a ekonomické výhody, ktoré vyplývajú zo spoluzitia bez manželstva, čisto emotívne a romantické chápanie lásky, strach zo straty slobody a autonómie, odmietnutie niečoho, čo vnímajú ako inštitucionálne a byrokratické“.<sup>15</sup> Potrebujeme nájsť slová, motivácie a svedectvá, ktoré nám pomôžu dotknúť sa tých „najjemnejších vlákien“ mladých ľudí tam, kde sú najviac schopní ušľachtilosti, angažovanosti, lásky a tiež hrdinstva, aby sme ich pozvali s nadšením a odvahou prijať výzvu manželstva.

41. Synodálni otcovia sa dotkli aktuálnych „kultúrnych tendencií, ktoré akoby vnucovali afektivitu bez hraníc, [...] narcistickú, nestabilnú a premenlivú afektivitu, ktorá nie vždy pomáha tomu, aby ľudia dosiahli väčšiu zrelosť“. Vyjadrili znepokojenie nad „šírením pornogra e a komercializáciou tela, ktorej otvára cestu aj používanie internetu nepatričným spôsobom,“ a nad „situáciou osôb, ktoré sú nútené k prostitúcii“. V tomto kontexte „sú páry neraz neisté, váhavé a majú ťažkosti nachádzať spôsoby, ako ďalej rásť. Mnohí majú tendenciu zostať v začiatkových štádiách emocionálneho a sexuálneho života. Kríza páru destabilizuje rodinu a prostredníctvom rozlúk a rozvodov môže napokon viesť k vážnym dôsledkom na dospelých, deťoch i spoločnosti oslabí jednotlivca aj spoločenské putá“.<sup>16</sup> Manželské krízy sa často riešia „uponáhľaným spôsobom a bez odvahy zachovať trpezlivosť; bez skúmania, vzájomného odpustenia, zmierenia a obety. Zo zlyhaní tak vznikajú nové vzťahy, nové páry, nové zväzky a nové manželstvá, čím sa vytvárajú zložité rodinné situácie, problematické pre kresťanský život“.<sup>17</sup>

42. „Aj demografický pokles, vyvolaný mentalitou zameranou proti pôrodom a podporovaný svetovými politikami reprodukčného zdravia, nielenže spôsobuje situáciu, v ktorej už nie sú zabezpečené striedania generácií, ale vyvoláva aj riziko ekonomického vyčerpania a straty nádeje

do budúcnosti. Taktiež rozvoj biotechnológií mal silný vplyv na pôrodnosť.“<sup>18</sup> K tomu možno priradiť rozličné faktory, ako je „industrializácia, sexuálna revolúcia, strach z preľudnenia, ekonomické problémy... Konzumná spoločnosť môže tiež odradiť ľudí od toho, aby mali deti – len preto, aby si zachovali slobodu a štýl života“.<sup>19</sup> Je pravda, že správne formované svedomie manželov, ktorí už boli veľmi štedrý pri odovzdávaní života, môže viesť k rozhodnutiu obmedziť počet detí z dostatočne závažných dôvodov, avšak práve „pre lásku k tejto dôstojnosti svedomia Cirkev všetkými silami odmieta násilné zásahy zo strany štátu v prospech antikoncepcie, sterilizácie alebo priamo potratu“.<sup>20</sup> Takéto opatrenia sú neprijateľné i na miestach s vysokou pôrodnosťou, no treba pripomenúť, že politici ich presadzujú aj v takých krajinách, ktoré trpia drámou veľmi nízkej pôrodnosti. Ako už naznačili kórejskí biskupi, je to „protirečivé konanie a zanedbanie vlastných povinností“.<sup>21</sup>

43. Oslabenie viery a náboženskej praxe v niektorých spoločnostiach má vplyv na rodiny a necháva ich osamotenejšie v ťažkostiach. Synodálni otcovia povedali, že „jedným z najväčších prejavov chudoby v súčasnej kultúre je osamelosť, dôsledok neprítomnosti Boha v živote ľudí a krehkosť vzťahov. Existuje aj všeobecný pocit bezmocnosti vzhľadom na sociálno-ekonomickú skutočnosť, ktorý často gniavi rodiny. [...] Rodiny sa neraz cítia opustené pre nezáujem alebo slabú pozornosť zo strany inštitúcií. Negatívne dôsledky sú z pohľadu spoločenskej organizácie zrejmé: od demografickej krízy po výchovné ťažkosti, od neochoty prijať rodiaci sa život po vnímanie starých ľudí ako bremeno až po šírenie afektívneho nepohodlia, ktoré občas dospeje až k násiliu. Je zodpovednosťou štátu vytvárať také legislatívne a pracovné podmienky, ktoré mladým zabezpečia budúcnosť a pomôžu im zrealizovať projekt založenia rodiny“.<sup>22</sup>

44. Nedostatok dôstojného alebo primeraného bývania často vedie k odkladaniu formalizácie vzťahu. Treba pripomenúť, že „rodina má právo na slušné bývanie, vhodné pre život rodiny a primerané počtu jej členov, v prostredí, ktoré vie poskytnúť základné služby pre život rodiny a spoločnosti“.<sup>23</sup> Rodina a bývanie sú dve veci, ktoré sa navzájom vyžadujú. Tento príklad ukazuje, že musíme naliehať na práva rodiny, nielen na práva jednotlivcov. Rodina je dobro, ktorého sa spoločnosť nemôže vzdať, ale je potrebné ho chrániť.<sup>24</sup> Obrana týchto práv je „prorockou výzvou v prospech inštitúcie rodiny, ktorá musí byť rešpektovaná a chránená pred každou uzurpáciou“,<sup>25</sup> predovšetkým v súčasnom kontexte, keď sa jej v rámci politických projektov zvyčajne dostáva len málo miesta. Rodiny majú medziiným aj právo nato, aby „mohli zo strany verejných autorít očakávať adekvátnu rodinnú politiku v právnej, ekonomickej, sociálnej a finančnej oblasti“.<sup>26</sup> Úzkosti rodín nadobúdajú dramatické rozmery, keď pri ochorení milovanej osoby nemajú prístup k adekvátnym zdravotníckym službám alebo keď sa predlžuje čas bez nájdenia slušného zamestnania. „Ekonomické tlaky vylučujú rodiny z prístupu k vzdelaniu, ku kultúrnemu životu a k aktívnemu spoločenskému životu. Súčasný ekonomický systém vytvára rozličné formy sociálneho vylúčenia. Rodiny osobitným spôsobom trpia problémami, ktoré sa týkajú práce. Možností pre mladých je málo a ponuka práce je veľmi selektívna a nestála. Pracovné dni sú dlhé a neraz sťažené dlhým cestovaním do zamestnania. To členom rodiny nepomáha, aby mohli tráviť čas spoločne a s deťmi a každodenne tak budovať vzájomné vzťahy.“<sup>27</sup>

45. „Veľa detí sa rodí mimo manželstva najmä v určitých krajinách a veľa ich vyrastá len s jedným z rodičov alebo v širšom či novovytvorenom rodinnom kontexte. [...] Sexuálne zneužívanie detí je potom jednou z najškandalóznejších a najperverznejších skutočností v súčasnej spoločnosti. Aj spoločnosti poznačené násilím spôsobeným vojnou, terorizmom alebo organizovaným zločinom zažívajú vážne zhoršenie situácie rodín a predovšetkým vo veľkých metropolách a na ich perifériách narastá takzvaný fenomén detí ulice.“<sup>28</sup> Sexuálne zneužívanie detí sa stáva ešte škandalóznejším, keď k nemu dochádza na miestach, na ktorých by mali byť chránené predovšetkým v rodinách, v školách a v kresťanských spoločenstvách a inštitúciách.<sup>29</sup>

46. Migrácia „je ďalším znakom čias, ktorému treba čeliť a ktorý treba chápať so všetkými jeho dôsledkami pre rodinný život“.30 Posledná synoda túto problematiku označila za veľmi dôležitú a povedala, že „sa rozličnými spôsobmi týka celých národov v rozličných častiach sveta. Cirkev v tejto oblasti zohráva dôležitú úlohu. Nevyhnutnosť udržať a rozvíjať toto evanjeliové svedectvo (porov. Mt 25, 35) sa dnes – viac než kedykoľvek predtým – javí ako naliehavá. [...] Ľudská mobilita, ktorá zodpovedá prirodzenému historickému pohybu národov, sa môže ukázať ako autentické bohatstvo tak pre rodinu, ktorá emigruje, ako aj pre krajinu, ktorá ju prijme. Druhá vec je, že násilná migrácia rodín pre situácie vojny, prenasledovania, chudoby a nespravodlivosti, poznačená peripetiami cestovania, ktoré neraz ohrozuje život ľudí traumatizuje a destabilizuje rodiny. Sprevádzanie migrantov si vyžaduje špecifikú pastoračiu orientovanú na migrujúce rodiny, ale aj na členov rodinných jadier, ktoré zostali na pôvodných miestach. To sa musí uskutočňovať s rešpektom voči ich kultúram, voči náboženskej a kultúrnej formácii, z ktorej pochádzajú, voči duchovnému bohatstvu ich obradov a tradícií aj prostredníctvom špecifickej pastoračnej starostlivosti. [...] Migrácia býva osobitne dramatická a devastačná pre rodiny i jednotlivcov, keď sa uskutočňuje mimo zákona a s podporou medzinárodných kruhov obchodníkov s ľuďmi. To isté možno povedať o ženách a deťoch bez sprievodu, nútených zdržiavať sa dlho na prechodných miestach, v táboroch pre utečencov, kde nie je možné začať s procesom integrácie. Extrémna chudoba a ďalšie situácie rozkladu vedú rodiny až k tomu, že dokonca predajú svoje deti na prostitúciu alebo na obchod s orgánmi“.31 „Prenasledovanie kresťanov, ako aj náboženských a etnických menšín na rozličných miestach sveta, predovšetkým na Blízkom východe, je veľkou skúškou: nielen pre Cirkev, ale aj pre celé medzinárodné spoločenstvo. Treba vyvinúť maximálne úsilie na podporu zotrvania kresťanských rodín a spoločenstiev v krajinách ich pôvodu.“32

47. Synodálni otcovia venovali špeciálnu pozornosť aj „rodinám ľudí so zdravotným postihnutím, kde hendikep, ktorý vtrhol do života, vytvára neočakávanú a vážnu výzvu, prevracia rovnováhu, túžby a očakávania. [...] Veľký obdiv si zasluhujú rodiny, ktoré s láskou prijímajú ťažkú skúšku narodenia dieťaťa so zdravotným postihnutím. Pred Cirkvou i spoločnosťou vydávajú vzácne svedectvo vernosti daru života. Rodina spolu s kresťanským spoločenstvom dokáže na ceste prijímania a starostlivosti o tajomstvo krehkosti odhaliť nové gestá a vyjadrovacie prostriedky, formy pochopenia a identity. Osoby so zdravotným postihnutím sú pre rodinu darom a príležitosťou na rast v láske, vzájomnej pomoci a jednote. [...] Rodina, ktorá s pohľadom viery prijme prítomnosť osôb so zdravotným postihnutím, dokáže rozpoznať a zaručiť kvalitu a hodnotu každého života, s jeho potrebami, právami a príležitosťami. Podnieti službu a opateru, povzbudí sprevádzanie a náklonnosť v každej fáze života“.33 Rád by som zdôraznil, že pozornosť venovaná tak migrantom, ako aj osobám so zdravotným postihnutím je znamením Ducha. Naozaj sú obe tieto situácie vzorové: zohrávajú dôležitú úlohu v tom, akým spôsobom dnes žijeme logiku milosrdného prijatia a integrácie zraniteľných osôb.

48. „Väčšina rodín rešpektuje starších ľudí, zahŕňa ich náklonnosťou a pokladá ich za požehnanie. Špeciálne ocenenie patrí združeniam a rodinným hnutiam, ktoré z duchovného a spoločenského hľadiska pracujú v prospech starších. [...] Vo vysoko industrializovaných spoločnostiach, kde ich počet má tendenciu rásť, zatiaľ čo počet pôrodov klesá, im hrozí, že budú vnímaní ako záťaž. Okrem toho starostlivosť, ktorú potrebujú, veľmi často predstavuje náročnú skúšku pre ich drahých.“34 „O čo viac dnes rastie snaha odvracať pozornosť od okamihu smrti, tým väčší je potrebné zhodnocovať záverečnú fázu života. Krehkosť a závislosť staršieho človeka bývajú zväčša zneužívané na získanie ekonomického prospechu. Mnohé rodiny nás učia, že je možné čeliť posledným úsekom života zhodnotiac zmysel završenia a integrácie celej existencie v paschálnom tajomstve. Mnoho starších ľudí nachádza prijatie v cirkevných štruktúrach, kde môžu žiť v pokojnom a – z materiálneho i duchovného hľadiska – rodinnom prostredí. Eutanázia a asistovaná samovražda sú vážnymi hrozbami pre rodiny na celom svete. Ich prax je legálna v mnohých štátoch. Cirkev, zatiaľ čo pevne odporuje týmto praktikám, cíti povinnosť pomáhať rodinám, ktoré sa starajú o svojich starých a chorých členov.“35

49. Chcem upozorniť na situáciu rodín gniavených biedou, znevýhodnených mnohými spôsobmi, v ktorých sa hraničné životné situácie prežívajú bolestne. Ak sa ťažkosti nevyhýbajú nikomu, na chudobnú domácnosť doliehajú tvrdsie.<sup>36</sup> Ak napríklad žena musí dieťa vychovávať sama kvôli odluke alebo pre iné príčiny a musí pracovať bez možnosti, aby ho zverila inej osobe, dieťa vyrastá v opustenosti a je tým vystavené všetkým druhom rizík: jeho osobné dozrievanie je ohrozené. V ťažkých situáciách, ktoré prežívajú najchudobnejšie osoby, musí Cirkev poskytnúť osobitnú starostlivosť – pochopenie, utíšenie, začlenenie – vyhýbajúc sa tomu, aby im ukladala množstvo noriem, akoby boli kameňmi, čím by spôsobila, že sa budú cítiť odsúdené a opustené práve tou matkou, ktorá je povolaná, aby im priniesla Božie milosrdenstvo. Takýmto spôsobom, namiesto toho, aby ponúkli uzdravujúcu silu milosti a svetlo evanjelia, chcú niektorí evanjelium „indoktrinovať“, premeniť ho na „mŕtve kamene, ktoré možno hádzať po druhých“.<sup>37</sup>

### Niektoré výzvy

50. Odpovede získané z dvoch konzultácií, ktoré sa robili počas postupu synody, spomínali najrozličnejšie situácie, ktoré nastoľujú nové výzvy. Okrem tých, ktoré sme už naznačili, viacerí sa dotkli výchovnej funkcie, ktorá sa nachádza v ťažkostiach, medzi inými príčinami aj preto, že rodičia sa vracajú domov unavení a nemajú chuť na rozhovor; v mnohých rodinách už neexistuje zvyk spoločného stolovania; rastie veľká rozmanitosť ponúk na rozptýlenie popri závislosti od televízie. To všetko veľmi sťažuje odovzdávanie viery rodičov deťom. Ďalší upozornili, že rodiny sú často priam choré ohromnou úzkosťou. Zdá sa, že sú viac ustarostené o predchádzanie budúcim problémom než o zdieľanie prítomnosti. Toto – čo je kultúrnou otázkou – sa ešte zhoršuje pre neistú profesijnú budúcnosť, ekonomickú neistotu alebo strach o budúcnosť detí.

51. Spomenuli sme už drogovú závislosť ako jednu z rán našej doby, pre ktorú mnohé rodiny trpia, a neraz ich celkom zničí. Čosi podobné nastáva pri alkoholizme, hráčstve a ďalších závislostiach. Rodina by mohla byť miestom prevencie a dobrých pravidiel, avšak spoločnosť a politika nechápu, že ohrozená rodina „stráca schopnosť reagovať a pomáhať svojim členom. [...] Ťažké dôsledky tohto narušenia vidno na zničených rodinách, na deťoch bez koreňov, na opustených senioroch, na sirotách žijúcich rodičov a na dezorientovaných adolescentoch a mladých žijúcich bez pravidiel“.<sup>38</sup> Ako naznačili mexickí biskupi, smutné situácie domáceho násillia sa stávajú živnou pôdou pre nové formy sociálnej agresivity, lebo „rodinné vzťahy stoja aj za predispozíciou násilníckej osobnosti. Rodiny takto pôsobiace na deti sú tie, v ktorých chýba komunikácia, prevládajú defenzívne postoje a ich členovia nie sú jeden druhému oporou; chýbajú v nich rodinné aktivity povzbudzujúce k účasti; vzájomné vzťahy rodičov sú často konfliktné a násilné a vzťahy medzi rodičmi a deťmi poznačené nepriateľskými postojmi. Násillie vnútri rodiny je pre základné ľudské vzťahy školou hnevu a nenávisti“.<sup>39</sup>

52. Nech si nik nemyslí, že oslabenie rodiny ako prirodzeného spoločenstva založeného na manželstve je osožné pre spoločnosť. Práve naopak: ohrozuje dozrievanie osôb, starosť o spoločné hodnoty a etický rozvoj miest a dedín. Dnes sa už jasne nechápe, že jedine výlučná a nerozlučná jednota medzi jedným mužom a jednou ženou skutočne naplňa sociálnu funkciu, pretože je stabilným záväzkom a umožňuje plodnosť. Musíme rozoznávať veľkú rozmanitosť rodinných situácií, ktoré sú schopné ponúknuť istý životný poriadok, ale napríklad spolužitie bez manželstva alebo medzi osobami toho istého pohlavia nemožno zjednodušujúcim spôsobom stavať na roveň manželstvu. Nijaká jednota, ktorá je nestabilná alebo uzavretá pre odovzdávanie života, nemôže zabezpečiť budúcnosť spoločnosti. Kto sa však dnes zaoberá tým, aby manželov podporoval, pomáhal im prekonávať hroziace riziká, sprevádzal ich pri napĺňaní výchovného poslania a stimuloval stabilitu manželského zväzku?

53. „V niektorých spoločnostiach pretrváva prax polygamie; na iných miestach sa udržala prax vopred dohodnutých manželstiev. [...] V mnohých kontextoch, a to nielen západných, sa naplno šíri prax predmanželského spolužitia alebo takých spolužití, ktoré ani nesmerujú k nadobudnutiu formy inštitucionálneho zväzku.“<sup>40</sup> Vo viacerých krajinách legislatíva umožňuje rozvoj takých rozmanitých alternatív, že manželstvo známe výlučnosťou, nerozlučnosťou a otvorenosťou pre život napokon vyznieva len ako jedna staromódna ponuka medzi mnohými ďalšími. V mnohých krajinách napreduje právna dekonštrukcia rodiny, vedúca k prijímaniu takých foriem, ktoré sú takmer výlučne založené na paradigme autonómie vôle. I keď je legitímne a správne odmietnuť staré formy „tradičnej“ rodiny poznačené autoritárstvom, ba aj násilím, nesmie to viesť k neúčte voči manželstvu, ale – naopak – k znovuobjaveniu jeho skutočného zmyslu a k jeho obnove. Sila rodiny „sa podstatne nachádza v jej schopnosti milovať a učiť milovať. Nech by rodina bola akokoľvek zranená, vždy môže rásť, vychádzajúc z lásky“.<sup>41</sup>

54. Pri tomto krátkom pohľade na skutočnosť chcem zdôrazniť, že i keď už došlo k značným zlepšeniam v oblasti uznania práv ženy a v oblasti jej pôsobenia vo verejnom priestore, v mnohých krajinách je stále potrebný veľký rast. Ani zďaleka ešte neboli vykorenené neprijateľné zvyky. Predovšetkým zahanbujúce násilie, ktoré sa niekedy používa voči ženám, zlé zaobchádzania v rodine a rozličné formy otroctva, ktoré nie sú prejavom mužskej sily, ale zbabelým úpadkom. Slovné, fyzické a sexuálne násilie, ktoré sa pácha na ženách v niektorých manželských pároch, protirečí samotnej podstate manželského zväzku. Mám na mysli vážne mrzačenie ženských genitálií v niektorých kultúrach, ale aj nerovnosť prístupu k dôstojným pracovným miestam a k pozíciám, na ktorých sa robia rozhodnutia. Dejiny sú poznačené stopami excesov patriarchálnych kultúr, v ktorých bola žena pokladaná za druhotriednu, ale pripomeňme si aj prax „maternice na prenájom“ alebo „inštrumentalizácie a obchodovania so ženským telom v súčasnej mediálnej kultúre“.<sup>42</sup> Sú aj takí, čo tvrdia, že mnoho súčasných problémov pramení práve z emancipácie žien. Tento argument je však neplatný, „je to lož, nie je to pravda. Je to len forma mužského šovinizmu“.<sup>43</sup> Identická dôstojnosť muža a ženy nás vedie k tomu, aby sme sa tešili z prekonania starých foriem diskriminácie a z toho, že v lone rodín sa rozvíja štýl reciprocity. Aj keď sa objavujú formy feminizmu, ktoré nemôžeme pokladať za primerané, obdivujeme pôsobenie Ducha v jasnejšom rozoznávaní dôstojnosti ženy a jej práv.

55. Muž „má rovnako dôležitú úlohu v živote rodiny, najmä s dôrazom na ochranu a podporu manželky a detí. [...] Mnohí muži si uvedomujú dôležitosť svojej úlohy v rodine a naplňajú ju osobitným spôsobom, vlastným mužskej povahy. Neprítomnosť otca vážne poznačuje rodinný život, výchovu detí a ich začlenenie do spoločnosti. Jeho neprítomnosť môže byť fyzická, citová, kognitívna a duchovná. Tento nedostatok oberá deti o primeraný vzor otcovského správania“.<sup>44</sup>

56. Ďalšia výzva vyplýva z rozličných foriem ideológie, všeobecne nazývanej gender, ktorá „neguje rozdielnosť a prirodzenú reciprocitu muža a ženy. Projektuje spoločnosť bez pohlavných rozdielov a vyprázdňuje antropologický základ rodiny. Táto ideológia zavádza výchovné projekty a legislatívne smernice, ktoré podporujú osobnú identitu a citovú intimitu radikálne odčlenenú od biologickej diverzity medzi mužom a ženou. Ľudská identita je ponechaná na individualistickú voľbu, ktorú možno časom zmeniť“.<sup>45</sup> Je znepokojujúce, že určité ideológie tohto typu, s nárokom odpovedať na isté, niekedy pochopiteľné túžby, snažia sa presadiť ako jediný spôsob zmýšľania, ktorý má určovať aj výchovu detí. Nesmieme ignorovať, že aj keď „je možné rozlišovať medzi biologickým pohlavím (sex) a spoločensko-kultúrnou úlohou pohlavia (gender), nemožno jedno od druhého oddeľovať“.<sup>46</sup> Na druhej strane „biotechnologická revolúcia v oblasti ľudského plodenia priniesla možnosť manipulovať s plodiaceho aktom; urobila ho nezávislým od pohlavného vzťahu medzi mužom a ženou. Týmto spôsobom sa ľudský život a rodičovstvo stali skutočnosťami, ktoré sa dajú skladať a rozkladať, podliehajúci najmä túžbam jednotlivcov alebo párov“.<sup>47</sup> Jedna vec je chápať ľudskú krehkosť a zložitosť života, druhá vec je prijímať ideológie, ktoré si nárokuje navzájom oddeľovať neoddeliteľné aspekty skutočnosti. Neupadnime do hriechu tým, že si budeme

nárokovat' miesto Stvoriteľa. Sme stvorenia, nie sme všemohúci. Stvorenie nás predchádza a musí byť prijímané ako dar. Zároveň sme povolaní starať sa o našu ľudskosť, čo predovšetkým znamená prijať a rešpektovať ju takú, ako bola stvorená.

57. Ďakujem Bohu za to, že mnohé rodiny, ktoré sa ani zďaleka nepokladajú za dokonalé, žijú v láske, uskutočňujú svoje povolanie a napredujú, i keď na svojej ceste neraz padajú. Zo synodálnych uvažovaní nevychádza stereotyp ideálnej rodiny, ale náročná mozaika tvorená rozličnými skutočnosťami, ktoré sú plné radosti, drám a snov. Skutočnosti, ktoré nás znepokojujú, sú pre nás výzvou. Neupadnime do pasce vyčerpávania sa v sebaobránných nárekoch, namiesto toho, aby sme vzbudzovali misijnú kreativitu. Vo všetkých situáciách „Cirkev cíti potrebu povedať slovo pravdy a nádeje. [...] Veľké hodnoty manželstva a kresťanskej rodiny zodpovedajú hľadaniu, ktoré prechádza cez celú ľudskú existenciu.“<sup>48</sup> Ak aj konštatujeme mnohé ťažkosti, sú pre nás – ako to povedali kolumbijskí biskupi – pozvaním „oslobodiť v sebe energie nádeje a vložiť ich do prorockých snov, premieňajúcich činov a fantázie lásky“.<sup>49</sup>

### **Tretia kapitola**

#### **POHĽAD UPRETÝ NA JEŽIŠA: POVOLANIE RODINY**

58. Pred rodinami a uprostred nich musí vždy zaznievať prvé ohlasovanie – to, čo je „najkrajšie, najväčšie, najatraktívnejšie a zároveň najpotrebnejšie“<sup>50</sup>, „musí stáť v centre evanjelizačného úsilia“.<sup>51</sup> Prvé ohlasovanie „treba vždy znovu rozličnými spôsobmi počúvať a stále nanovo ohlasovať počas katechézy rozličnými formami“.<sup>52</sup> Pretože „niet nič solídnejšieho, hlbšieho, istejšieho, konzistentnejšieho a múdrejšieho ako práve toto ohlasovanie“ a „celá kresťanská formácia je predovšetkým prehlbovaním kerygmy“.<sup>53</sup>

59. Naše učenie o manželstve a rodine sa nesmie prestať inšpirovať a pretvárať vo svetle ohlasovania lásky a nežnosti, aby sa nestalo len obranou chladnej doktríny bez života. Vskutku ani tajomstvo kresťanskej rodiny nemožno naplno pochopiť inak než vo svetle nekonečnej lásky Otca: tá sa prejavila v Kristovi, ktorý sa daroval až do konca a je medzi nami živý. Preto túžim kontemplerovať živého Krista, ktorý je prítomný v toľkých príbehoch lásky, a zvolávať oheň Ducha na všetky rodiny sveta.

60. V danom rámci táto krátka kapitola zachytáva syntézu učenia Cirkvi o manželstve a rodine. Aj kvôli tomu budem citovať rozličné príspevky, ktoré prezentovali synodálni otcovia vo svojich úvahách o svetle, ktoré nám ponúka viera. Vychádzali z Ježišovho pohľadu a naznačili, že „na ženy a mužov, ktorých stretol, pozeral s láskou a nežnosťou, sprevádzajúc ich kroky pravdou, trpezlivosťou a milosrdenstvom, keď im ohlasoval požiadavky Božieho kráľovstva“.<sup>54</sup> Tým istým spôsobom nás Pán sprevádza i dnes v našom úsilí žiť a odovzdávať evanjelium rodiny.

#### **Ježiš obnovuje a naplňa Boží plán**

61. Naproti tým, ktorí zakazovali manželstvo, Nový zákon učí, že „všetko, čo Boh stvoril, je dobré a nemá sa zavrhnúť nič“ (1 Tim 4, 4). Manželstvo je „dar“ od Pána (porov. 1 Kor 7, 7). Zároveň sa kvôli takémuto pozitívnemu hodnoteniu kladie silný dôraz na starosť o tento Boží dar: „Manželstvo nech majú všetci v úcte a manželské lôžko nepoškvrnené“ (Hebr 13, 4). Tento Boží dar zahŕňa aj sexualitu: „Neodopierajte si jeden druhému“ (1 Kor 7, 5).

62. Synodálni otcovia pripomenuli, že Ježiš „keď rozpráva o prvotnom pláne pre ľudský pár, potvrdzuje nerozlučiteľnú jednotu medzi mužom a ženou, aj keď hovorí, že „Mojžiš vám pre tvrdosť vášho srdca dovolil prepustiť vaše manželky; ale od počiatku to nebolo tak“ (Mt 19, 8). Nerozlučnosť manželstva („Čo teda Boh spojil, človek nech nerozlučuje“: Mt 19, 6) sa nemá

chápať predovšetkým ako „jarmo“ uvalené na ľudí, ale ako „dar“ pre osoby spojené v manželstve. [...] Božia zhovievavosť neustále sprevádza ľudské napredovanie, uzdravuje a premieňa zatvrdnuté srdce svojou milosťou, obracia ho smerom k jeho pôvodu prostredníctvom cesty kríža. Z evanjelií sa jasne vynára príklad Ježiša, ktorý... ohlásil posolstvo o význame manželstva ako plnosť Zjavenia, ktoré obnovuje pôvodný Boží plán (porov. Mt 19, 3)“.<sup>55</sup>

63. „Ježiš, ktorý v sebe všetko zmieril, manželstvo a rodinu vrátil do ich pôvodnej formy (porov. Mk 10, 1 – 12). Rodina a manželstvo boli vykúpené Kristom (porov. Ef 5, 21 – 32), obnovené na obraz Najsvätejšej Trojice; tajomstva, z ktorého vychádza každá pravá láska. Manželská zmluva, inaugurovaná vo stvorení a zjavená v dejinách spásy, dosiahne úplné zjavenie svojho zmyslu v Kristovi a v jeho Cirkvi. Od Krista – prostredníctvom Cirkvi – manželstvo a rodina získavajú milosť potrebnú na vydávanie svedectva o Bohu a prežívanie života v spoločenstve. Evanjelium rodiny sa vinie dejinami sveta od stvorenia človeka na Boží obraz a podobu (porov. Gn 1, 26 – 27) až po splnenie tajomstva zmluvy v Kristovi na konci vekov pri Baránkovej svadobnej hostine (porov. Zjv 19, 9)“.<sup>56</sup>

64. „Ježišov príklad je pre Cirkev vzorom. [...] Svoje verejné účinkovanie začal znamením, ktoré urobil na svadbe v Káne (porov. Jn 2, 1 – 11). [...] Zdieľal každodenné okamihy priateľstva s rodinou Lazára a jeho dvoch sestier (porov. Lk 10, 38) i s Petrovou rodinou (porov. Mt 8, 14). Vypočul plač rodičov, vrátil život ich deťom (porov. Mk 5, 41; Lk 7, 14 – 15) a ukázal tak skutočný význam milosrdenstva, ktoré znamená obnovenie zmluvy (porov. Ján Pavol II., *Dives in misericordia*, 4). To jasne vidieť pri stretnutiach so Samaritánkou (porov. Jn 4, 1 – 30) a s cudzoložnicou (porov. Jn 8, 1 – 11), pri ktorých Ježišova nezištná láska prebúdza vedomie hriechu.“<sup>57</sup>

65. Vtelenie Slova v ľudskej rodine, v Nazarete, svojou novosťou dojíma dejiny sveta. Potrebujeme sa ponoriť do tajomstva Ježišovho narodenia, do Máriinho súhlasu so zvestovaním anjela, keď sa v jej lone počalo Slovo; aj do súhlasu Jozefa, ktorý dal Ježišovi meno a zobral si Máriu na starosť; do oslavy pastierov pri jasliach; do poklony mudrcov; do úteku do Egypta, pri ktorom má Ježiš účasť na utrpení svojho ľudu v exile, prenasledovaného a ponižovaného; do nábožného očakávania Zachariáša a do radosti, ktorá sprevádza narodenie Jána Krstiteľa; do sľubu splneného Simeonovi a Anne v chráme; do obdivu učiteľov zákona, keď počúvajú múdrosť mladého Ježiša. Teda preniknúť do tridsiatich dlhých rokov, počas ktorých si Ježiš zarábal na chlieb prácou svojich rúk, šepkajúc modlitby a tradíciu viery svojho národa, vzdelávajúc sa vo viere svojich otcov, až kým ju nezúrodnil v tajomstve kráľovstva. Toto je mystérium Vianoc a tajomstvo Nazareta, plné vône rodiny! Je to mystérium, ktoré tak veľmi očarilo Františka z Assisi, Teréziu od Dieťaťa Ježiša i Charlesa Foucaulda a z ktorého čerpajú aj kresťanské rodiny, aby obnovili svoju nádej a svoju radosť.

66. „Zmluva lásky a vernosti, z ktorej žije Svätá nazaretská rodina, osvetľuje princíp, ktorý dáva formu každej rodine a robí ju schopnou lepšie čeliť premenám života a dejín. Na tomto základe sa každá rodina, napriek svojej slabosti, môže stať svetlom vo tmách sveta. „Tu chápeme spôsob života v rodine. Nazaret nech nám pripomína, čo je rodina, čo je spoločenstvo lásky, jej prostú a jednoduchú krásu, jej svätý a neporušiteľný charakter; nech nám ukáže, aká krásna a nenahraditeľná je výchova v rodine, nech nás poučí o jej prirodzenej funkcii v spoločenskom poriadku“ (Pavol VI., *Príhovor v Nazarete*, 5. januára 1964)“.<sup>58</sup>

## **Rodina v dokumentoch Cirkvi**

67. Druhý vatikánsky koncil sa v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes* venoval podpore dôstojnosti manželstva a rodiny (porov. č. 47 – 52). Definoval manželstvo ako spoločenstvo života a lásky (porov. 48), vložiac lásku do centra rodiny... „Pravá manželská láska“ (49) znamená

vzájomné sebadarovanie, zahrnuje a integruje sexuálny rozmer a afektivitu v zhode s Božím plánom (porov. 48 – 49). Okrem toho zdôrazňuje zakorenenie manželov v Kristovi: Kristus Pán „ide kresťanským manželom v ústrety sviatosťou manželstva“ (48) a zostáva s nimi. Vo vtelení prijíma ľudskú lásku, očisťuje ju, privádza k plnosti – a manželom so svojím Duchom darúva schopnosť, aby ju žili, prenikajúc celý svoj život vierou, nádejou a láskou. Týmto spôsobom sú manželia ako zasvätení a prostredníctvom vlastnej milosti budujú telo Krista a vytvárajú domácu cirkev (porov. *Lumen gentium*, 11), takže aby Cirkev naplno pochopila svoje tajomstvo, pozerá na kresťanskú rodinu, ktorá ho predstavuje autentickým spôsobom“.59

68. „Blahoslavený Pavol VI. následne – v línii Druhého vatikánskeho koncilu – prehĺbil učenie o manželstve a rodine. Predovšetkým v encyklike *Humanae vitae* zvýraznil vnútorné puto medzi manželskou láskou a plodením života: „Manželská láska vyžaduje od manželov, aby dobre poznali svoje poslanie týkajúce sa zodpovedného rodičovstva, ktoré sa dnes právom tak veľmi zdôrazňuje, a preto sa má správne chápať. [...] Úloha zodpovedného rodičovstva preto vyžaduje, aby manželia úplne chápali svoje povinnosti voči Bohu, voči sebe samým, voči rodine a voči ľudskej spoločnosti, a pritom správne zachovali stupnicu hodnôt“ (č. 10). V apoštolskej exhortácii *Evangelii nuntiandi* Pavol VI. zdôraznil vzťah medzi rodinou a Cirkvou.“60

69. „Svätý Ján Pavol II. venoval rodine osobitnú pozornosť vo svojich katechézach o ľudskej láske, v *Liste rodinám* *Gratissimam sane* a predovšetkým v apoštolskej exhortácii *Familiaris consortio*. V týchto dokumentoch pápež definoval rodinu ako „cestu Cirkvi“; ponúkol celkový pohľad na povolanie muža a ženy k láske; predostrel základné línie pre pastoračiu rodiny a pre prítomnosť rodiny v spoločnosti. Najmä keď hovoril o manželskej láske (porov. *Familiaris consortio*, 13), opísal spôsob, ktorým manželia vo vzájomnej láske dostávajú dar Kristovho Ducha a prežívajú svoje povolanie k svätosti.“61

70. „Benedikt XVI. sa v encyklike *Deus caritas est* vrátil k téme pravdy o láske medzi mužom a ženou, ktorá je naplno osvetlená jedine v jase lásky ukrižovaného Krista (porov. 2). Zdôrazňuje, že „manželstvo založené na výlučnej a de nitívnej láske sa stáva zobrazením vzťahu Boha k jeho ľudu a naopak: spôsob, akým miluje Boh, sa stáva mierou ľudskej lásky“ (11). Okrem toho v encyklike *Caritas in veritate* zdôrazňuje dôležitosť lásky ako princípu života v spoločnosti (porov. 44), miesta, na ktorom sa učíme skúsenosti spoločného dobra.“62

## **Sviatosť manželstva**

71. „Sväté písmo a Tradícia nám otvárajú prístup k poznaniu Najsvätejšej Trojice, ktorá sa zjavuje s črtami rodiny. Rodina je obrazom Boha, ktorý... je spoločenstvom osôb. Pri krste Otcov hlas označuje Ježiša za milovaného Syna a v tejto láske nám je dané spoznať Ducha Svätého (porov. Mk 1, 10 – 11). Ježiš, ktorý v sebe všetko zmieril a vykúpil človeka z hriechu, nielenže vrátil manželstvo a rodinu do ich pôvodnej formy, ale aj pozdvihol manželstvo na sviatosťný znak jeho lásky k Cirkvi (porov. Mt 19, 1 – 12; Mk 10, 1 – 12; Ef 5, 21 – 32). V ľudskej rodine zhromaždenej Kristom je obnovený „obraz a podoba“ Najsvätejšej Trojice (porov. Gn 1, 26), tajomstvo, z ktorého pramení každá pravá láska. Od Krista, prostredníctvom Cirkvi, manželstvo a rodina prijímajú milosť Ducha Svätého, aby svedčili o evanjeliu a Božej láske.“63

72. Sviatosť manželstva nie je spoločenská konvencia, prázdny obrad alebo len vonkajší znak nejakého záväzku. Sviatosť je dar na posvätenie a spásu manželov, pretože skutočnosť, že si vzájomne prináležia „prostredníctvom sviatosťného znaku, je reálnym zobrazením samotného vzťahu Krista s Cirkvou. Manželia sú teda pre Cirkev neustálou pripomienkou toho, čo sa stalo na kríži; sú jeden pre druhého a pre deti svedkami spásy, na ktorej im sviatosť dáva účasť“64 Manželstvo je povolanie, keďže je odpoveďou na špecifické volanie k prežívaniu manželskej lásky



ako nedokonalého znaku lásky medzi Kristom a Cirkvou. Preto rozhodnutie vstúpiť do manželstva a založiť si rodinu musí byť ovocím rozlišovania povolania.

73. „Vzájomné darovanie sa, ktoré vytvára sviatostné manželstvo, je zakorenené v milosti krstu, ktorý vytvára základnú zmluvu každej osoby s Kristom v Cirkvi. Vo vzájomnom prijatí a s milosťou Krista si snúbenci sľubujú úplné darovanie, vernosť, otvorenosť životu; ako ustanovujúce prvky manželstva uznávajú dary, ktoré im Boh ponúka, berúc vážne ich vzájomný záväzok v jeho mene a pred Cirkvou. Vo viere je teda možné prijať dobrá manželstva ako záväzky lepšie splniteľné prostredníctvom milosti sviatosti. [...] Pohľad Cirkvi sa preto obracia na manželov ako na srdce celej rodiny, ktorá takisto obracia zrak na Ježiša.“<sup>65</sup> Sviatosť nie je „vec“ alebo „sila“, pretože v skutočnosti sám Kristus „ide kresťanským manželom v ústrety sviatosťou manželstva. Zostáva s nimi, dáva im silu vziať na seba svoj kríž a nasledovať ho, znovu povstať po svojich pádoch, navzájom si odpúšťať, vzájomne si niesť bremená“.<sup>66</sup> Kresťanské manželstvo je znamením, ktoré nielen naznačuje, ako veľmi Kristus miloval svoju Cirkev v zmluve spečatenej na kríži, ale túto lásku sprítomňuje v spoločenstve manželov. Spájajúc sa v jednom tele, predstavujú zasnúbenie Božieho Syna s ľudskou prirodzenosťou. Preto „v radostiach lásky a ich rodinného života im Kristus už na tomto svete dáva vopred zakúsiť Baránkovu svadobnú hostinu“.<sup>67</sup> Hoci „analógia medzi párom manžel – manželka a Kristus – Cirkev“ je „nedokonalá analógia“,<sup>68</sup> pozýva nás prosieť Pána, aby svoju lásku vliat do ohraničenia manželských vzťahov.

74. Pohlavné spojenie, prežívané ľudským spôsobom a posvätené sviatosťou, je zasa pre manželov cestou rastu v živote i v milosti. Je to „svadobné mystérium“.<sup>69</sup> Hodnota spojenia tiel je vyjadrená v slovách súhlasu, v ktorých sa manželia navzájom prijali a jeden druhému darovali, aby spolu zdieľali celý život. Tieto slová dodávajú sexualite význam a oslobodzujú ju od všetkej nejednoznačnosti. V skutočnosti však celý spoločný život manželov, celá sieť vzťahov medzi nimi, ich deťmi a svetom, bude naplnená a posilnená milosťou sviatosti, ktorá vyviera z tajomstva vtelenia a Veľkej noci, v ktorej Boh prejavil celú svoju lásku k ľudstvu a intímne sa s ním spojil. Keď bude treba čeliť výzvam, ktoré prídu, nezostanú sami, odkázaní len na vlastné sily. Sú povolaní odpovedať na Boží dar svojím úsilím, svojou kreativitou, svojou pevnosťou a každodenným zápasom, ale vždy budú môcť vzývať Ducha Svätého, ktorý posvätil ich zväzok, aby sa prijatá milosť nanovo prejavila v každej novej situácii.

75. Podľa latinskej tradície Cirkvi sú vysluhovateľmi manželstva muž a žena, ktorí sa sobášia<sup>70</sup> – a títo, keď prejavia obojstranný súhlas a vyjadria ho vo vzájomnom telesnom darovaní, prijímajú veľký dar. Ich súhlas a zjednotenie tiel sú nástrojmi Božieho pôsobenia, ktoré ich robí jedným telom. V krste bola posvätená ich schopnosť spojiť sa v manželstve ako Pánovi služobníci, aby tak odpovedali na Božie volanie. Preto keď dvaja manželia, ktorí nie sú kresťania, prijímú krst, nie je nevyhnutné, aby obnovovali svoj manželský sľub – stačí, ak ho neodmietnu –, pretože vďaka prijatému krstu sa ich zväzok takisto stáva sviatostným. Kánonické právo uznáva aj platnosť niektorých manželstiev, ktoré sa slávia bez vysväteného služobníka.<sup>71</sup> Totiž prirodzený poriadok bol preniknutý vykúpením Ježiša Krista takým spôsobom, že „medzi pokrstenými nemôže jestvovať platná manželská zmluva bez toho, aby zároveň nebola sviatosťou“.<sup>72</sup> Cirkev môže vyžadovať, aby tento akt bol verejný, aby boli prítomní svedkovia alebo boli splnené iné podmienky, premenlivé v priebehu dejín, avšak to snúbencov neoberá o ich charakter vysluhovateľov sviatosti ani neumenšuje centrálnosť súhlasu muža a ženy, ktorý sám osebe vytvára manželský zväzok. V každom prípade potrebujeme ďalej uvažovať nad Božím pôsobením vo svadobnom obrade, ktoré je vo východných cirkvách vysoko vyzdvihnuté, so zdôraznením osobitnej dôležitosti požehnania manželov, ktoré sa chápe ako znak daru Ducha.

## **Semená Slova a nedokonalé situácie**

76. „Evanjelium rodiny vyživuje aj tie semená, ktoré ešte čakajú na dozretie, a musí sa starať aj o tie stromy, ktoré vyprahli, a nesmú byť opomenuté“,<sup>73</sup> takým spôsobom, aby – vychádzajúc z daru Krista vo sviatosti – ich „trpezlivo viedlo to, čo už prijali z Kristovho tajomstva, postupne ďalej k získaniu bohatšieho poznania a plnšieho včlenenia tohto tajomstva do ich života“.<sup>74</sup>

77. Na základe biblického učenia, podľa ktorého všetko bolo stvorené skrze Krista a pre Krista (porov. Kol 1, 16), synodálni otcovia pripomenuli, že „poriadok spásy osvetľuje a naplňa poriadok stvorenia. Prirodzené manželstvo sa dá úplne pochopiť vo svetle jeho sviatostného naplnenia: len so zrakom upretým na Krista možno celkom spoznať pravdu o ľudských vzťahoch. „Tajomstvo človeka sa stáva naozaj jasným iba v tajomstve vteleného Slova. [...] Kristus, nový Adam, tým, že zjavuje tajomstvo Otca a jeho lásky, naplno odhaľuje človeka človeku a ukazuje mu jeho vznešené povolanie“ (Gaudium et spes, 22). Podľa kristocentrického kľúča je osobitne vhodné chápať prirodzené vlastnosti manželstva, ktoré tvoria dobro manželov (bonum coniugum)“,<sup>75</sup> kam patrí jednota, otvorenosť pre život, vernosť a nerozlučnosť, a v rámci kresťanského manželstva aj vzájomná pomoc na ceste k plnšiemu priateľstvu s Pánom. „Rozlišovanie semina Verbi v iných kultúrach (porov. Ad gentes, 11) môže byť aplikované aj na skutočnosť manželstva a rodiny. Okrem opravdivého prirodzeného manželstva existujú pozitívne prvky aj v manželských formách iných náboženských tradícií“,<sup>76</sup> i keď tam nechýbajú ani tienisté stránky. Môžeme povedať, že „každá osoba, ktorá na tomto svete túži vytvoriť rodinu vedúcu deti k tomu, aby sa tešili zo všetkých skutkov zameraných na prekonanie zla – čiže rodinu, ktorá ukazuje, že Duch je živý a činný – sa stretne s vdáčnosťou a ocenením, nech už by patrila do ktoréhokoľvek národa, vierovyznania alebo regiónu“.<sup>77</sup>

78. „Kristov pohľad, ktorého svetlo osvecuje každého človeka (porov. Jn 1, 9; Gaudium et spes, 22) inšpiruje pastoračnú starostlivosť Cirkvi o veriacich, ktorí iba spolu žijú alebo vstúpili len do civilného manželstva, alebo sú rozvedení a znovuzosobášení. V perspektíve Božej pedagogiky sa Cirkev s láskou obracia na tých, ktorí sa podieľajú na jej živote nedokonalým spôsobom: spolu s nimi prosí o milosť obrátenia, povzbudzuje ich, aby konali dobro, aby sa s láskou starali jeden o druhého a mali účasť na službe spoločenstvu, v ktorom žijú a pracujú. [...] Keď zväzok nadobudne výraznú stabilitu prostredníctvom verejného záväzku – a vyznačuje sa hlbokou náklonnosťou, zodpovednosťou voči deťom a schopnosťou prekonávať skúšky – dá sa vnímať ako príležitosť na sprevádzanie smerom k sviatosti manželstva – tam, kde je to možné.“<sup>78</sup>

79. „V prípade zložitých situácií a zranených rodín treba vždy pamätať na všeobecný princíp: „Duchovní pastieri majú viesť, že z lásky k pravde sú povinní dobre rozlišovať rozličné situácie“ (Familiaris consortio, 84). Miera zodpovednosti nie je rovnaká vo všetkých prípadoch a môžu existovať faktory, ktoré limitujú rozhodovaciu schopnosť. Preto, zatiaľ čo treba jasne predkladať doktrínu, je potrebné vyhnúť sa súdom, ktoré neberú do úvahy zložitost' rozličných situácií, a je nevyhnutné byť pozorní voči tomu, akým spôsobom osoby žijú a trpia kvôli svojmu stavu.“<sup>79</sup>

## **Odovzdávanie života a výchova detí**

80. Manželstvo je na prvom mieste „dôverné spoločenstvo manželského života a lásky“,<sup>80</sup> ktoré pre samotných manželov predstavuje dobro,<sup>81</sup> a sexualita „je zameraná na manželskú lásku muža a ženy“.<sup>82</sup> Preto aj „manželia, ktorým Boh nedoprial mať deti, môžu i napriek tomu viesť zmysluplný manželský život z hľadiska ľudského i kresťanského“.<sup>83</sup> Odhliadnuc od toho je tento zväzok nasmerovaný na plodenie „svojou prirodzenou povahou“.<sup>84</sup> Dieťa, ktoré sa rodí, „neprichádza zvonku ako čosi pridané k vzájomnej láske manželov; vzniká v samom srdci tohto vzájomného darovania sa, ktorého je ovocím a zavŕšením“.<sup>85</sup> Neprichádza akoby na záver nejakého procesu, ale je prítomné od počiatku v ich láske ako podstatná vlastnosť, ktorá nemôže byť popretá bez toho, aby samotná láska nezostala okypená. Od samotného počiatku láska odmieta každý

podnet na uzatvorenie sa do seba, a otvára sa plodnosti, ktorá jej umožňuje presiahnuť vlastnú existenciu. Nijaký pohlavný akt manželov preto nemôže negovať tento význam, 86 i keď pre rozličné príčiny nie je vždy schopný de facto splodiť nový život.

81. Dieťa si vyžaduje, aby sa narodilo z takejto lásky, a nie akýmkoľvek spôsobom, pretože dieťa „nie je dlh, na ktorý možno mať nárok, ale dar,“<sup>87</sup> ktorý je „plodom osobitného úkonu manželskej lásky rodičov“.<sup>88</sup> Pretože „podľa poriadku stvorenia manželská láska medzi jedným mužom a jednou ženou a odovzdávanie života sú orientované voči sebe navzájom (porov. Gn 1, 27 – 28). Týmto spôsobom dal Stvoriteľ mužovi a žene podiel na diele svojho stvorenia a zároveň ich učinil nástrojmi svojej lásky, zveriac im zodpovednosť za budúcnosť ľudstva prostredníctvom odovzdávania ľudského života“.<sup>89</sup>

82. Synodálni otcovi povedali, že „nie je ťažké skonštatovať rozšírenie takej mentality, ktorá zužuje plodenie života na úroveň jednej premennej pri plánovaní budúcnosti jednotlivca alebo páru“.<sup>90</sup> Učenie Cirkvi „pomáha harmonicky a vedome prežívať spoločenstvo medzi manželmi vo všetkých jeho rozmeroch vrátane zodpovednosti za plodenie. Treba znovu objaviť poslanstvo encykliky Pavla VI. *Humanae vitae*, ktorá zdôrazňuje potrebu rešpektovať dôstojnosť osoby pri morálnom hodnotení metód regulácie pôrodnosti. [...] Rozhodnutie pre adopciu alebo pestúnsku starostlivosť vyjadruje osobitnú plodnosť manželskej skúsenosti“.<sup>91</sup> S veľkou vďačnosťou Cirkev „podporuje rodiny, ktoré prijímajú, vychovávajú a zahŕňajú láskou deti so zdravotným postihnutím“.<sup>92</sup>

83. V tomto kontexte nemôžem nepovedať, že ak je rodina svätýňou života a miestom, kde sa život plodí a opatruje, je bolestným protirečením, ak sa stane miestom, kde sa život odmieta a ničí. Hodnota ľudského života je taká veľká a právo na život nevinného dieťaťa, ktoré rastie v lone svojej matky, je také neodňateľné, že možnosť robiť rozhodnutia ohľadom tohto života, ktorý je sám osebe cieľom a nikdy nesmie byť objektom nadvlády inej ľudskej bytosti, nijakým spôsobom nemožno prezentovať ako právo na vlastné telo. Rodina chráni život v každej jeho fáze, aj na jeho sklonku. Preto „tým, ktorí pracujú v zdravotníckych štruktúrach, sa pripomína morálna povinnosť výhrady vo svedomí. Rovnako Cirkev nielenže cíti nutnosť dosvedčovať právo na prirodzenú smrť, bez úpornej terapie a eutanázie“, ale aj „dôrazne odmieta trest smrti“.<sup>93</sup>

84. Otcovia tiež zdôraznili, že „jednou z hlavných výziev, ktorým čelia dnešné rodiny, je určite výchovná výzva, čoraz náročnejšia a zložitejšia kvôli súčasnej kultúrnej realite a veľkému vplyvu médií“.<sup>94</sup> „Cirkev zohráva pri podpore rodín dôležitú úlohu, od kresťanskej iniciácie cez spoločenstvá, ktoré ponúkajú prijatie.“<sup>95</sup> I tak sa mi vidí veľmi dôležité pripomenúť, že integrálna výchova detí je „vážna povinnosť“ a zároveň „prvotné právo“ rodičov.<sup>96</sup> Nie je to len úloha alebo záťaž, ale aj základné a nenahraditeľné právo, ktoré sú povolani brániť a o ktorom si nik nesmie nárokovať, že im ho odníme. Štát ponúka službu vzdelávania subsidiárnym spôsobom, sprevádzajúc poslanie rodičov, ktoré nemôžu delegovať; majú právo slobodne vybrať typ vzdelania – prístupný a kvalitný –, ktorý mienia dať svojim deťom podľa vlastného presvedčenia. Škola nenahrádza rodičov, len ich dopĺňa. Toto je základný princíp: „Každý ďalší spolupracovník vo výchovnom procese musí konať v mene rodičov, s ich súhlasom a do istej miery aj z ich poverenia.“<sup>97</sup> Predsa však „vznikla trhlina medzi rodinou a spoločnosťou, medzi rodinou a školou, a dohoda o výchove sa porušila; výchovné spojenie spoločnosti a rodiny sa tak dostalo do krízy“.<sup>98</sup>

85. Cirkev je prostredníctvom primeranej pastoračnej činnosti povolaná spolupracovať na tom, aby rodičia dokázali plniť svoje výchovné poslanie. Musí to robiť tak, že im bude vždy pomáhať, aby zhodnotili svoju špecifickú úlohu a spoznali, že tí, ktorí prijali sviatosť manželstva, stávajú sa skutočne [zasvätenými] služobníkmi výchovy, pretože pri formovaní svojich detí budujú Cirkev,<sup>99</sup> a tým prijímajú povolanie, ktoré im Boh ponúka.<sup>100</sup>

## Rodina a Cirkev

86. „S veľkou radosťou a hlbokým potešením hľadá Cirkev na rodiny, ktoré zostávajú verné učeniu evanjelia, ďakuje im a povzbudzuje ich za svedectvo, ktoré vydávajú. Vďaka nim krása nerozlučného a navždy verného manželstva vskutku pôsobí vierohodne. V rodine, ktorú možno nazvať domácou cirkvou‘ (Lumen gentium, 11), dozrieva prvá cirkevná skúsenosť spoločenstva medzi osobami, v ktorom sa vďaka milosti odráža tajomstvo Najsvätejšej Trojice. ‚Tu sa človek učí trpezlivosti a radosti z práce; bratskej láske, veľkodušnému a opätovnému odpúšťaniu a najmä uctievaniu Boha modlitbou a obetou svojho života‘ (Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1657).“<sup>101</sup>

87. Cirkev je rodina rodín, neustále obohacovaná životom všetkých domácich cirkví. Takže „vďaka sviatosti manželstva sa každá rodina stáva dobrom pre Cirkev, so všetkými účinkami. V tejto perspektíve bude pre súčasnosť Cirkvi určite vzácnym darom vziať do úvahy aj vzájomnosť medzi Cirkvou a rodinou: Cirkev je dobrom pre rodinu, rodina je dobrom pre Cirkev. Starostlivosť o Pánov sviatostný dar sa netýka len jednotlivcej rodiny, ale kresťanského spoločenstva ako takého“.<sup>102</sup>

88. Láska prežívaná v rodinách je neustálou posilou pre život Cirkvi. „Unitívny cieľ manželstva je trvalým odkazom na rast a prehĺbovanie tejto lásky. Manželia vo svojom láskyplnom spojení prežívajú krásu otcovstva a materstva; zdieľajú plány aj ťažkosti, túžby i starosti; učia sa vzájomnej starostlivosti a obojstrannému odpúšťaniu. V tejto láske slávia šťastné chvíle a podopierajú sa cez ťažké etapy svojho životného príbehu... Krása vzájomného a nezištného darovania, radosť z rodiaceho sa života a z láskyplnej starostlivosti o všetkých členov, od malých až po starých, sú len niektorými z plodov, ktoré odpoveď na povolanie do rodiny robia jedinečnou a nenahraditeľnou“<sup>103</sup> tak pre Cirkev, ako aj pre celú spoločnosť.

## **Štvrtá kapitola**

### **LÁSKA V MANŽELSTVE**

89. Všetko, čo bolo povedané, by nestačilo na vyjadrenie evanjelia manželstva a rodiny – ak by sme osobitným spôsobom nehovorili o láske. Nemôžeme totiž povzbudzovať k napredovaniu vo vernosti a vo vzájomnom darovaní, ak nepodnietime rast, upevnenie a prehĺbenie lásky v manželstve a v rodine. Milosť sviatosti manželstva je skutočne na prvom mieste určená na „zdokonaľovanie lásky manželov“.<sup>104</sup> Aj v tomto prípade platí, že „keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal, a lásky by som nemal, ničím by som nebol. A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo“ (1 Kor 13, 2 – 3). Slovo „láska“, ktoré patrí medzi najviac používané, býva však neraz prekrútené.<sup>105</sup>

#### **Naša každodenná láska**

90. V takzvanom hymne na lásku od svätého Pavla môžeme nájsť niektoré vlastnosti opravdivej lásky:

„Láska je trpezlivá,  
láska je dobrotivá;  
nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná,  
nie je sebecká,  
nerozčuluje sa,  
nemyslí na zlé,  
neteší sa z nepravosti,  
ale raduje sa z pravdy.

Všetko znáša,  
všetko verí,  
všetko dúfa,  
všetko vydrží“ (1 Kor 13, 4 – 7).

Toto sa prežíva a kultivuje v živote, ktorý každodenne zdieľajú manželia – medzi sebou navzájom i spolu s deťmi. Je preto dobré pozastaviť sa a rozobrať zmysel vyjadrení tohto textu, aby sme sa ho pokúsili aplikovať na konkrétnu existenciu každej rodiny.

## **Trpezlivosť**

91. Prvý použitý výraz je *macrothymei*. V preklade to nie je jednoducho „všetko znáša“, pretože táto myšlienka je vyjadrená na konci 7. verša. Jeho zmysel možno pochopiť z gréckeho prekladu Starého zákona, kde sa hovorí, že Boh je „pomalý do hnevu“ (Ex 34, 6; Nm 14, 18). Táto jeho zhovievavosť sa prejavuje vtedy, keď sa človek nenechá riadiť impluzmi a vyhýba sa tomu, aby na niekoho zaútočil. Je to vlastnosť Boha zmluvy, ktorý nás pozýva, aby sme ho aj v rodinnom živote napodobňovali. Texty, kde Pavol používa tento termín, treba čítať na pozadí Knihy múdrosti (porov. 11, 23; 12, 15 – 18): zároveň s oslavou Božej zdržanlivosti, ktorá poskytuje čas na pokánie, zdôrazňuje jeho moc, ktorá sa prejavuje, keď koná s milosrdenstvom. Božia trpezlivosť je prejavom milosrdenstva voči hriešnikovi a je ukážkou jeho skutočnej moci.

92. Byť trpezliví neznamena nechať, aby s nami zle zaobchádzali, tolerovať fyzické napadnutia alebo dovoliť, aby sa k nám správali ako k predmetom. Problém vzniká, keď chceme, aby vzťahy boli idylické alebo osoby dokonalé, alebo keď sa postavíme do stredu a očakávame, že sa splní naša vôľa. Potom nás všetko znepokojuje, všetko nás vedie k agresívnej reakcii. Ak nepestujeme trpezlivosť, vždy si nájdeme výhovorku, aby sme odpovedali hnevom, a napokon sa staneme ľuďmi, ktorí nedokážu žiť s ostatnými, asociálnymi, neschopnými ovládať svoje impulzy – a rodina sa zmení na bojové pole. Preto nás Božie slovo napomína: „Akákoľvek zatrpknutosť, hnev, rozhorčenie, krik a rúhanie aj každá iná zloba nech sú ďaleko od vás“ (Ef 4, 31). Trpezlivosť sa posilňuje, keď uznám, že aj druhý má právo žiť na tejto zemi spolu so mnou – taký, aký je. Nezáleží na tom, či mi je nepríjemný, či mení moje plány, či ma obťažuje tým, aký je alebo ako rozmýšľa, či nie je vo všetkom taký, ako som očakával. Láska v sebe vždy nesie zmysel pre hlboký súcit, ktorý vedie k prijatiu druhého ako súčasť tohto sveta, aj keď koná odlišným spôsobom, než by som si želal.

## **Postoj dobrotivosti**

93. Nasleduje slovo *chresteuetai*, ktoré sa v celej Biblii nachádza jediný raz – odvodené od *chrestos* (dobrá osoba, ktorá svoju dobrotu prejavuje v skutkoch). Ak si však všimneme pozíciu, v ktorej stojí – v úzkom spojení s predchádzajúcim slovom – pochopíme, že je tam na jeho doplnenie. Pavol chce takýmto spôsobom objasniť, že „trpezlivosť“ spomenutá na prvom mieste nie je úplne pasívny postoj, ale je sprevádzaná aktivitou, dynamickou a kreatívnou reakciou smerom k druhým. Naznačuje, že láska druhým robí dobre a pomáha im. Preto sa slovo prekladá výrazom „dobrotivá“.

94. V celku daného textu vidno, ako Pavol nájde na tom, že láska nie je len cit, ale treba ju chápať v zmysle, ktorý má sloveso „milovať“ v hebrejčine – teda „robiť dobro“. Ako hovorieval svätý Ignác z Loyoly, „láska sa musí vkladať viac do skutkov než do slov“.106 Týmto spôsobom môže prejaviť celú svoju plodnosť a umožní nám zažiť radosť z dávania – vznešenosť a veľkosť štedrého sebadarovania, bez odmeriavania a žiadania odplaty, len pre samotnú chuť z dávania a služby.

## **Liečenie závidosti**

95. Postoj vyjadrený termínom zelos (žiarlivosť alebo závisť) sa teda odmieta ako protichodný k láske. Znamená to, že v láske niet miesta pre pocit nespokojnosti z prospechu druhého (porov. Sk 7, 9; 17, 5). Závisť je smútok nad prospechom druhého, ktorý ukazuje, že nás nezaujímajú šťastie druhých, lebo sme výlučne koncentrovaní na svoj vlastný komfort. Kým láska nás vyvádza zo seba samých, závisť nás vedie k zameraniu na vlastné ja. Skutočná láska oceňuje úspechy druhých, necíti ich ako ohrozenie a oslobodzuje sa od trpkkej príchute závidosti. Prijíma to, že každý má iné dary a rozličné životné cesty. Snaží sa teda objaviť vlastnú cestu k šťastiu a ostatných necháva, aby si našli tú svoju.

96. V konečnom dôsledku ide o splnenie toho, čo žiadali posledné dve prikázania Božieho zákona: „Nepožiadaj dom svojho blížneho, ani nepožiadaj manželku svojho blížneho, ani jeho sluhu, ani jeho slúžku, ani vola, ani osla, ani nič, čo je tvojho blížneho“ (Ex 20, 17). Láska nás vedie k úprimnému oceneniu každého človeka; k uznaniu jeho práva na šťastie. Milujem tú osobu, pozerám na ňu pohľadom Boha Otca, ktorý „nám hojne dáva všetko na užívanie“ (1 Tim 6, 17), a teda vo svojom vnútri akceptujem, že sa môže tešiť dobrému okamihu. Ten istý koreň lásky ma ale vedie aj k tomu, aby som odmietol nespravodlivosť, keď niektorí majú mnoho a iní nič, a núti ma pričiniť sa, aby aj tí, ktorí sú vylúčení zo spoločnosti, mohli zažiť trochu radosti. To však nie je závisť, ale túžba po rovnosti.

### **Bez vypínania sa a vystatovania**

97. Nasleduje výraz *perpereuetai*, ktorý označuje márnivosť, dychtivosť po tom, aby sme ukázali, že sme lepší; aby sme na druhých zapôsobili – malicherným a agresívnym postojom. Kto miluje, nielenže sa vyhýba tomu, aby príliš rozprával o sebe, ale pretože sa zameriava skôr na druhých, vie si nájsť svoje miesto – bez toho, aby musel stáť v centre. Slovo, ktoré nasleduje – *physioutai* –, je veľmi podobné, pretože naznačuje, že láska nie je arogantná. Doslova vyjadruje fakt, že sa „nezväčšuje“ pred inými, a naznačuje aj niečo podrobnejšie: nie je to len posadnutosť ukazovaním svojich vlastných kvalít, ale aj strata zmyslu pre skutočnosť. Človek sa považuje za väčšieho, než je – pretože sa pokladá za väčší „duchovného“ alebo „múdreho“. Pavol toto sloveso používa viackrát – napríklad keď hovorí, že „poznatie nadúva, kým láska buduje“ (1 Kor 8, 1). Niektorí sa teda pokladajú za „veľkých“, lebo vedia viac než ostatní, a potom sa zaoberajú tým, že od druhých niečo vyžadujú a kontrolujú ich, zatiaľčo v skutočnosti veľkými nás robí skôr láska, ktorá chápe, opatruje a podopiera slabého. V ďalšom verši sa dané slovo používa na kritiku tých, ktorí sa „vyvyšujú“ (porov. 1 Kor 4, 18), ale v skutočnosti majú viac rečí než „moci“ Ducha (porov. 1 Kor 4, 19).

98. Je dôležité, aby si kresťania uchovali tento postoj voči príbuzným, ktorí sú slabo formovaní vo viere, krehkí alebo menej istí vo svojich presvedčeniach. Niekedy sa deje presný opak: tí členovia rodiny, o ktorých by sa mohlo predpokladať, že sú najvyspelejší, stávajú sa arogantnými a nezniesiteľnými. Postoj pokory je súčasťou lásky, pretože nato, aby človek mohol chápať, odpúšťať a zo srdca slúžiť druhým, je nevyhnutné liečiť pýchu a pestovať pokoru. Ježiš pripomínal svojim apoštolom, že vo svete silných sa každý snaží vládnuť nad ostatnými, a preto im vrazil: „medzi vami to tak nebude“ (Mt 20, 26). Logika kresťanskej lásky nie je logikou toho, kto sa cíti byť nadradený ostatným a potrebuje im dávať pocítiť svoju moc, ale logikou, v ktorej platí, že „kto bude chcieť byť medzi vami prvý, bude vašim sluhom“ (Mt 20, 27). V rodinnom živote nemôže platiť logika nadvlády jedných nad druhými alebo logika súťaženia, aby sa ukázalo, kto je inteligentnejší či silnejší, pretože takáto logika vedie k popretiu lásky. Aj pre rodinu platí toto odporúčanie: „Všetci sa navzájom zaodejte pokorou, lebo Boh pyšným odporuje, ale pokorným dáva milosť“ (1 Pt 5, 5).

### **Vľúdnosť**

99. Milovať tiež znamená byť vlúdny – a to je zmysel výrazu aschemonei. Chce povedať, že láska sa nechová grobiansky, nekoná nezdvorilo, nie je hrubá v správaní. Jej spôsoby, slová a gestá sú príjemné, nie príkre či strohé. Priechi sa jej pôsobíť druhým utrpenie. Zdvorilosť je „škola citlivosti a nezaujatosti“, ktorá od človeka vyžaduje, aby „kultivoval svoju myseľ a svoje zmysly, aby sa naučil počúvať a hovoriť a v určitých okamihoch aj mlčať“.107 Byť vlúdny nie je štýl, ktorý si kresťan môže zvoliť alebo odmietnuť: je súčasťou neodňateľných nárokov lásky, a preto „každá ľudská bytosť má byť prívetivá voči tým, ktorí ju obklopujú“.108 Každý deň si „vstupovanie do života druhého, aj keď je súčasťou nášho vlastného života, vyžaduje citlivý postoj, ktorý nie je invazívny, ale obnovuje dôveru a rešpekt. [...] A láska, o čo viac je intímna a hlboká, o to väčšmi si vyžaduje rešpektovať slobodu a schopnosť čakať, kým druhý otvorí dvere svojho srdca“.109

100. Nato, aby sme sa disponovali na opravdivé stretnutie s druhým, je potrebné upriamiť naňho prívetivý pohľad. To sa nedá, ak nás ovláda pesimizmus, ktorý na druhom zdôrazňuje len chyby a nedostatky – možno preto, aby sme si vykompenzovali vlastné komplexy. Prívetivý pohľad nám umožní nezastaviť sa iba pri ohraničeníach toho druhého: dokážeme ho tolerovať a spojiť sa s ním v spoločnom projekte, aj keď sme odlišní. Vlúdna láska tvorí vzťahy, pestuje spojenia, vytvára nové siete integrácie, buduje pevnú spoločenskú textúru. Takýmto spôsobom chráni aj seba, pretože bez pocitu prináležitosti nie je možné oddať sa druhým, a každý len hľadá svoj vlastný prospech – a spolužitie sa stáva nemožným. Asociálna osoba si myslí, že druhí existujú len na uspokojenie jej potrieb – a keď tak robia, plnia si len svoju povinnosť. Teda nemá miesto pre vlúdnosť lásky a jej vyjadrenia. Kto miluje, dokáže vysloviť slová povzbudenia, ktoré poskytnú útechu, dodajú silu, potešia, vzpružia. Všimnime si napríklad niektoré slová, ktoré Ježiš povedal ľuďom: „Dúfaj, synu!“ (Mt 9, 2). „Veľká je tvoja viera!“ (Mt 15, 28). „Vstaň!“ (Mk 5, 41). „Chod' v pokoji!“ (Lk 7, 50). „Nebojte sa!“ (Mt 14, 27). Nie sú to slová, ktoré by ponížovali, zarmucovali, dráždili či podceňovali. V rodine sa treba naučiť tomuto Ježišovmu vlúdnemu jazyku.

## **Veľkorysý odstup**

101. Viackrát sme povedali, že nato, aby sme mohli milovať druhých, musíme najskôr milovať seba samých. Tento hymnus na lásku však tvrdí, že láska „nie je sebecká“ alebo že „nehľadá svoje vlastné záujmy“. Daný výraz sa používa aj v inom texte: „Nech nik nehľadá iba na svoje vlastné záujmy, ale aj na záujmy iných“ (Flp 2, 4). Toto jasné tvrdenie Písma nás vedie, aby sme sa vyhli tomu, že budeme pripisovať prioritnú dôležitosť láske k sebe samým – akoby bola vznešenejšia než sebadarovanie druhým. Určitú prioritu lásky k sebe samým je možné chápať, ale len ako psychologickú podmienku: keďže kto nedokáže milovať seba samého, má ťažkosť milovať druhých. „Kto nepraje sám sebe, ku komuže bude lepší? [...] Niet horšieho od toho, kto sám sebe závidí“ (Sir 14, 5 – 6).

102. Ale sám Tomáš Akvinský vysvetlil, že láske „je viac vlastné chcieť milovať, než chcieť byť milovaný“110 a že „matky, ktoré milujú najviac, snažia sa viac milovať, než byť milované“.111 Láska teda môže ísť ponad spravodlivosť, nezištne sa „rozdať“ a „nič za to“ nečakať (Lk 6, 35) – až tak, že dospeje k tej najväčšej láske, ktorou je „dať život“ za druhých (Jn 15, 13). Je vôbec ešte možná táto štedrosť, ktorá dovoľuje nezištne darovať, a darovať až do konca? Určite je možná, pretože práve to žiada evanjelium: „Zadarmo ste dostali, zadarmo dávajte“ (Mt 10, 8).

## **Bez vnútorného násillia**

103. Ak nás prvý výraz hymnu pozýval k trpezlivosti, ktorá sa vyhýba prudkej reakcii voči slabostiam alebo chybám druhých, teraz sa objavuje ďalšie slovo – paroxynetai –, ktoré sa vzťahuje na vnútornú reakciu rozhorčenia, vyvolaného niečím zvonka. Je to vnútorné násillie, neprejavené podráždenie, ktoré nás dostáva do defenzívy pred druhými, akoby boli nepríjemnými nepriateľmi, ktorým sa treba vyhnúť. Živiť takú vnútornú agresivitu je nanič. Len z nej ochorieme a bude nás

izolovať. Rozhorčenie je zdravé, keď nás vedie k reakcii na vážnu nespravodlivosť, ale je škodlivé, keď má tendenciu poznačiť všetky naše postoje k druhým.

104. Evanjelium nás pozýva skôr hľadiť na brvno vo vlastnom oku (porov. Mt 7, 5); a ako kresťania nesmieme ignorovať trvalé pozvanie Božieho slova na to, aby sme v sebe neživili hnev: „Nedaj sa premôcť zlu“ (Rim 12, 21). „Neúnavne konajme dobro“ (Gal 6, 9). Jedna vec je cítiť silu agresivity, ktorá dokáže prepuknúť, a druhá vec je s ňou súhlasiť a dovoliť, aby sa stala permanentným postojom: „Hnevajte sa, ale nehrešte! Slnko nech nezapadá nad vašim hnevom“ (Ef 4, 26). Preto nikdy netreba skončiť deň bez toho, aby sme sa v rodine zmierili. „A ako sa mám zmieriť? Mám si kláknúť? Nie! Len malé gesto, maličká vec, a harmónia sa vráti. Stačí jedno pohladenie, hoc aj bez slov. Ale nikdy neskončíme deň v rodine bez toho, aby sme sa zmierili!“<sup>112</sup> Vnútorňou reakciou na súženie, ktoré mi spôsobili druhí, by malo byť predovšetkým to, že ich v srdci požehnám: chcem dobro druhého a prosím Boha, aby ho oslobodil a uzdravil: „Žehnajte, lebo ste povolani, aby ste dostali dedičstvo požehnania“ (1 Pt 3, 9). Ak musíme bojovať proti zlu, spravme to, ale vždy povedzme „nie“ vnútornému násiliu.

## Odpustenie

105. Ak dovoľíme zlému pocitu, aby prenikol do nášho vnútra, poskytneme priestor zášti, ktorá sa zahniezdi v našom srdci. Fráza logizetai to kakon znamená „uchováva v pamäti zlo“, „nosí ho so sebou“, teda má v sebe zášť. Opakom je odpustenie; odpustenie založené na pozitívnom prístupe, ktorý sa pokúša pochopiť slabosť a hľadá pre druhého ospravedlnenia – tak ako Ježiš, ktorý povedal: „Otče, odpusť im, lebo nevedia, čo robia“ (Lk 23, 34). Avšak častá tendencia je skôr hľadať viac chýb, predstavovať si viac skazeností, predpokladať všetky druhy zlých úmyslov – a tak neodpustenie rastie a zapúšťa korene. Každá chyba alebo pád manželského partnera potom môže poškodiť zväzok lásky a rodinnú stabilitu. Problémom je, že niekedy sa všetkým veciam prikladá rovnaká vážnosť a hrozí, že budeme krútiť voči akejkolvek chybe druhého. Spravodlivé nárokovanie si svojich práv sa premení na vytrvalý a neustály smäd po pomste, skôr než na zdravú obranu vlastnej dôstojnosti.

106. Keď sme boli urazení alebo sklamaní, je možné a vhodné odpustiť – avšak nik nevraví, že je to ľahké. Pravdou je, že „rodinné spoločenstvo možno uchovávať a zdokonaľovať iba za cenu sebazaprenia a sebaobety. Od všetkých a od každého jednotlivo vyžaduje pohotovú a veľkodušnú vôľu, ochotnú odpúšťať, znášať, zľutovať sa, zhodnúť sa, zmieriť. Každá rodina dobre vie, ako slepá sebaláska, nesvár, napätie a zvady násilne napádajú a niekedy aj smrteľne zraňujú jej spoločenstvo. Odtiaľto pochádza mnoho rozličných roztržiek v rodinnom spolužití“.<sup>113</sup>

107. Dnes už vieme, že nato, aby sme mohli odpustiť, potrebujeme prejsť cez oslobodzujúcu skúsenosť pochopenia a odpustenia sebe samým. Často naše chyby alebo kritický pohľad osôb, ktoré milujeme, spôsobili, že sme stratili náklonnosť voči sebe samým. To nás napokon vedie k tomu, aby sme sa stránili druhých, aby sme utekali pred náklonnosťou a naplňali sa obavami v medziosobných vzťahoch. Možnosť obviňovať druhých sa potom premieňa na falošnú úľavu. Treba svoj príbeh vložiť do modlitby, prijať seba samých, vedieť žiť so svojimi obmedzeniami a aj si odpustiť, aby sme ten istý postoj mohli zaujať voči druhým.

108. To si však vyžaduje skúsenosť prijatia odpustenia od Boha, nezištného ospravedlnenia – nie pre naše zásluhy. Zasiahla nás láska, ktorá predchádza každý náš čin; ktorá vždy ponúka novú príležitosť, podnecuje, stimuluje. Ak prijmeme to, že Božia láska je bez podmienok, že Otcova náklonnosť sa nekupuje ani sa za ňu neplatí, dokážeme milovať napriek všetkému a odpúšťať druhým, aj keď boli voči nám nespravodliví. Inak náš život v rodine prestane byť miestom porozumenia, sprevádzania a stimulovania, a stane sa miestom neustáleho napätia a vzájomného trestania.



## Tešiť sa s inými

109. Výraz *chairei epi te adikia* naznačuje niečo negatívne usadené v hĺbke ľudského srdca. Je to jedovatý postoj toho, kto sa teší, keď vidí, že sa voči niekomu druhému pácha nepravosť. Táto fráza je doplnená tou, ktorá nasleduje – a tá sa vyjadruje pozitívnym spôsobom: *synchairei te aletheia*: raduje sa z pravdy. Teda teší sa z dobra druhého, keď bola uznaná jeho dôstojnosť; keď sa ocenili jeho schopnosti a dobré skutky. Toto nie je možné pre človeka, ktorý sa vždy musí porovnávať a súťažiť, ešte aj s vlastným manželským partnerom – až tak, že sa tajne raduje z jeho chýb.

110. Keď človek, ktorý miluje, dokáže druhému urobiť dobre alebo keď vidí, že druhému sa darí a prežíva to s radosťou, vtedy Bohu vzdáva chválu, pretože „veselého darcu miluje Boh“ (2 Kor 9, 7); náš Pán si osobitným spôsobom cení toho, kto sa teší z radosti druhého. Ak nebudeme živiť našu schopnosť tešiť sa z prospechu druhého a budeme sa koncentrovať len na naše potreby, odsúdime sa na život v obmedzenej radosti, pretože – ako povedal Ježiš – „blaženejšie je dávať ako prijímať!“ (Sk 20, 35). Rodina vždy musí byť aj miestom, o ktorom každý, komu sa v živote podarí spraviť niečo dobré vie, že to tam s ním oslávia.

## Všetko znáša

111. Výpočet končí štyrmi výrazmi, ktoré hovoria o úplnosti: „všetko“. Všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa, všetko vydrží. Týmto spôsobom sa silne zdôrazňuje kontrakultúrna sila lásky, ktorá je schopná čeliť čomukoľvek, čo by ju mohlo ohroziť.

112. Najskôr sa hovorí, že „všetko znáša“ (*panta stegai*). To sa líši od „nemyslí na zlé“, pretože tento termín súvisí s používaním jazyka; môže znamenať „zachovať ticho“ ohľadom niečoho negatívneho, čo môže byť na druhom človeku. Znamená limitovať súd a potlačiť sklon vysloviť tvrdé a neúprosne odsúdenie. „Nesúďte a nebudete súdení“ (Lk 6, 37). Aj keď to ide proti nášmu zvyčajnému používaniu jazyka, Božie slovo nás žiada: „Bratia, neosočujte jeden druhého“ (Jak 4, 11). Zastaviť sa, aby sme poškodili obraz druhého, je istý spôsob na presadenie svojho, na vypustenie zášte a závesti – bez toho, aby sme si uvedomili škodu, ktorú páchame. Často sa zabúda na to, že ohováranie môže byť ťažkým hriechom, vážnou urážkou Boha, keďže zásadne poškodzuje dobrú povest druhých a spôsobuje im ťažko napravitelné škody. Preto je Božie slovo také tvrdé voči nášmu jazyku, keď hovorí, že je „svetom nepravosti“, ktorý „poškvrňuje celé telo, rozpaľuje kolobeh života“ (Jak 3, 6), „je to nepokojné zlo, je plný smrtiaceho jedu“ (Jak 3, 8). Zatiaľ čo „ním zlorečíme ľudom stvoreným na Božiu podobu“ (Jak 3, 9), láska sa stará o obraz druhých s jemnocitom, ktorý sa snaží dokonca ochrániť ešte aj dobré meno nepriateľov. Pri obrane Božieho zákona netreba nikdy opomenúť túto požiadavku lásky.

113. Manželia, ktorí sa milujú a navzájom si patria, hovoria jeden o druhom dobre, snažia sa poukázať na dobré stránky partnera, ponad jeho slabosti alebo chyby. V každom prípade zachovávajú ticho, aby nepoškodili obraz. Nie je to však len vonkajšie gesto, ale vyplýva aj z vnútorného postoja. A nie je to ani naivita toho, kto nechce vidieť ťažkosti a slabosti druhého, ale plnosť pohľadu toho, kto tieto slabosti a tieto chyby umiestňuje do ich kontextu; uvedomuje si, že tieto chyby sú len jednou časťou, nie celkom bytia druhého. Jeden nepríjemný fakt vo vzťahu nevyjadruje celok daného vzťahu. Je teda jednoducho možné prijať, že všetci sme zložitá kombinácia svetlých a tienistých stránok. Druhý nepredstavuje len to, čo mi vadí. Je oveľa viac. Z toho istého dôvodu nežiadam, aby jeho láska bola dokonalá – lebo inak ju nemôžem oceniť. Miluje ma taký, aký je; tak ako je toho schopný, s jeho obmedzeniami. Ale skutočnosť, že jeho láska je nedokonalá, neznamená, že je falošná alebo že nie je reálna. Je reálna, ale je limitovaná a pozemská. Preto ak žiadam priveľa, dá mi to nejako najavo: nemôže hrať (ani neprijme) úlohu

dokonalej bytosti – ani nebude k dispozícii pre všetky moje potreby. Láska žije spolu s nedokonalosťou, znáša ju a vie stáť v tichu pred ohraničeniami milovanej osoby.

## **Dôveruje**

114. *Panta pisteuei*: „všetko verí“. Na základe kontextu netreba túto „vieru“ chápať v zmysle teologickom, ale skôr v zmysle „dôvery“. Nejde tu len o nepodozrievanie druhého, že klame alebo podvádza. Táto základná dôvera vie rozoznať Bohom zažaté svetlo, ktoré sa ukrýva v temnote, alebo pahrebu, ktorá tlie pod popolom.

115. Tá istá dôvera umožňuje vzťah slobody. Netreba druhého kontrolovať, podrobne sledovať jeho kroky, aby neušiel z nášho náručia. Láska dôveruje, necháva slobodu, nechce všetko kontrolovať, vlastniť, ovládať. Táto sloboda, ktorá dáva priestor autonómii, otvorenosti pre svet a novým skúsenostiam, umožňuje, aby sa vzťah obohacoval a nezostala z neho len „endogamia“ [uzavreté pokrvné príbuzenstvo, pozn. prekl.] bez horizontov. Takýmto spôsobom, keď sa manželia znovu stretnú, môžu prežívať radosť zo zdieľania toho, čo prijali a zažili mimo rodinného kruhu. Zároveň to umožňuje úprimnosť a transparentnosť, pretože keď človek vie, že druhí mu dôverujú a cenia si dobro v jeho vnútri, ukáže sa taký, aký je, bez maskovania. Ten, kto vie, že ho stále podozrievajú, bez súcitu posudzujú a nemilujú bezpodmienečným spôsobom, radšej si ponechá svoje tajomstvá, skryje svoje pády a slabosti a bude sa hrať na niečo, čím nie je. Naopak, rodina, v ktorej vládne zdravá dôvera plná náklonnosti a ktorej členovia sa napriek všetkému vždy vracajú k dôvere, umožňuje, aby vyšla na povrch skutočná identita tých, čo do nej patria a vedie k spontánnemu odmietnutiu podvodu, falše a klamu.

## **Dúfa**

116. *Panta elpizei*: nezúfa nad budúcnosťou. V spojení s predchádzajúcim slovom tento výraz označuje nádej toho, kto vie, že druhý sa môže zmeniť. Vždy dúfa, že je možné vyzretie, prekvapivé rozkvitnutie krásy; že aj tie najskrytejšie možnosti v jeho bytí jedného dňa vyklíčia. Neznamená to, že všetko sa zmení už v tomto živote. Znamená to prijať, že isté veci sa neudejú tak, ako by človek chcel, ale Boh možno píše rovno aj na krivé riadky tejto osoby a vie spraviť dobro aj z toho zla, ktoré ona ešte nedokáže prekonať na tejto zemi.

117. Tu sa ukazuje nádej v plnosti svojho zmyslu, pretože obsahuje istotu o živote po smrti. Táto osoba, so všetkými jej slabosťami, je povolaná k plnosti neba. Tam, celkom premenená Kristovým vzkriesením, už nebude mať nijaké slabosti, tienisté stránky ani patológie. Autentické bytie tejto osoby zažiarí v celej sile dobra a krásy. To nám tiež umožňuje, aby sme uprostred trápení tohto sveta kontemplovali danú osobu nadprirodzeným pohľadom, vo svetle nádeje, a očakávali tú plnosť, ktorú jedného dňa získa v nebeskom kráľovstve – i keď zatiaľ nie je viditeľná.

## **Všetko vydrží**

118. *Panta hypomenei* znamená, že v pozitívnom duchu znáša všetky protivenstvá. Znamená to zostať pevným aj v nepriateľskom prostredí. Nespočíva to len v tolerovaní niektorých nepríjemných vecí, ale v čomsi širšom: je to dynamická, konštantná odolnosť, schopná prekonať akúkoľvek výzvu. Je to láska napriek všetkému – aj vtedy, keď celý kontext pozýva k niečomu inému. Ukazuje to dávku húževnatého hrdinstva, silu proti každému negatívnemu prúdu, rozhodnutie pre dobro, ktoré nik nemôže zvrátiť. Pripomína mi to slová Martina Luthera Kinga, keď zdôrazňoval rozhodnutie sa pre bratskú lásku aj uprostred najhorších prenasledovaní a ponižovaní: „Človek, ktorý ťa najviac nenávidí, má v sebe niečo dobré; aj národ, ktorý najviac nenávidí, má v sebe niečo dobré; aj rasa, ktorá najviac nenávidí, má v sebe niečo dobré. A keď prídeš k tomu, že sa pozrieš do tváre každej ľudskej bytosti a hlboko v jej vnútri uvidíš to, čo náboženstvo volá „obraz Boží“,

začneš ju milovať napriek všetkému. Nezáleží na tom, čo robí, ty tam vidíš obraz Boha. Je tam prvok dobra, ktorého sa nikdy nezabavíš... Ďalší spôsob, ktorým miluješ svojho nepriateľa, je tento: keď príde príležitosť tvojho nepriateľa poraziť, to je ten okamih, keď sa musí rozhodnúť, že to nespravíš... Keď sa zodvihneš na úroveň lásky, jej veľkej krásy a sily, jediná vec, ktorú chceš poraziť, sú systémy zla. Osoby, ktoré sa chytili do pasce takého systému, tie miluješ, ale snažíš sa poraziť ten systém... Nenávisť za nenávisť len posilňuje existenciu nenávisti a zla vo vesmíre. Ak ťa udriem a ty ma udrieš, a ja ti vrátim úder a ty mi vrátiš úder a tak ďalej, je zrejmé, že to pokračuje donekonečna. Jednoducho to nikdy neskončí. Niekde niekto musí mať trochu zdravého rozumu – a to je silná osoba. Silná osoba je schopná rozseknúť reťaz nenávisti, reťaz zla... Niekto musí mať dosť viery a morálky, aby ju rozsekol a vpustil do štruktúry daného vesmíru silný a účinný prvok lásky.“<sup>114</sup>

119. V rodinnom živote treba pestovať túto silu lásky, ktorá umožňuje bojovať proti zlu, ktoré ju ohrozuje. Láska sa nenechá premôcť nevraživosťou, neúctou voči osobám, túžbou zraniť alebo sa pomstiť. Kresťanský ideál, a to najmä v rodine, je láska napriek všetkému. Niekedy obdivujem napríklad postoj ľudí, ktorí sa museli odlúčiť od svojho manželského partnera, aby sa ochránili pred fyzickým násilím – a predsa vďaka manželskej láske, ktorá vie presiahnuť city, sú schopní konať pre jeho dobro, čo aj prostredníctvom druhých, v okamihoch choroby, utrpenia alebo ťažkostí. Aj toto je – láska napriek všetkému.

### **Rást v manželskej láske**

120. Hymnus svätého Pavla, ktorý sme prešli, nám umožňuje posunúť sa k manželskej láske. Ona je láskou, ktorá zjednocuje manželov,<sup>115</sup> posvätenou, obohatenou a osvietenou milosťou sviatosti manželstva. Je „citovým zväzkom“,<sup>116</sup> duchovným a obetavým, ktorý však v sebe spája nežnosť priateľstva i erotickú vášeň – hoci je schopný existovať aj vtedy, keď city a vášne oslabnú. Pápež Pius XI. učil, že takáto láska preniká všetky povinnosti manželského života a „patrí jej akoby primát vznešenosti“.<sup>117</sup> Takáto silná láska, vyliata Duchom Svätým, je vskutku odrazom nezničiteľného spojenia medzi Kristom a ľudstvom, ktoré vyvrcholilo darovaním sa až do konca, na kríži: „Duch, ktorého vylieva Pán, darúva nové srdce a robí muža a ženu schopnými milovať sa tak, ako nás miloval Kristus.

Manželská láska dosahuje tú plnosť, ku ktorej je vnútorne určená, totiž nadprirodzenú manželskú lásku (caritas).“<sup>118</sup>

121. Manželstvo je vzácné znamenie, pretože „keď muž a žena slávia sviatosť manželstva, Boh sa v nich takpovediac ‚zrkadlí‘; vtlača do nich vlastné črty a nezmazateľný charakter svojej lásky. Manželstvo je ikonou lásky Boha k nám. Aj Boh je spoločenstvo: tri osoby – Otec, Syn a Duch Svätý – žijú spolu odjakživa a navždy v dokonalej jednote. A práve toto je mystérium manželstva: Boh z dvoch manželov robí jedno bytie“.<sup>119</sup> Z toho vyplývajú veľmi konkrétne a každodenné dôsledky, pretože manželia „v sile sviatosti dostávajú vlastné a osobitné poslanie, aby mohli zobrazovať – od najjednoduchších, obyčajných vecí – tú lásku, ktorou Kristus miluje svoju Cirkev a neustále darúva svoj život za ňu“.

122. Predsa však nie je dobré miešať rozličné úrovne: na dve osoby nemožno hodiť nesmiernu záťaž toho, aby dokonalým spôsobom reprodukovali jednotu, ktorá existuje medzi Kristom a Cirkvou, pretože manželstvo ako znamenie vyjadruje „dynamický proces, ktorý pozvoľna napreduje spolu s postupným vnášaním Božích darov“.<sup>121</sup>

### **Celý život, všetko spoločné**

123. Po láske, ktorá nás spája s Bohom, je manželská láska „najväčším priateľstvom“.<sup>122</sup> Je to zväzok, ktorý obsahuje všetky charakteristiky dobrého priateľstva: hľadanie dobra druhého,

vzájomnosť, intimitu, nežnosť, stabilitu a podobnosť medzi priateľmi, ktorá sa buduje zdieľaním života. Avšak manželstvo k tomu dodáva aj nerozlučnú výlučnosť, ktorá je vyjadrená v stabilnom projekte zdieľania a spoločného budovania celej existencie. Buďme úprimní a všimnime si znaky skutočnosti: kto je zamilovaný, neplánuje si, že jeho vzťah potrvá len do času; kto intenzívne prežíva radosť zo svadby, ten nemyslí na niečo prechodné; tí, ktorí sprevádzajú slávenie spojenia naplneného láskou – i keď krehkou – dúfajú, že vydrží; deti nielenže túžia po tom, aby sa ich rodičia milovali, ale aby si boli aj verní a zostali navždy spojení. Tieto a ďalšie znaky ukazujú, že v samotnej prirodzenosti manželskej lásky je otvorenosť pre de nitívne skutočnosti. Spojenie, ktoré sa kryštalizuje v trvalom manželskom sľube, je viac než len spoločenská formalita alebo tradícia, pretože sa zakladá na spontánných náklonnostiach ľudskej osoby. A pre veriacich je to aj zmluva pred Bohom, ktorá si vyžaduje vernosť: „Pán je svedkom medzi tebou a medzi manželkou tvojej mladosti, ktorej si sa spreneveril, hoci ona je tvoja spoločnica a zmluvná manželka: [...] nespreneveruj sa manželke svojej mladosti! [Lebo ja nenávidím odvrhnutie]“ (Mal 2, 14. 15. 16).

124. Slabá a chorá láska – neschopná prijať manželstvo ako výzvu, ktorá si žiada bojovať, opätovne sa rodiť, nanovo sa objavovať a začínať stále znova, až do smrti – taká láska nie je schopná čeliť náročnej úrovni záväzku. Ustúpi kultúre provizórnosti, ktorá bráni neustálemu procesu rastu. Avšak „sľúbiť lásku navždy je možné, len ak človek objaví väčší plán, než sú jeho vlastné projekty, [plán] ktorý nás podopiera a umožňuje darovať milovanej osobe celú budúcnosť“.123 Aby takáto láska mohla prekonať každú skúšku a napriek všetkému zostať verná, je potrebný dar milosti, ktorý ju posilní a pozdvihne. Ako hovorieval svätý Róbert Bellarmín, „to, že jeden muž a jedna žena sa zjednocujú vo výlučnom a nerozlučnom zväzku, takže sa nemôžu od seba oddeliť, ani keď sa dostanú do ťažkostí, ba ani keď celkom stratili nádej na spoločné potomstvo – to sa nemôže uskutočniť bez veľkého tajomstva“.124

125. Okrem toho je manželstvo priateľstvom, ktoré obsahuje aj znaky vášne – avšak vždy orientovanej na stále stabilnejšiu a intenzívnejšiu jednotu. Pretože „nie je ustanovené iba na plodenie“, ale aby sa vzájomná láska manželov „prejavovala, prehlbovala a dozrievala“.125 Toto osobitné priateľstvo medzi mužom a ženou získava všeobjímajúci charakter, ktorý sa dáva jedine v manželskom spojení. Práve preto, že tento zväzok je všeobjímajúci, je aj výlučný, verný a otvorený na plodenie. Všetko sa zdieľa – vrátane sexuality – vždy vo vzájomnej úcte. Druhý vatikánsky koncil to potvrdil, keď konštatoval, že „taká láska, spájajúc ľudské hodnoty s božskými, privádza manželov k dobrovoľnému vzájomnému sebadarovaniu, ktoré sa prejavuje citmi a výrazmi nežnosti a preniká celý ich život“.126

## **Radosť a krása**

126. V manželstve je dobré starať sa o radosť lásky. Keď je túžba po pôžitku obsesívna, uzatvára človeka do jedinej oblasti a neumožňuje mu objaviť iné druhy uspokojenia. Radosť, naopak, rozširuje schopnosť mať potešenie a umožňuje nájsť chuť v rozličných skutočnostiach, aj vo fázach života, v ktorých pôžitok vyhasína. Preto svätý Tomáš hovorieval, že slovo „radosť“ sa používa na označenie dilatácie šírky srdca.127 Manželská radosť, ktorú možno prežívať aj uprostred bolesti, znamená prijať to, že manželstvo je nevyhnutná kombinácia radosti a námah, napätí a uvoľnení, trápení a oslobodení, uspokojení a hľadání, nepríjemností a potešení – stále na ceste priateľstva, ktorá podnecuje manželov, aby sa starali jeden o druhého tým, že si „preukazujú vzájomnú pomoc a službu“.128

127. Láska, založená na priateľstve, sa nazýva „caritas“ –, keď dokáže pochopiť a oceniť „vysokú hodnotu“ druhého.129 Krása – „vysoká hodnota“ druhého, ktorá nezávisí od jeho fyzickej alebo duševnej prítlačlivosti – nám umožňuje vychutnať posvätnosť osoby, bez panovačnej nevyhnutnosti mať ju vo vlastníctve. V konzumnej spoločnosti sa ochudobňuje estetický zmysel, a tak vyhasína radosť. Všetko existuje len preto, aby sa dalo kúpiť, vlastniť, konzumovať; aj osoby. Naopak,

nežnosť je prejavom lásky, ktorá sa oslobodzuje od egoistickej túžby po egoistickom vlastníctve. Vedie nás k tomu, že sa pred druhou osobou priam rozochvejeme – s veľkým rešpektom aj s určitou obavou, aby sme jej nespôsobili škodu alebo ju neobrali o slobodu. Láska k druhému znamená takú chuť kontemplovať a oceňovať to, čo je krásne a posvätné v jeho osobnom bytí, aká jestvuje mimo mojich potrieb. To mi umožňuje hľadať jeho dobro, i keď viem, že nemôže byť mojím, alebo keď sa mi stal fyzicky nepríjemným, agresívnym či protivným. Teda „od lásky, pre ktorú je niekomu príjemná druhá osoba, závisí, že jej dá niečo nezištne“.130

128. Estetická skúsenosť lásky je vyjadrená v tom pohľade, ktorý kontemplanuje druhého ako cieľ v sebe samom, aj keď je chorý, starý alebo bez vnímateľnej príťažlivosti. Pohľad plný ocenenia je nesmierne dôležitý – a šetrenie ním zvyčajne spôsobuje škodu. Koľko vecí niekedy manželia alebo deti robia, aby si ich druhí všimli a vzali do úvahy! Mnoho rán a kríz má svoj pôvod v okamihu, keď sme sa prestali kontemplovať. Práve toto vyjadrujú viaceré sťažnosti a protesty, ktoré počuť v rodinách. „Môj muž si ma nevšima, zdá sa, že som preňho neviditeľná.“ „Prosím ťa, dívaj sa na mňa, keď sa s tebou rozprávam.“ „Moja žena už na mňa nehľadí. Má oči len pre deti.“ „Doma nikoho nezaujímam ani ma nevidia, akoby som pre nich neexistoval.“ Láska otvára oči a dáva vidieť – ponad všetko ostatné –, aká je skutočná hodnota ľudskej bytosti.

129. Radosť kontemplatívnej lásky treba pestovať. Keďže sme boli stvorení pre lásku, vieme, že neexistuje väčšia radosť, než zdieľať dobro: „Nepripusť, aby ti unikol radostný deň; dávaj a ber“ (Sir 14, 14. 16). Najintenzívnejšie radosti života sa rodia, keď dokážeme spôsobiť radosť druhým – ako predchuť neba. Možno pripomenúť scénu z filmu Babetta hostina, kde štedrá kuchárka dostane vďačné objatie a chválu: „Ako len potešíš anjelov!“ Príjemná a utešujúca je radosť, ktorá pramení z potešenia spôsobeného druhým, keď vidíme, ako sa radujú. Takáto radosť, účinok bratskej lásky, nie je radosťou z márnivosti, ktorá pozerá len na seba, ale je radosťou toho, kto miluje a teší sa z dobra milovaného – radosťou, ktorá sa vlieva do druhého a v ňom sa stáva plodnou.

130. Na druhej strane, radosť sa obnovuje v bolesti. Ako hovorieval svätý Augustín, „čím väčšie bolo nebezpečenstvo v bitke, tým intenzívnejšia je radosť z víťazstva“.131 Po spoločnom utrpení a boji môžu manželia zažiť, že to stálo za to, pretože získali niečo dobré; niečo sa spolu naučili, alebo dokážu viac oceniť to, čo majú. Máloktoľ ľudské radosti sú také hlboké a slávnostné ako keď dve osoby, ktoré sa navzájom milujú, dosiahli spolu niečo, čo ich stálo veľké spoločné úsilie.

## **Zosobášiť sa z lásky**

131. Chcem mladým povedať, že nič z toho všetkého nie je ohrozené, keď láska nadobudne formu manželskej inštitúcie. Zväzok v tejto inštitúcii nachádza spôsob, ako usmerniť svoju stabilitu a svoj konkrétny, reálny rast. Je pravda, že láska je oveľa viac než len vonkajší súhlas alebo forma manželskej zmluvy; ale je tiež isté, že rozhodnutie dať manželstvu viditeľnú podobu – v spoločnosti, s určitými záväzkami – dokazuje jeho význam: dáva najavo vážnosť stotožnenia sa s druhým, potvrdzuje prekonanie pubertálneho individualizmu a vyjadruje pevné rozhodnutie patriť si navzájom. Zosobášiť sa – to je spôsob, ako vyjadriť, že sme naozaj opustili materinské hniezdo, aby sme vytvorili iné, pevné putá a vzali na seba novú zodpovednosť pred inou osobou. Má to oveľa väčšiu hodnotu, než len spontánne spojenie pre obojstranné uspokojenie, ktoré by bolo len privatizáciou manželstva. Manželstvo ako spoločenská inštitúcia je ochranou i nástrojom obojstranného záväzku a dozrievania v láske – aby rozhodnutie pre druhého rástlo v stabilite, konkrétnosti a hĺbke, a zároveň aby mohlo splniť svoje poslanie v spoločnosti. Manželstvo preto prekonáva každú chvíľkovú módu a zostáva trvalé. Jeho podstata je zakorenená v samej prirodzenosti ľudskej osoby a jej spoločenského charakteru. Vyplýva z neho viacero záväzkov, ktoré ale pramenia zo samotnej lásky – z lásky takej rozhodnej a ušľachtilej, že má odvahu čeliť rizikám budúcnosti.

132. Vybrať si týmto spôsobom manželstvo je vyjadrením reálneho a účinného rozhodnutia urobiť z dvoch ciest jednu – nech sa stane čokoľvek, napriek akýmkoľvek prekážkam. Kvôli vážnosti tohto verejného záväzku lásky to nesmie byť unáhlené rozhodnutie, ale z toho istého dôvodu to nemožno donekonečna odkladať. Vziať na seba záväzok s druhou osobou výlučným a de nitívnym spôsobom, to je vždy určité riziko a odvážne rozhodnutie. Odmietnutie prijať taký záväzok je egoistické, zištné, biedne; nedokáže uznať práva druhého a nikdy ho nepredstaví spoločnosti ako hodného bezpodmienečnej lásky. Naproti tomu tí, ktorí sú skutočne zamilovaní, chcú svoju lásku prejavovať aj pred druhými. Láska skonkretizovaná v manželstve uzavretom pred druhými, so všetkými povinnosťami, ktoré vyplývajú z tejto inštitucionalizácie, je vyjadrením i ochranou toho „áno“, ktoré sa dáva bez limitov a ohraničení. Toto „áno“ znamená povedať druhému, že sa môže vždy spoľahnúť, že nezostane opustený, ani ak stratí príťažlivosť, ak sa dostane do ťažkostí alebo ak sa nám naskytnú nové príležitosti pre pôžitok či egoistické záujmy.

### **Láska, ktorá sa ukazuje a rastie**

133. Láska založená na priateľstve zjednocuje všetky aspekty manželského života a pomáha členom rodiny, aby napredovali v jeho jednotlivých fázach. Gestá, ktoré vyjadrujú túto lásku, preto treba neustále pestovať, bez skúposti, bohatstvom ušľachtilých slov. V rodine „je nevyhnutné používať tri slová. Rád by som to zopakoval. Tri slová: dovoľíš, ďakujem, prepáč. Tri kľúčové slová!“<sup>132</sup> „Keď v rodine ľudia nie sú dotieraví a vedia požiadať o ‚dovolenie‘; keď nie sú egoisti a učia sa povedať ‚ďakujem‘, a keď si človek v rodine všimne, že urobil niečo zlé a požiada o ‚prepáčenie‘; v takej rodine je pokoj a radosť.“<sup>133</sup> Nebuďme skúpi na používanie týchto slov, prejavme štedrosť pri ich každodennom opakovaní, pretože „niektoré tiché sú ťaživé – občas aj v rodine, medzi mužom a ženou, medzi rodičmi a deťmi, medzi súrodencami“.<sup>134</sup> Naopak, primerané slová, vyslovené vo vhodnom okamihu, lásku chránia a deň za dňom vyživujú.

134. Toto všetko sa uskutočňuje na ceste trvalého rastu. Manželstvo ako osobitná forma lásky je povolané k neustálemu dozrievaniu, pretože naň treba vždy aplikovať to, čo svätý Tomáš Akvinský hovoril o láske (caritas): „Láska, čo sa týka jej prirodzenosti, nemá ohraničenie v raste, pretože je účasťou na nekonečnej láske, ktorou je Duch Svätý... Ani zo strany subjektu ju nemožno obmedziť, pretože s rastom lásky rastie vždy aj schopnosť ďalšieho zväčšovania.“<sup>135</sup> Svätý Pavol dôrazne upozorňoval: „Pán nech zveľadí a rozhojní vašu lásku navzájom i voči všetkým“ (1 Sol 3, 12) a dodával: „O bratskej láske... vás, bratia, prosíme, aby ste v [nej] čoraz väčšími rástli“ (1 Sol 4, 9 – 10). Čoraz väčšími. Manželská láska sa nechráni na prvom mieste rozprávaním o povinnosti nerozlučiteľnosti alebo opakovaním doktríny – ale jej posilňovaním, vďaka neustálemu rastu pod vplyvom milosti. Láska, ktorá nerastie, začína byť ohrozená – a rásť môžeme iba v zhode s Božou milosťou, prostredníctvom viacerých skutkov lásky, častejšími skutkami náklonnosti, intenzívnejšími, štedrejšími, nežnejšími, radostnejšími. Manžel a manželka „prežívajú zmysel svojej jednoty a čoraz plnšie ju dosahujú“.<sup>136</sup> Dar Božej lásky, ktorý sa vylieva na manželov, je zároveň výzvou na neustále rozvíjanie tohto daru milosti.

135. Fantázie o idyllickej a dokonalej láske neosožia: pripravujú lásku o podnety pre rast. Myšlienka lásky nebeskej tu na zemi zabúda, že lepšie býva to, čo ešte nenastalo – víno dozreté časom. Ako pripomenuli čilski biskupi, „neexistujú dokonalé rodiny, ktoré nám predkladá konzumná, zavádzajúca reklama. V nich neplynú roky, neexistujú choroby, bolesť a smrť... Konzumná reklama ukazuje ilúziu nemajúcu nič spoločné so skutočnosťou, ktorej musia deň čo deň čeliť otcovia a matky rodín“.<sup>137</sup> Zdravšie je realisticky prijať obmedzenia, ťažkosti a nedokonalosti, počúvať výzvu na spoločný rast, na dozrievanie v láske a kultivovanie pevnosti zväzku, nech sa stane čokoľvek.

### **Dialóg**

136. Dialóg je privilegovanou a nenahraditeľnou formou prežívania, vyjadrovania a dozrievania lásky v manželskom a rodinnom živote. Vyžaduje si však dlhú a náročnú prax. Muži a ženy, dospelí a mladí, majú rozličné spôsoby komunikácie, používajú rôzne jazykové prostriedky, riadia sa odlišnými pravidlami. Spôsob kladenia otázok, štýl odpovedí, použitie tónu, daný okamih a mnoho ďalších okolností môžu ovplyvňovať komunikáciu. Okrem toho je vždy nutné rozvíjať určité postoje, ktoré sú prejavom lásky a umožňujú autentický dialóg.

137. Nechať si čas, kvalitný čas, ktorý spočíva v trpezlivom a pozornom počúvaní, až kým druhý nevyjadril všetko, čo potreboval vyjadriť. To si vyžaduje askézu: nehovoriť skôr, než príde vhodný okamih. Namiesto toho, aby sme začali ponúkať svoje názory a rady, treba sa uistiť, že sme vypočuli všetko, čo druhý potreboval povedať. To znamená vytvoriť vnútorné ticho, aby sme počúvali bez ruchov v srdci a v mysli: vzdať sa všetkého uponáhľania, odložiť nabok vlastné potreby a vytvoriť priestor. Neraz jeden z manželov nepotrebuje ani tak riešenie pre svoje problémy, ako byť vypočutý. Potrebuje cítiť, že sme pochopili jeho bolesť, jeho sklamanie, jeho strach, jeho hnev, jeho nádej, jeho sen. Časté bývajú takéto sťažnosti: „Nepočúva ma. A keď sa zdá, že ma počúva, v skutočnosti myslí na niečo iné.“ „Rozprávam a cítim, že čaká, kedy už skončím.“ „Keď rozprávam, snaží sa zmeniť tému alebo mi dá rýchle odpovede, aby ukončil konverzáciu.“

138. Pestovať postoj, že druhého berieme naozaj vážne. Treba oceniť hodnotu jeho osoby a priznať, že má právo, aby existoval, myslel autonómnym spôsobom a bol šťastný. Netreba nikdy podceňovať to, čo hovorí alebo na čo sa sťažuje, i keď musíme vyjadriť aj svoj vlastný uhol pohľadu. Vyplýva to z presvedčenia, že všetci majú čím prispieť, pretože majú svoju vlastnú životnú skúsenosť, na veci sa pozerajú zo svojej perspektívy, majú vlastné starosti, schopnosti a intuície. Je možné pochopiť pravdu druhého, dôležitosť jeho najhlbších starostí i pozadie toho, čo hovorí – aj cez agresívne slová. Na to je potrebné „vžiť sa do jeho kože“, interpretovať hĺbku jeho srdca, zistiť, čo ho nadchýna a použiť toto nadšenie ako východiskový bod na prehĺbenie dialógu.

139. Duchovná šírka: aby sme sa obsesívne neuzavreli len do niekoľkých myšlienok; flexibilita na pozmenenie a doplnenie vlastných názorov. Je možné, že z mojich myšlienok a z myšlienok druhého vznikne nová syntéza, ktorá oboch obohatí. Jednota, o ktorú sa treba usilovať, nie je uniformitou, ale „jednotou v rozmanitosti“ alebo „zmierenou rozmanitosťou“. V tomto obohacujúcom štýle bratského spoločenstva sa rozliční ľudia stretávajú, rešpektujú a oceňujú, pri zachovaní rôznych odtieňov a akcentov, ktoré zveľaďujú spoločné dobro. Je potrebné oslobodiť sa od povinnosti byť rovnakí. Potrebná je tiež bystrosť, aby sme si včas všimli „interferencie“, ktoré môžu nastať – a nedovolili im zničiť proces dialógu. Napríklad rozpoznať zlé pocity, ktoré sa môžu objaviť, a zabrániť tomu, aby ohrozili komunikáciu. Dôležitá je schopnosť vyjadriť, čo cítime – bez toho, aby sme druhého zranili; používať také jazykové prostriedky a taký spôsob reči, ktorý je pre druhého ľahšie prijateľný alebo tolerovateľný aj pri náročnom obsahu; vyjadriť kritiku, ale bez vylievania hnevu na spôsob pomsty; a vyhnúť sa moralizujúcemu jazyku, ktorý sa snaží len napádať, ironizovať, obviňovať, zraňovať. Mnohé hádky manželských párov nevznikajú pre vážne otázky. Niekedy sú to len malé, nedôležité veci – avšak to, čo mení nálady, je spôsob ich vyslovenia alebo postoj, ktorý sa v dialógu zaujme.

140. Robiť gestá pozornosti voči druhému a prejavovať náklonnosť. Láska prekonáva aj tie najhoršie bariéry. Keď niekoho milujeme alebo keď sa cítime byť milovaní, lepšie pochopíme to, čo chce vyjadriť, a aj skôr dosiahneme, aby nám porozumel. Treba premáhať krehkosť, ktorá nás vedie k tomu, aby sme sa druhého báli, akoby bol pre nás „konkurentom“. Je dôležité zakladať svoju istotu na dôkladných rozhodnutiach, na presvedčeniach a hodnotách, a nie na víťazstve v diskusii alebo na tom, že nám niekto dá za pravdu.

141. Napokon uznajme, že nato, aby bol dialóg osožný, je potrebné mať čo povedať, a to si vyžaduje vnútorné bohatstvo, ktoré sa živí čítaním, osobným uvažovaním, modlitbou a

otvorenosťou pre spoločnosť. Inak sa rozhovory stanú nudnými a nepodstatnými. Keď sa manželia nestarajú o pestovanie vlastného ducha a nemajú rozmanité vzťahy s inými osobami, rodinný život sa stáva uzatvoreným do seba – a dialóg sa ochudobňuje.

### **Vášnivá láska**

142. Druhý vatikánsky koncil učil, že táto láska „zahrnuje dobro celej osobnosti, a preto vie dať zvláštnu dôstojnosť fyzickým i psychickým prejavom a povýšiť ich na špecifické zložky a znaky manželského priateľstva“.138 Musí existovať nejaký dôvod na to, prečo láska bez pôžitku a vášne nestačí, aby mohla symbolizovať jednotu ľudského srdca s Bohom: „Všetci mystici potvrdili, že nadprirodzená láska a nebeská láska nachádzajú svoje symboly v manželskej láske skôr než v priateľstve, v synovských citoch alebo v oddanosti nejakej veci. A dôvodom toho je práve jej totalita.“139 Prečo sa teda nezastaviť a neporozprávať o citoch a sexualite v manželstve?

### **Svet emócií**

143. Túžby, city, emócie, to, čo klasici nazývali „vášne“, zaujímajú v manželstve dôležité miesto. Vznikajú, keď sa niekto „druhý“ objaví a ukáže v našom živote. Každý živej bytosti je vlastné, že smeruje k druhej skutočnosti, a táto tendencia má vždy základné afektívne znaky: potešenie alebo bolesť, radosť alebo smútok, nežnosť alebo strach. Sú predpokladom najzákladnejšej psychologickej činnosti. Človek je živý tvor tejto zeme – a všetko, čo robí a o čo sa usiluje, je plné vášní.

144. Ježiš ako pravý človek prežíval veci s dávkou emócií. Preto ho bolelo odmietnutie Jeruzalema (porov. Mt 23, 37) a priviedlo ho to až k slzám (porov. Lk 19, 41). Rovnako súcitil s utrpením ľudí (porov. Mk 6, 34). Keď videl, že druhí plačú, dojímalo ho to a znepokojovalo (porov. Jn 11, 33), a on sám oplakával smrť priateľa (porov. Jn 11, 35). Tieto prejavy jeho citlivosti ukazovali, do akej miery bolo jeho ľudské srdce otvorené pre druhých.

145. Prežívať emóciu nie je samo osebe morálne dobré ani zlé.140 Pocítiť túžbu alebo odmietnutie nie je hriešne ani zavrhnutiehodné. Dobrý alebo zlý je až skutok, ktorý človek vykoná vedený alebo sprevádzaný vášňou. Ak však city živíme a vyhladávame – a kvôli nim potom spáchame zlé činy – zlo spočíva v rozhodnutí živiť ich, a v zlých skutkoch, ktoré z nich vyplynú. V tej istej línii platí, že nachádzať v niekom potešenie ešte samo osebe nie je dobrom. Ak si na základe tohto potešenia z danej osoby urobím otroka, cit bude slúžiť len môjmu egoizmu. Myslieť si, že sme dobrí len preto, že „máme nejaké pocity“, je náramný klam. Existujú osoby, ktoré sa cítia schopné veľkej lásky len preto, že majú veľkú potrebu náklonnosti, avšak nie sú schopné bojovať za šťastie druhých a žijú uzavreté do svojich túžob. V takom prípade city odvádzajú od veľkých hodnôt a skrývajú egocentrizmus, ktorý neumožňuje pestovať zdravý a šťastný rodinný život.

146. Na druhej strane, ak vášň sprevádza slobodný skutok, môže byť prejavom hĺbky rozhodnutia. Manželská láska vedie k takému konaniu, aby celý citový život slúžil na dobro rodiny a pre spoločný život. Rodina dozrieva, keď sa citový život jej členov premieňa na citlivosť, ktorá neovláda ani nezatieňuje dôležité rozhodnutia a hodnoty, ale nasleduje ich slobodu:141 z nej vyplýva, ju obohacuje, skrášľuje a robí harmonickejšou na dobro všetkých.

### **Boh miluje radosť svojich detí**

147. To si však vyžaduje pedagogický postup; proces, ktorého súčasťou sú aj odriekania. Je to presvedčenie Cirkvi, mnohokrát odmietané – ako keby bolo nepriateľské k ľudskému šťastiu. Benedikt XVI. túto otázku zachytil veľmi jasne: „Nestrpčuje nám azda Cirkev svojimi prikázaniami a zákazmi práve najkrajšiu vec v živote? Nedvíha tabule so zákazmi práve tam, kde nám radosť,



daná Stvoriteľom, ponúka šťastie, ktoré nám umožňuje zakúšať niečo božské?“<sup>142</sup> Odpovedal však, že i keď v kresťanstve nechýbali zveličenia a pomýlené asketizmy, o ciálne učenie Cirkvi, verné Písmam, neodmietlo „eros ako taký. Vyhlásilo len vojnu ničivému prekrúcaniu, pretože falošné zbožstvovanie erosu... ho zbavuje dôstojnosti a odludšťuje ho“.<sup>143</sup>

148. Výchova citovosti a inštinktu je nevyhnutná – a na ten cieľ je niekedy potrebné stanoviť limity. Nadmiera, neprítomnosť kontroly a obsesia pre jediný spomedzi pôžitkov vedú len k oslabeniu a onemocneniu pôžitku samotného,<sup>144</sup> a poškodzujú život rodiny. V skutočnosti možno s vášňami kráčať po dobrej ceste, čo znamená orientovať ich smerom k sebadarovaniu a plnému sebauskutočneniu, ktoré obohacuje medziosobné vzťahy vnútri rodiny. Neznamená to zrieknuť sa okamihov intenzívnej radosti,<sup>145</sup> ale vložiť ich do prieniku s inými momentmi štedrého darovania, trpezlivej nádeje, nevyhnutnej únavy, úsilia o ideál. Rodinný život je týmto všetkým – a zaslúži si byť prežívaný vo svojej úplnosti.

149. Niektoré duchovné prúdy nástoja na potlačení túžby – kvôli oslobodeniu od bolesti. My však veríme, že Boh miluje radosť človeka, že on všetko stvoril „na užívanie“ (1 Tim 6, 17). Dovoľme, aby prepukla radosť nad jeho nežnosťou, keď nám hovorí: „Synu, ak máš z čoho, dopraj si... Nepripusť, aby ti unikol radostný deň“ (Sir 14, 11. 14). Aj manželský pár odpovedá na Božiu vôľu, keď prijíma toto biblické pozvanie: „V deň blaženosti buď blažený“ (Kaz 7, 14). Otázka je mať slobodu na prijatie toho, že pôžitok môže nadobúdať rozličné formy vyjadrenia v rôznych okamihoch života, podľa potrieb vzájomnej lásky. V tomto zmysle je možné prijať návrh niektorých východných majstrov, ktorí trvajú na rozširovaní vedomia, aby sme nezostali väzňami príliš obmedzenej skúsenosti, ktorá by nám uzavrela perspektívy. Takéto rozšírenie vedomia nie je popretím alebo deštrukciou túžby, ale jej dilatáciou a zdokonalením.

### **Erotický rozmer lásky**

150. Toto všetko nás privádza k rozprávaniu o sexuálnom živote manželov. Sám Boh stvoril sexualitu, ktorá je obdivuhodným darom pre jeho stvorenia. Keď ju pestujú a vyhýbajú sa nedostatku jej kontroly, tým bránia, aby došlo k „ochudobneniu autentickej hodnoty“.<sup>146</sup> Svätý Ján Pavol II. odmietol myšlienku, že učenie Cirkvi vedie k „negovaniu hodnoty ľudskej sexuality“ alebo ju toleruje len „kvôli samotnej nevyhnutnosti plodenia“.<sup>147</sup> Sexuálna potreba manželov nie je predmetom pohrdania a „táto potreba nie je nijakým spôsobom spochybňovaná“.<sup>148</sup>

151. Tým, ktorí sa obávajú, že výchova vášní a sexuality ohrozí spontánnosť sexuálnej lásky, Ján Pavol II. odpovedal, že človek je „povolaný k plnej a zrelej spontánnosti vzťahov“, ktorá „je postupným ovocím rozlišovania impulzov vlastného srdca“.<sup>149</sup> Je to niečo, čo sa nadobúda – keďže každý človek „sa musí s vytrvalosťou a dôslednosťou učiť, aký je význam tela“.<sup>150</sup> Sexualita nie je prostriedkom na uspokojenie alebo zábavu; je medziosobným výrazovým prostriedkom, v ktorom druhého berieme vážne, s jeho posvätnou a neporušiteľnou hodnotou. Týmto spôsobom „ľudské srdce takpovediac získava účasť na inej spontánnosti“.<sup>151</sup> V tomto kontexte sa erotická túžba javí ako špecificky ľudský prejav sexuality. Možno v ňom objaviť „svadobný význam tela a autentickú dôstojnosť daru“.<sup>152</sup> Vo svojich katechézach o ľudskom tele sv. Ján Pavol II. učil, že pohlavná telesnosť „nie je len zdrojom plodnosti a rozmnožovania“, ale vlastní aj „schopnosť vyjadrovať lásku: práve tú lásku, v ktorej sa človek – osoba stáva darom“.<sup>153</sup> Zdravá erotická túžba, i keď je spojená s hľadaním pôžitku, predpokladá úžas – a preto dokáže poľudštiť impulzy.

152. Preto nijako nemôžeme chápať erotický rozmer lásky ako dovolené zlo alebo ako t'archu, ktorú treba znášať pre dobro rodiny – ale ako Boží dar, ktorý skrášľuje stretnutie manželov. Keďže je to vášeň povznesená z lásky, ktorá obdivuje dôstojnosť druhého, stáva sa „plným a najčistejším potvrdením lásky“, ktorá nám ukazuje, akých zázrakov je schopné ľudské srdce, a tak na chvíľu

## Násilie a manipulácia

153. V kontexte tejto pozitívnej vízie sexuality je vhodné danú tému rozvinúť v jej celistvosti a so zdravým realizmom. Vskutku nemôžeme ignorovať, že sexualita sa často odosobňuje, ba naplňa patológiami až tak, že „stále viac sa stáva príležitosťou a nástrojom uplatnenia vlastného ‚ja‘, ako aj egoistického uspokojovania vlastných túžob a inštinktov“.155 V tejto dobe rastie riziko, že aj sexualitu ovládne jedovatý duch „použi a vyhoď“. Telo druhého je často manipulované ako vec na vlastnenie – kým ponúka uspokojenie – a na zneváženie, keď stratí atraktivnosť.

Je možné ignorovať alebo zakrývať pretrvávajúce formy nadvlády, svojvôle, zneužívania, perverzity a sexuálneho násilia, ktoré sú ovocím pokrivenia zmyslu sexuality a ktoré pochovávajú dôstojnosť druhých a výzvu na lásku pod obskúrne hľadanie seba samého?

154. Nie je zbytočné pripomenúť, že aj v manželstve sa sexualita môže stať zdrojom utrpenia a manipulácie. Preto musíme jasne zdôrazniť, že „manželský úkon nanútený druhému partnerovi bez ohľadu na jeho stav a na jeho spravodlivé požiadavky nie je opravdivým skutkom lásky, a preto odporuje tomu, čo mravný poriadok správne vyžaduje vzhľadom na vzťah medzi manželmi“.156 Úkony vlastné sexuálnemu spojeniu manželov zodpovedajú prirodzenosti sexuality chcenej Bohom, ak sa „konajú spôsobom skutočne ľudským“.157 Preto svätý Pavol pripomínal, „aby nik v tejto veci nevybočil z medzí a nepodvádzal svojho brata“ (1 Sol 4, 6). Aj keď písal v dobe, ktorej dominovala patriarchálna kultúra, kde žena bola pokladaná za bytie celkom podriadené mužovi, predsa učil, že sexualita musí byť otázkou dohody medzi oboma manželmi: načrtol možnosť vzdať sa sexuálnych stykov na určitý čas, ale „so vzájomným súhlasom“ (1 Kor 7, 5).

155. Svätý Ján Pavol II. veľmi jemne naznačil, že muž a žena sú „ohrození nenásytosťou“.158 Totiž sú povolaní k čoraz intenzívnejšej jednote, avšak riziko spočíva v kladení požiadavky na zotretie rozdielov a nevyhnutného odstupu, ktorý je medzi oboma partnermi. Pretože každý má vlastnú a neopakovateľnú dôstojnosť. Keď sa vzácna vzájomná spolupatričnosť zmení na nadvládu, „podstatne sa zmení štruktúra spoločenstva v medziosobnom vzťahu“.159 V logike nadvlády aj ten, kto ovláda, napokon neguje svoju dôstojnosť<sup>160</sup> a prestáva sa „subjektívne identifikovať s vlastným telom“, <sup>161</sup> keďže ho oberá o všetok význam. Prežíva sex ako únik zo seba a ako zrieknutie sa krásy spojenia.

156. Je dôležité jednoznačne odmietnuť akúkoľvek formu sexuálnej podriadenosti. Treba sa preto vyhnúť nenáležitým interpretáciám Listu Efezanom, kde je požiadavka, aby sa „ženy [podriadovali] svojim mužom“ (Ef 5, 22). Svätý Pavol sa tu vyjadruje v kultúrnych kategóriách vlastných svojej dobe, my však nesmieme preberať tento kultúrny obal, iba poslanstvo, ktoré spočíva v celku danej perikopy. Pripomeňme si múdre vysvetlenie Jána Pavla II: „Láska vylučuje každý druh podriadenosti, v ktorej by sa manželka stala slúžkou alebo otrokyňou manžela [...]. Spoločenstvo a jednota, ktorú by obaja mali vytvárať v manželstve, sa uskutočňuje prostredníctvom vzájomného darovania, ktoré je aj obojstranným podriadením“.162 Preto sa hovorí, že muži sú „povinní milovať svoje manželky ako vlastné telá“ (Ef 5, 28). Vskutku biblický text pozýva k prekonaniu pohodlného individualizmu – aby sme žili s ohľadom na druhých: „podriadujte sa jedni druhým“ (Ef 5, 21). Medzi manželmi toto vzájomné „podriadenie“ nadobúda osobitný zmysel a chápe sa ním obojstranná, slobodne zvolená spolupatričnosť, ktorej vlastnosťami sú vernosť, úcta a starostlivosť. Sexualita je neoddeliteľným spôsobom v službe tohto manželského priateľstva, pretože je orientovaná tak, aby ten druhý žil v plnosti.

157. Avšak odmietnutie deformácií sexuality a erotickej túžby nás nesmie viesť k tomu, aby sme sexualitou a erotickou túžbou opovrhovali alebo ich ignorovali. Ideál manželstva sa nemôže znázorňovať len ako ušľachtilé a obetavé darovanie, v ktorom sa každý zrieka akejkolvek osobnej

potreby a stará sa len o dobro druhého, celkom bez vlastného uspokojenia. Pamätajme na to, že skutočná láska vie od druhého aj prijímať a je schopná akceptovať vlastnú zraniteľnosť i to, že má svoje potreby; s úprimnou a šťastnou vďakou sa nezrieka prijatia telesných prejavov lásky v pohladení, objatí, bozku a sexuálnom spojení. Benedikt XVI. sa v tomto smere vyjadril jasne: „Keby človek chcel byť len duch a chcel by odmietiť telo ako živočíšne dedičstvo, vtedy by duch i telo stratili svoju dôstojnosť.“<sup>163</sup> Z toho dôvodu „človek nemôže žiť ani výlučne v darujúcej sa, zostupujúcej láske. Nemôže stále iba dávať, musí aj prijímať. Kto chce dávať lásku, sám ju musí prijať ako dar“.<sup>164</sup> To si v každom prípade žiada nezabudnúť, že ľudská rovnováha je krehká, že vždy zostane niečo, čo odolá poľudšteniu, môže sa v každej chvíli nanovo odpútať a znovu nadobudnúť svoje najprimitívnejšie a najsebeckejšie tendencie.

## **Manželstvo a panenstvo**

158. „Mnohé osoby, ktoré nevstúpili do manželstva, sú nielen oddané rodine, z ktorej pochádzajú, ale často vykonávajú veľké služby v okruhu svojich priateľov, v cirkevnom spoločenstve alebo v pracovnom živote. [...] Mnohí vkladajú svoje talenty do služby kresťanského spoločenstva, na znak dobročinnnej lásky a dobrovoľníctva. Potom sú aj takí, ktorí nevstúpia do manželstva, pretože zasvätia život láske Kristovi a jeho bratom. Ich oddanosť je veľkým obohatením pre rodinu – v Cirkvi aj v spoločnosti.“<sup>165</sup>

159. Panenstvo je jednou formou lásky. Ako znamenie, pripomína nám horlivosť pre Božie kráľovstvo, naliehavosť odovzdať sa bez výhrad službe evanjelizácie (porov. 1 Kor 7, 32) a je odrazom plnosti neba, kde sa „ľudia neženia, ani nevydávajú“ (Mt 22, 30). Svätý Pavol panenstvo odporúčal, pretože očakával bezprostredný návrat Ježiša a chcel, aby sa všetci koncentrovali jedine na evanjelizáciu: „Čas je krátky“ (1 Kor 7, 29). Bolo však zrejmé, že je to jeho osobný názor a vlastná túžba (porov. 1 Kor 7, 6 – 8), a nie Kristova požiadavka: „Nemám Pánov príkaz“ (1 Kor 7, 25). Zároveň uznával hodnotu rozličných povolaní: „Každý má svoj vlastný dar od Boha: jeden tak; druhý inak“ (1 Kor 7, 7). V tomto zmysle svätý Ján Pavol II. povedal, že biblické texty „nedávajú dôvod zastávať ani ‚podriadenosť‘ manželstva, ani ‚nadradenosť‘ panenstva alebo celibátu“<sup>166</sup> kvôli pohlavnej zdržanlivosti. Skôr než hovoriť v akomkoľvek ohľade o nadradenosti panenstva, zdá sa primerané poukázať na to, že rôzne životné stavy sa navzájom dopĺňajú tak, že jeden môže byť dokonalejší v niektorom aspekte a druhý zasa z iného uhla pohľadu. Alexander Hales napríklad hovoril, že manželstvo sa v istom zmysle môže pokladať za nadradené ostatným sviatostiam: pretože symbolizuje čosi také veľké ako „jednotu Krista s Cirkvou alebo jednotu Božej prirodzenosti s ľudskou“.<sup>167</sup>

160. Teda „nejde o umenšenie hodnoty manželstva vzhľadom na zdržanlivosť“<sup>168</sup> a „niet akéhokoľvek podkladu pre ich domnelý vzájomný protiklad... Ak sa v istej teologickej tradícii hovorí o stave dokonalosti (status perfectionis), nerobí sa to kvôli samotnej zdržanlivosti, ale vzhľadom na celok života založeného na evanjeliových radách“.<sup>169</sup> No osoba žijúca v manželstve môže žiť lásku najvyššieho stupňa. Teda „dospejeva k tej dokonalosti, ktorá vyviera z lásky, prostredníctvom vernosti duchu týchto rád. Takáto dokonalosť je možná a prístupná každému človeku“.<sup>170</sup>

161. Panenstvo predstavuje symbolickú hodnotu lásky, ktorá nepotrebuje druhého vlastniť, a takým spôsobom odzrkadľuje slobodu nebeského kráľovstva. Je pozvaním pre manželov, aby žili svoju manželskú lásku v perspektíve de nitívnej lásky ku Kristovi, ako spoločné napredovanie k plnosti nebeského kráľovstva. Láska manželov zasa predstavuje iné symbolické hodnoty: na jednej strane je zvláštnym odrazom Najsvätejšej Trojice. Vskutku, Trojica je naplno jednotou – v ktorej však existuje aj odlíšenie. Okrem toho rodina je kristologickým znamením, pretože ukazuje blízkosť Boha, ktorý zdieľa život človeka, zjednotiac sa s ním vo vtelení, na kríži a pri vzkriesení: každý z manželov sa stáva „jedným telom“ s druhým a seba samého ponúka, aby sa celkom zdieľal s

druhým až do konca. Panenstvo je „eschatologickým“ znamením vzkrieseného Krista, manželstvo je „historickým“ znamením pre tých, ktorí kráčajú po zemi; znamením pozemského Krista, ktorý prijal zjednotenie s nami a daroval sa až po vyliatie svojej krvi. Panenstvo a manželstvo sú, a musia byť, rozličné spôsoby, ako milovať, pretože „človek nemôže žiť bez lásky. Človek ostáva sám sebe nepochopiteľnou bytosťou a jeho životu chýba zmysel, ak sa mu nezjaví Láska“.171

162. Celibát v sebe ukrýva riziko, že sa stane pohodlnou osamelosťou, ktorá ponúka slobodu autonómne sa pohybovať, meniť miesta, úlohy a rozhodnutia, zaobchádzať s vlastnými peniazmi, stretávať sa s rozličnými osobami – podľa príťažlivosti daného okamihu. V takom prípade žiari svedectvo osôb žijúcich v manželstve. Tí, ktorí boli povolani k panenstvu, môžu nájsť v niektorých manželských pároch jasné znamenie šľachetnej a neochvejnej vernosti Bohu a jeho zmluve, ktoré ich srdcia môže povzbudiť ku konkrétnejšej a obetavejšej disponibilite. Vskutku existujú osoby žijúce v manželstve, ktoré svoju vernosť zachovávajú aj vtedy, keď sa partner stal fyzicky nepríjemným alebo keď nenapĺňa ich potreby – a to aj napriek mnohým príležitostiam, ktoré ich pozývajú k nevernosti alebo opusteniu. Žena sa môže starať o svojho chorého manžela a tam, pri kríži, znovu opakuje „áno“ svojej lásky – až do smrti. V takejto láske sa nádherným spôsobom ukazuje dôstojnosť toho, kto miluje; dôstojnosť ako odraz lásky (caritas), keďže pre túto lásku je vlastné skôr milovať než byť milovaný.172 V mnohých rodinách tiež môžeme nájsť schopnosť obetavej a nežnej služby problémovým, ba dokonca nevďačným deťom. To z daných rodičov robí znamenie slobodnej a nezištnej Ježišovej lásky. To všetko sa stáva pozvaním pre osoby žijúce v celibáte, aby svoju oddanosť nebeskému kráľovstvu žili s väčšou štedrosťou a disponibilitou. Sekularizácia dnes zatemnila hodnotu zväzku na celý život a zbagatelizovala bohatstvo manželskej oddanosti, preto „treba prehliť pozitívne aspekty manželskej lásky“.173

## **Premena lásky**

163. Predlžovanie života spôsobuje, že dochádza k niečomu, čo v iných časoch nebolo bežné: intímny vzťah a vzájomná prináležitosť sa musia uchovať štyri, päť alebo šesť desaťročí, a to znamená nevyhnutnosť vracať sa k rozhodovaniu jeden pre druhého – na viackrát. Manželský partner už možno nie je priťahovaný intenzívnou sexuálnou túžbou, ktorá by ho viedla k druhej osobe, ale cíti potešenie z toho, že jej patrí a ona patrí jemu, z poznania, že nie je sám, že má „pomocníka“, ktorý o jeho živote a príbehu vie všetko a ktorý s ním všetko zdieľa. Je to spoločník na ceste života, s ktorým možno čeliť ťažkostiam i tešiť sa pekným veciam. Aj toto plodí uspokojenie sprevádzajúce túžbu, ktorá je vlastná manželskej láske. Nemôžeme si sľúbiť, že budeme mať celý život tie isté city. Avšak určite môžeme mať stabilný spoločný projekt, snažiť sa navzájom milovať a žiť spojení, až kým nás smrť nerozdelí, žiť neustále v bohatej intimite. Láska, ktorú si sľubujeme, presahuje každú emóciu, cit a rozpoloženie ducha – aj keď ich môže v sebe zahŕňať. Je to najhlbšie milovanie, s rozhodnutím srdca, ktoré zahrnuje celú existenciu. A tak sa aj uprostred nevyriešeného konfliktu, aj keď srdce zachvacujú zmätené pocity, každý deň udržiava pri živote rozhodnutie milovať, patriť si navzájom, zdieľať celý život a pokračovať v láske a odpúšťaní. Obaja kráčajú cestou rastu a osobných premien. Na tejto ceste láska slávi každý krok a každú novú etapu.

164. V priebehu manželstva sa fyzický vzhlad mení, to však nie je dôvod nato, aby skončila láskyplná príťažlivosť. Človek sa zaľúbi do celej osoby s vlastnou identitou, nielen do tela, i keď to telo, napriek opotrebeniu časom, nikdy neprestane nejakým spôsobom vyjadrovať osobnú identitu, ktorá si získala srdce. Keď druhý už nedokáže rozpoznať krásu tejto identity, zamilovaný manželský partner je neustále schopný ju vnímať inštinktom lásky, a náklonnosť sa nestráti. Nanovo potvrdzuje svoje rozhodnutie patriť jej, znovu si ju vyberá a tento výber vyjadruje prostredníctvom vernej blízkosti, plnej nehy. Vznesenosť jeho rozhodnutia pre ňu, keďže je intenzívna a hlboká, prebúdza novú formu emócie v napĺňaní manželského posolania. Pretože „emócia vyvolaná druhým človekom ako osobou... nesmeruje sama osebe k manželskému aktu“.174 Nadobúda iné citové vyjadrenia,

pretože láska „je vo svojej podstate jediná skutočnosť, i keď má rôzne dimenzie, z ktorých môže raz vyniknúť jedna, inokedy druhá“.175 Zväzok nachádza nové spôsoby a od človeka vyžaduje rozhodnutie, aby ho vytváral stále nanovo. No nielen preto, aby ho uchoval, ale aj preto, aby mu dal rast. Je to cesta budovania, deň za dňom. Avšak nič z tohto nie je možné, ak sa nevzýva Duch Svätý, ak sa každý deň nevolá po jeho milosti, ak sa nehľadá jeho nadprirodzená sila, ak sa od neho úzkostlivo nežiada, aby vylial svoj oheň na našu lásku – aby ju posilnil, usmernil a premenil v každej novej situácii.

## **Piata kapitola**

### **LÁSKA, KTORÁ SA STÁVA PLODNOU**

165. Láska vždy dáva život. Manželská láska sa preto „nevyčerpáva iba v rámci spoločenstva manželov [...] Manželia, keď sa navzájom darujú sebe, darujú zo seba novú skutočnosť, dieťa, živý obraz svojej lásky, trvalý znak manželskej jednoty, ako živú a nedeliteľnú syntézu svojho otcovstva a materstva“.176

#### **Prijat' nový život**

166. Rodina je nielen prostredím plodenia, ale aj prijatia nového života, ktorý prichádza ako Boží dar. Každý nový život „nám umožňuje objaviť najnezištnejší rozmer lásky, nad ktorým budeme vždy žasnúť. Je to krása toho, keď sme vopred milovaní: deti sú milované skôr, než prichádzajú na svet“.177 Toto odzrkadľuje primát Božej lásky, ktorá vždy preberá iniciatívu, pretože deti „sú milované skôr, než urobili čokoľvek, čím by si to zaslúžili“.178 No „mnohé deti sú od začiatku odmietnuté, opustené, okradnuté o svoje detstvo a o svoju budúcnosť. Niektorí sa opováži povedať, takmer akoby na vlastné ospravedlnenie, že bola chyba priviesť ich na svet. To je hanebné! [...] Načo sú nám slávnostné vyhlásenia práv človeka a práv dieťaťa, keď potom trestáme deti za chyby dospelých?“179 Ak dieťa prichádza na svet v neželaných okolnostiach, rodičia alebo iní členovia rodiny musia urobiť všetko preto, aby bolo prijaté ako Boží dar a aby prevzali zodpovednosť za jeho prijatie – s otvorenosťou a láskavosťou. Pretože „keď ide o deti, ktoré prichádzajú na svet, žiadnu obeť dospelých nemožno pokladať za príliš nákladnú alebo príliš veľkú, keď sa treba vyhnúť tomu, aby si dieťa myslelo, že je chybou, že nemá žiadnu hodnotu, tomu, aby bolo ponechané na zranenia života a aroganciu ľudí“.180 Dar nového dieťaťa, ktoré Pán zveruje otcovi a mame, začína prijatím, pokračuje opatrovaním počas pozemského života a má ako konečný cieľ radosť večného života. Jasný pohľad smerom k najvyššiemu uskutočneniu ľudskej osoby poskytuje rodičom lepšie uvedomenie si vzácnosti daru, ktorý im bol zverený: vskutku práve im dáva Boh možnosť vybrať meno, ktorým bude on každé zo svojich detí volať naveky.181

167. Mnohopočetné rodiny sú radosťou Cirkvi. V nich láska prejavuje svoju štedrú plodnosť. To neznamena zabudnúť na zdravé upozornenie svätého Jána Pavla II., ktorý vysvetľoval, že zodpovedné rodičovstvo nie je „plodenie bez obmedzenia alebo vedomia o tom, čo to znamená vychovávať deti, ale možnosť daná manželským párom nato, aby múdro a zodpovedne využívali svoju neporušiteľnú slobodu, berúc do úvahy sociálne a demografické skutočnosti, ako aj vlastnú situáciu a legitímne túžby“.182

#### **Láska v tehotenskom očakávaní**

168. Tehotenstvo je náročné obdobie, ale aj úžasný čas. Matka spolupracuje s Bohom, aby vznikol zázrak nového života. Materstvo pochádza „zo špecifickej schopnosti ženského organizmu, ktorý so stvoriteľskou osobitosťou slúži na počatie a splodenie ľudskej bytosti“.183 Každá žena sa podieľa na „tajomstve stvorenia, ktoré sa obnovuje v ľudskom plodení“.184 Ako hovorí žalm: „Utkal si ma v živote mojej matky“ (Ž 139, 13). Každé dieťa, ktoré sa formuje vnútri svojej matky, je večným

projektom Boha Otca a jeho večnej lásky: „Skôr než som ťa utvoril v matkinom lone, poznal som ťa; skôr než si vyšiel z lona, zasvätil som ťa“ (Jer 1, 5). Každé dieťa je odjakživa v Božom Srdci a v okamihu, keď je počaté, plní sa večný sen Stvoriteľa. Pomyslime na to, aká je hodnota embrya – od okamihu, v ktorom sa počalo! Treba naň pozeráť tým pohľadom lásky Otca, ktorý vidí ponad každé zdanie.

169. Žena môže mať v tehotenstve účasť na tomto Božom projekte, keď sníva o svojom dieťati: „Všetky mamy a všetci otcovia snívajú o svojich deťoch deväť mesiacov. [...] Rodina bez sna nie je možná. Keď sa v rodine stratí schopnosť snívať, deti nerastú, láska nerastie, život ochabuje a vyhasína.“<sup>185</sup> Ak ide o pár kresťanských manželov, v tomto sne sa nevyhnutne objavuje aj krst. Rodičia ho pripravujú svojou modlitbou, zverujúc dieťa Ježišovi ešte pred jeho narodením.

170. Vďaka vedeckým pokrokom je dnes možné dopredu vedieť, akú farbu vlasov bude mať dieťa a akými chorobami bude možno v budúcnosti trpieť, pretože všetky somatické vlastnosti tejto osoby sú vpísané do jej genetického kódu už v embryonálnom štádiu. Ale len Otec, ktorý ho stvoril, ho pozná naplno. Len on vie, čo je najvzácnejšie a čo je najdôležitejšie, pretože on vie, kto je to dieťa, aká je jeho najhlbšia identita. Matka, ktorá ho nosí vo svojom lone, potrebuje prosieť o Božie svetlo, aby mohla svoje dieťa poznať do hĺbky a očakávať ho také, aké je v skutočnosti. Niektorí rodičia cítia, že ich dieťa neprichádza v najlepšom okamihu. Potrebujú prosieť Pána, aby ich uzdravil a posilnil –, aby toto dieťa naplno prijali a mohli ho srdečne očakávať. Je dôležité, aby sa dieťa cítilo očakávané. Dieťa nie je doplnok alebo riešenie osobnej ašpirácie. Je to ľudská bytosť s nesmiernou hodnotou, ktorá nemôže byť použitá na vlastný prospech. Teda nie je dôležité, či ti tento nový život je alebo nie je užitočný, či má vlastnosti, ktoré sa ti páčia alebo nie, či zodpovedá tvojim plánom a tvojim snom. Pretože „deti sú dar. Každé je jedinečné a neopakovateľné. Dieťa milujeme preto, že je dieťa: nie preto, že je pekné alebo také či onaké; milujeme ho preto, že je dieťa! Nie preto, že myslí ako ja alebo stelesňuje moje túžby. Dieťa je dieťa“.<sup>186</sup> Láska rodičov je nástrojom lásky Boha Otca, ktorý s nehou očakáva narodenie každého dieťaťa, akceptuje ho bez podmienok a prijíma nezištne.

171. Každú tehotnú ženu túžim láskavo poprosiť: staraj sa o svoju radosť, aby ti nič nevzalo vnútornú radosť z materstva. To dieťa si zaslúži tvoju radosť. Nedovoľ, aby obavy, starosti, komentáre druhých alebo problémy uhasili radosť z toho, že si Božím nástrojom pre príchod nového človeka na svet. Staraj sa o to, čo treba urobiť alebo pripraviť, ale bez znepokojovania, a chváľ Boha ako Mária: „Velebí moja duša Pána a môj duch jasá v Bohu, mojom Spasiteľovi, lebo zhliadol na poníženosť svojej služobnice“ (Lk 1, 46 – 48). Ži s pokojným entuziazmom uprostred svojich starostí a modli sa k Pánovi, nech opatruje tvoju radosť, aby si ju mohla preniesť na svoje dieťa.

## **Láska matky a otca**

172. „Deti, ktoré sa práve narodili, začínajú spolu s výživou a opaterou dostávať do daru potvrdenie duchovných kvalít lásky. Skutky lásky idú cestou darovania osobného mena, zdieľania reči, porozumenia pohľadov, rozžiarenia úsmevov. [Deti] sa tak učia, že krása spojiva medzi ľudskými bytosťami poukazuje na našu dušu, hľadá našu slobodu, prijíma odlišnosť druhého – spoznáva ho a rešpektuje ako partnera v dialógu. [...] A to je láska, ktorá v sebe nesie iskierku lásky Božej!“<sup>187</sup> Každé dieťa má právo prijímať lásku matky aj otca: obaja sú nevyhnutní na jeho celistvé a harmonické dozrievanie. Ako povedali austrálski biskupi, obaja „prispievajú, každý odlišným spôsobom, k rastu dieťaťa. Rešpektovať dôstojnosť dieťaťa znamená uznávať jeho potrebu a prirodzené právo mať matku i otca“.<sup>188</sup> Nejde len o lásku otca a matky, každú osobitne, ale aj o lásku medzi nimi navzájom, chápanú ako prameň vlastnej existencie; ako hniezdo, ktoré poskytuje prijatie, a ako základ rodiny. Inak sa zdá, že dieťa sa zredukuje na rozmarne vlastníctvo. Obaja, muž a žena, otec i matka, sú „spolupracovníkmi lásky Boha Stvoriteľa a akoby jeho tlmočníkmi“.<sup>189</sup>

Svojim deťom ukazujú materinskú a otcovskú tvár Pána. Okrem toho spolu vyučujú hodnotu vzájomnosti, stretnutia medzi odlišnými, pri ktorom každý prináša vlastnú identitu a vie aj prijímať od druhého. Ak pre nejaký nevyhnutný dôvod jeden z dvojice chýba, je dôležité hľadať spôsob, ako ho vynahradiť – pre dobro náležitého dozrievania dieťaťa.

173. Pocit osirotenia, ktorý dnes zažívajú mnohé deti a mnohí mladí, je hlbší, než si myslíme. Dnes uznávame ako plne legitímne a vhodné, že ženy chcú študovať, pracovať, rozvíjať svoje schopnosti a mať osobné ciele. Zároveň však nemôžeme ignorovať potrebu materinskej prítomnosti na strane detí, predovšetkým v prvých mesiacoch života. Skutočnosť je taká, že „žena stojí pred mužom ako matka, subjekt nového ľudského života, ktorý sa v nej počne a rozvíja, a z nej sa rodí na svet“.190 Umenšovanie prítomnosti matky s jej ženskými vlastnosťami znamená vážne ohrozenie pre našu zem. Oceňujem feminizmus, ak nežiada uniformitu a negovanie materstva. Pretože veľkosť ženy zahŕňa všetky práva, ktoré vyplývajú z jej neodňateľnej ľudskej dôstojnosti, ale aj z jej ženského génia, nevyhnutného pre spoločnosť. Jej špecificky ženské vlastnosti – predovšetkým materstvo – jej udeľujú aj povinnosti, pretože jej ženskosť znamená aj osobitné poslanie na tejto zemi, ktoré spoločnosť musí chrániť a uchovávať pre dobro všetkých.191

174. Naozaj, „matky sú najsilnejšou protilátkou k šíreniu egoistického individualizmu. [...] Práve ony svedčia o kráse života“.192 Bezpochyby, „spoločnosť bez matiek by bola neľudskou spoločnosťou, pretože matky vedia vždy, aj v tých najťažších okamihoch, svedčiť o nežnosti, oddanosti, morálnej sile. Matky často odovzdávajú aj najhlbší zmysel náboženskej praxe: v prvých modlitbách, v prvých gestách zbožnosti, ktoré sa dieťa naučí... Bez matiek nielenže by nebolo nových veriacich, ale viera by stratila značnú časť svojho jednoduchého a hlbokého tepla. [...] Najdrahšie mamy, ďakujem, ďakujem vám za to, čím ste v rodine, a za to, čo dávate Cirkvi a svetu“.193

175. Matka, ktorá chráni dieťa svojou nežnosťou a súcitom, pomáha mu, aby sa naučilo dôverovať; aby zažilo, že svet je dobré miesto, ktoré ho prijíma – a to umožňuje rozvíjať sebaúctu, ktorá podnecuje schopnosť intimity a empatie. Na druhej strane postava otca pomáha vnímať limity skutočnosti a je charakteristická najmä orientáciou, otvorenosťou pre široký a bohatý svet výziev a pozvaním k námahe a bojovnosti. Otec s jasnou a šťastnou mužskou identitou – ten, ktorý vo svojom správaní k manželke spája náklonnosť a starostlivosť – je rovnako nenahraditeľný ako materinská opatera. Existujú flexibilné roly a úlohy, ktoré sa prispôbujú konkrétnym okolnostiam každej rodiny, ale jasná a presne definovaná prítomnosť dvoch postáv, mužskej a ženskej, vytvára najvhodnejšie prostredie pre dozrievanie dieťaťa.

176. Hovorí sa, že naša spoločnosť je „spoločnosťou bez otcov“. V západnej kultúre postava otca akoby bola symbolicky neprítomná, skreslená, vyblednutá. Zdalo by sa, že aj samotná mužnosť je spochybnená. Nastal pochopiteľný zmätok, pretože „najskôr to bolo vnímané ako oslobodenie: oslobodenie od otca-pána, od otca ako predstaviteľa zákona, nanúteného zvonku, od otca ako cenzora šťastia detí a prekážky emancipácie a autonómie mladých. V niektorých domoch v minulosti vždy vládla autoritatívnosť, ba v istých prípadoch aj útlak“.194 Avšak „ako to neraz býva, z jedného extrému sa ide do druhého. Problémom dnešných dní sa už nezdá rušivá prítomnosť otcov, ale skôr ich neprítomnosť, ‚nezvestnosť‘. Otcovia sú niekedy takí koncentrovaní na seba, na svoju prácu a občas aj na svoje osobnú sebarealizáciu, že zabúdajú na rodinu. A malých a mladých nechávajú samých“.195 Prítomnosť otca, a teda aj jeho autorita, je tiež narušená tým, že sa čoraz viac času venuje komunikačným prostriedkom a zábavnej technológii. Okrem toho sa dnes autorita vníma podozrievavo a dospelí sú tvrdo spochybňovaní. Oni sami opúšťajú istoty, a preto neponúkajú svojim deťom isté a dobre podložené usmernenia. Nie je zdravé, aby sa zamieňali úlohy rodičov a detí: to poškodzuje primeraný proces zrenia, ktorý deti potrebujú absolvovať, a upiera im lásku, ktorá je schopná ich usmerniť a pomôcť, aby dozreli.196

177. Boh vkladá otca do rodiny, aby vzácnymi vlastnosťami svojej mužskosti „bol nablízku manželke, aby všetko zdieľali – radosti a bolesti, námahy a nádeje. A [aby] bol nablízku deťom pri ich raste: keď sa hrajú a keď sa venujú povinnostiam, keď sú bezstarostné a keď sú znepokojené, keď sa vyjadrujú a keď sú mlkve, keď majú odvahu a keď majú strach, keď urobia chybný krok a keď znovu nájdu cestu; prítomný otec, vždy. Povedať prítomný neznamena to isté ako povedať kontrolór. Pretože otcovia – prílišní kontrolóri – potláčajú deti“.197 Niektorí otcovia sa cítia zbytoční a nepotrební, ale pravda je, že „deti potrebujú otca, ktorý na nich čaká, keď sa vracajú od svojich neúspechov. Urobia všetko, aby si to nepripustili, aby to nedali na seba znáť, ale potrebujú to“.198 Nie je dobre, keď deti zostávajú bez otcov, a tak prestávajú byť deťmi príliš skoro.

### **Rozšírená plodnosť**

178. Mnohé manželské páry nemôžu mať deti. Vieme, koľko utrpenia to spôsobuje. Na druhej strane vieme aj to, že manželstvo „nie je ustanovené iba na plodenie... Preto i keď [manželia] nemajú deti, hoci po nich zväčša vrúcne túžia, manželstvo ako celoživotné spolunažívanie a spoločenstvo trvá aj naďalej a zachováva si svoju hodnotu a nerozlučiteľnosť“.199 Okrem toho „materstvo nie je výlučne biologickou skutočnosťou, ale vyjadruje sa rozličnými spôsobmi“.200

179. Adopcia je cesta, ako uskutočniť materstvo a otcovstvo veľmi štedrým spôsobom, a chcem povzbudiť všetkých, ktorí nemôžu mať deti, aby rozšírili a otvorili svoju manželskú lásku pre prijatie tých, ktorí sú ukrátení o primeraný rodinný kontext. Nikdy neoľutujú, že boli štedrí. Adopcia je skutkom lásky – darovaním rodiny tomu, kto ju nemá. Je dôležité nástožiť na tom, aby legislatíva uľahčovala postupy pre adopciu, predovšetkým v prípade neželaných detí, aby sa predišlo potratu a zanedbaniu. Tí, ktorí čelia výzve adopcie a danú osobu prijímajú bezpodmienečným a nezištným spôsobom, stávajú sa prostredníkmi lásky Boha, ktorý hovorí: „Keby aj tvoja matka zabudla na teba, ja na teba nikdy nezabudnem“ (porov. Iz 49, 15).

180. „Rozhodnutie pre adopciu a pre pestúnsku starostlivosť vyjadruje osobitnú plodnosť manželskej skúsenosti, nielen v prípadoch, keď je táto skúsenosť bolestne poznačená neplodnosťou. [...] Naproti tým situáciám, v ktorých sa dieťa nárokuje za každú cenu, berie sa ako právo na vlastné uskutočnenie, správne mienená adopcia a pestúnska starostlivosť ukazujú dôležitý aspekt rodičovstva a detstva, lebo pomáhajú spoznať, že deti, či už vlastné, adoptované, alebo zverené do starostlivosti, sú autonómne a je potrebné ich prijať, milovať a starať sa o ne, nielen ich priviesť na svet. Rozhodnutia o adopcii a zverení do pestúnskej starostlivosti by mali byť vždy inšpirované predovšetkým záujmom dieťaťa.“201 Na druhej strane „obchodovaniu s deťmi medzi krajinami a svetadielmi treba zabrániť vhodnými legislatívnymi zásahmi a kontrolami zo strany štátov“.202

181. Je vhodné tiež pripomenúť, že splodenie a adopcia dieťaťa nie sú jedinými spôsobmi, ako žiť plodnosť lásky. Aj rodina s mnohými deťmi je povolaná zanechať stopu v spoločnosti, do ktorej je vložená – pre rozvinutie iných foriem plodnosti, ktoré sú akoby predĺžením tej lásky, ktorá rodinu podopiera. Kresťanské rodiny nech nezabudnú, že „viera nás neberie z tohto sveta, ale nás doň hlbšie vkladá. [...] Vskutku každý z nás má osobitnú úlohu pri príprave príchodu Božieho kráľovstva“.203 Rodina nesmie chápať seba samu ako košiar, ktorý treba chrániť pred spoločnosťou. Nezostáva čakať, ale vychádza zo seba – v solidárnom hľadaní. Takýmto spôsobom sa stáva miestom integrácie osoby do spoločnosti; miestom zjednotenia medzi verejným a súkromným. Manželia potrebujú nadobudnúť jasné, presvedčivé vedomie ohľadom svojich spoločenských povinností. Keď k tomu dôjde, cit, ktorý ich spája, sa neumenší, ale naplní novým svetlom – ako to vyjadrujú aj nasledujúce verše:

„Tvoje ruky láskajú ma pohladením, súzvukom sú pre mňa každodenným; milujem ťa, veď tvoje ruky s nasadením, pre spravodlivosť sú vždy dobrodením.



Lúbim ťa, veď v tebe lásku našiel som, spoločníčku moju, všetko vo všetkom; bok po boku, keď kráčame chodníkom, viacej sme, než len jeden pri druhom.“<sup>204</sup>

182. Žiadna rodina nemôže byť plodná, ak sa chápe ako príliš odlišná alebo „oddelená“. Aby sme sa vyhli tomuto riziku, pripomeňme si, že Ježišova rodina, plná milosti a múdrosti, nebola pokladaná za „zvláštnu“ – za cudzí dom, vzdialený od ľudu. Veď práve kvôli tomu mali ľudia problém uznať Ježišovu múdrosť a vraveli: „Skade to má tento? [...] Vari to nie je tesár, syn Márie?“ (Mk 6, 2 – 3). „Vari to nie je tesárov syn?“ (Mt 13, 55). To potvrdzuje, že to bola jednoduchá rodina, blízka všetkým, normálne začlenená do ľudu. Ani Ježiš nevyrastal len v uzavretom a exkluzívnom vzťahu s Máriou a Jozefom, ale s obľubou sa pohyboval v rámci širšej rodiny, kde boli príbuzní i priatelia. To vysvetľuje, prečo sa jeho rodičia pri návrate z Jeruzalema domnievali, že dvanásťročný chlapec sa mohol stratiť v karaváne aj na celý deň – počúvajúc rozprávania a zdieľajúc starosti všetkých: „Nazdávali sa, že je v sprievode. Prešli deň cesty“ (Lk 2, 44). Naopak, niekedy sa stáva, že určité kresťanské rodiny – kvôli výrazovým prostriedkom, ktoré používajú; kvôli svojmu spôsobu vyjadrovania; kvôli tomu, ako sa správajú, kvôli neustálemu opakovaniu dvoch alebo troch tém – sú vnímané ako vzdialené, oddelené od spoločnosti, a dokonca aj ich príbuzní sa nimi cítia opovrhovaní a odsudzovaní.

183. Manželský pár, ktorý zažíva silu lásky, vie, že láska je povoláná uzdravovať rany opustených, nastoľovať kultúru stretnutia, bojovať za spravodlivosť. Boh rodine zveril projekt robiť svet „domáckym“,<sup>205</sup> aby všetci ľudia dospeli k tomu, že budú každého človeka vnímať ako brata: „Pohľad zameraný na každodenný život dnešných mužov a žien nám bezprostredne poukazuje na všeobecnú potrebu silnej injekcie rodinného života. [...] Nielen organizácia spoločného života čoraz väčšmi viazne v byrokracii, ktorá je úplne cudzia základným ľudským putám, ale aj spoločenské a politické zvyklosti často vykazujú znaky úpadku.“<sup>206</sup> Naopak, otvorené a solidárne rodiny poskytujú priestor chudobným, sú schopné vytvoriť priateľstvo aj s tými, ktorí sa majú horšie než ony. Ak skutočne majú na srdci evanjelium, nemôžu zabudnúť na to, čo hovorí Ježiš: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili“ (Mt 25, 40). Celkovo vzaté, žijú to, o čo nás tak výrečne žiada tento text: „Keď dávaš obed alebo večeru, nevolaj svojich priateľov ani svojich bratov, ani príbuzných, ani bohatých susedov, aby nepozvali aj oni teba a mal by si odplatu. Ale keď chystáš hostinu, pozvi chudobných, mrzákov, chromých a slepých. A budeš blahoslavený“ (Lk 14, 12 – 14). Budeš blahoslavený! Hľa, tu je tajomstvo šťastnej rodiny.

184. Svedectvom aj slovom rodiny rozprávajú druhým o Ježišovi, odovzdávajú vieru, prebúdzajú túžbu po Bohu a ukazujú krásu evanjelia i životného štýlu, ktorý nám evanjelium predkladá. Kresťanskí manželia tak skrášľujú šed' verejného priestoru, naplňajúc ju farbami bratstva, sociálneho cítenia, ochrany krehkých osôb, žiarivej viery, aktívnej nádeje. Ich plodnosť sa rozširuje a transformuje do tisícov spôsobov sprítomnenia Božej lásky v spoločnosti.

### **Rozlišovať telo**

185. V tejto línii je vhodné vziať vážne biblický text, ktorý sa zvykne interpretovať bez kontextu alebo veľmi všeobecným spôsobom, čím sa môže prehliadnuť jeho bezprostredný a najpriamejší význam, ktorý je výrazne sociálny. Ide o 1 Kor 11, 17 – 34, kde svätý Pavol čelí zahanbujúcej situácii v spoločenstve. V danom kontexte niektoré majetné osoby mali tendenciu diskriminovať chudobných, a to sa odohrávalo ešte aj pri družnom stretaní, ktoré sprevádzalo eucharistické slávenie. Zatiaľ čo bohatí si užívali svoje obľúbené jedlá, chudobní sa len prizerali a boli hladní: „a potom jeden je hladný a druhý opitý. Nemáte vari domy, kde môžete jesť a piť? Alebo opovrhujete Božou cirkvou a chcete zahanbiť tých, čo nič nemajú?“ (v. 21 – 22).

186. Eucharistia si vyžaduje začlenenie do jediného cirkevného tela. Kto prijíma telo a krv Krista, nemôže zároveň urážať to isté telo tým, že vyvoláva škandalózne rozdelenia a diskriminácie medzi

jeho údmí. Treba vskutku „rozlišovať“ telo Pána, rozpoznať ho s vierou a láskou – tak vo sviatostných znakoch, ako aj v spoločenstve, inak jeme a pijeme vlastné odsúdenie (porov. v. 29). Tento biblický text je vážnym upozornením pre rodiny, ktoré sa uzatvárajú do vlastného pohodlia a izolujú sa, avšak ešte špecifickejšie pre tie rodiny, ktoré zostávajú indiferentné voči trápeniam chudobných a biednych rodín. Eucharistické slávenie sa tak stáva neustálou výzvou pre každého – nech „skúma sám seba“ (v. 28), aby otvoril dvere svojej rodiny väčšiemu spoločenstvu s tými, ktorí sú vylúčení zo spoločnosti, a prijal tak skutočne sviatosť eucharistickej lásky, ktorá z nás utvára jedno telo. Netreba zabúdať, že „aj ‚mystika‘ Najsvätejšej sviatosti má sociálny charakter“.207 Keď tí, ktorí prijímajú, neakceptujú výzvu starať sa o chudobných a trpiacich, alebo keď súhlasia s rozličnými formami rozdelenia, pohrdania a nespravodlivosti, Eucharistia je prijímaná nehodne. Naopak, rodiny, ktoré sa živia Eucharistiou na základe správnej dispozície, posilňujú svoju túžbu po bratstve, sociálny zmysel a úsilie starať sa o chudobných.

### **Rodinný život v širšom zmysle**

187. Malé rodinné jadro by sa nemalo izolovať od širšej rodiny, v ktorej sú rodičia, strýkovia a tety, bratanci a sesternice, a tiež susedia. V takejto širokej rodine sa môžu nájsť takí, ktorí potrebujú pomoc alebo aspoň spoločnosť a prejav náklonnosti – alebo sa tam môžu vyskytovať veľké trápenia, ktoré potrebujú útechu.208 Individualizmus dnešných čias niekedy vedie k uzatváraniu sa do istoty malého hniezda a k tomu, že na druhých pozeráme ako na dotieravé nebezpečenstvo. Avšak takéto izolovanie neponúka viac pokoja a šťastia, ale uzatvára srdce rodiny a pripravuje ju o širší horizont bytia.

### **Byť deťmi**

188. Na prvom mieste hovorme o vlastných rodičoch. Ježiš pripomínal farizejom, že opustiť rodičov protirečí Božiemu zákonu (porov. Mk 7, 8 –13). Nikomu neprospieva stratiť vedomie o vlastnom detstve. V každej osobe, „aj keď dospeje alebo zostarne, aj keď sa stane rodičom alebo zastáva zodpovedné miesto, stále ostáva identita dieťaťa. Všetci sme deti. A to nás stále znovu privádza k tomu, že život sme si nedali my sami, ale prijali sme ho. Veľký dar života je prvým darom, ktorý sme dostali“.209

189. Preto „štvrté prikázanie žiada deti, [...] aby si ctili otca i matku (porov. Ex 20, 12). Toto prikázanie nasleduje hneď po tých, ktoré sa týkajú samotného Boha. Vskutku obsahuje čosi posvätné, čosi božské, čosi, čo je pri koreni všetkých ostatných druhov úcty prejavovanej medzi ľuďmi. A v biblickej formulácii štvrtého prikázania sa dodáva: ‚aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh!‘ Čnostné puto medzi generáciami je zárukou budúcnosti a zárukou skutočne ľudského príbehu. Spoločnosť detí, ktoré si nectia svojich rodičov, je spoločnosť bez cti... Je to spoločnosť odsúdená na zaplnenie vyprahnutými a nenásytnými mladými ľuďmi“.210

190. Ale je tu aj druhá strana mince: „Muž opustí svojho otca i svoju matku“ (Gn 2, 24), hovorí Božie slovo. Toto sa niekedy nestane, manželstvo sa celkom neprijme – pretože nedošlo k takému zanechaniu a k takému oddaniu. Rodičia nemusia zostať osamotení ani zanedbaní, avšak kvôli manželskému spojeniu je potrebné ich opustiť tak, aby sa nový dom stal príbytkom, ochranou, základom a projektom – aby bolo naozaj možné stať sa „jedným telom“ (Tamže). V niektorých manželstvách dochádza k tomu, že pred vlastným manželským partnerom sa mnohé veci zakrývajú, ale povedia sa vlastným rodičom, až do tej miery, že viac zavážia názory rodičov než pocity a názory manžela alebo manželky. Nie je ľahké udržať takúto situáciu dlhodobo: je možná len provizórne – kým sa ešte tvoria podmienky na rast v dôvere a v dialógu. Manželstvo je výzvou na hľadanie nového spôsobu, ako byť deťmi.

### **Starí ľudia**

191. „Neodožeň ma v čase staroby, neopušť ma, keď mi sily ochabnú“ (Ž 71, 9). To je výkrik starého človeka, ktorý sa bojí zabudnutia a opovrhnutia. Tak ako nás Boh pozýva, aby sme boli jeho nástrojmi na vypočutie prosby chudobných, očakáva od nás, že budeme počúvať volanie starých.<sup>211</sup> Je to výzva pre rodiny a spoločenstvá, lebo „Cirkev sa nemôže a nechce prispôbiť mentalite netrzeplivosti, o to menej ľahostajnosti a opovrhnutia starobou. Musíme prebúdzat spoločný zmysel pre vďačnosť, ocenenie, pohostinnosť, ktoré starému človeku umožnia, aby sa cítil ako živá súčasť svojho spoločenstva. Starí ľudia sú muži a ženy, otcovia a matky, ktorí tu boli pred nami na našej ceste, v našom dome, v našom každodennom zápase o dôstojný život“.<sup>212</sup> Preto „tak veľmi si želám Cirkev, ktorá je výzvou pre kultúru skartovania – prostredníctvom prekypujúcej radosti z nového objatia medzi mladými a starými!“<sup>213</sup>

192. Svätý Ján Pavol II. nás pozval, aby sme boli pozorní na miesto starého človeka v rodine, pretože existujú kultúry, kde „v dôsledku zmäteného priemyselného rozvoja a urbanizácie vznikli a stále vznikajú neprípustné formy vyhostovania starých ľudí“.<sup>214</sup> Starí ľudia pomáhajú vnímať „kontinuitu generácií“ – prostredníctvom svojej „charizmy zošívaj trhliny“.<sup>215</sup> Často sú to práve starí rodičia, ktorí zaručujú prenos veľkých hodnôt na vnúčence, a „mnohí ľudia môžu povedať, že práve starým rodičom vďačia za svoje uvedenie do kresťanského života“.<sup>216</sup> Ich slová, ich pohľadania, ich samotná prítomnosť pomáhajú deťom spoznať, že dejiny nezačínajú nimi, ale že sú dedičmi dlhej cesty a že treba mať úctu k zázemiu, ktoré nás predchádza. Tí, ktorí prerušujú putá s dejinami, budú mať ťažkosti vytvoriť stabilné vzťahy a uznať, že nie sú pánmi skutočnosti. Teda, „pozornosť voči starým má v spoločnosti veľký význam. Venuje spoločnosť starým ľuďom pozornosť? Je v nej pre starých miesto? Táto civilizácia bude napredovať, len ak dokáže rešpektovať múdrosť a rozumnosť starých“.<sup>217</sup>

193. Nedostatok historickej pamäti je vážnou poruchou našej spoločnosti. Je to nezrelá mentalita presvedčenia, že „to už je za nami“. Poznať a vedieť zaujať stanovisko voči minulým udalostiam je jedinou možnosťou, ako budovať budúcnosť, ktorá má zmysel. Nemožno vyučovať bez pamäti: „Len sa rozpomeňte na prvé dni“ (Hebr 10, 32). Rozprávania starých ľudí sú veľmi osožné pre deti a mládež, pretože vytvárajú spojenie s prežitou históriou – tak v rodine, ako aj vo štvrti a v krajine. Rodina bez rešpektu a starostlivosti o starých rodičov, ktorí sú jej živou pamäťou, je dezintegrovaná; naopak, rodina, ktorá pamätá, je rodinou, ktorá má budúcnosť. A tak „spoločnosť, v ktorej pre starých niet miesta alebo sú skartovaní, lebo robia problémy – taká spoločnosť v sebe nesie vírus smrti“,<sup>218</sup> pretože „sa vytrhá z vlastných koreňov“.<sup>219</sup> Súčasný jav, že ľudia sa cítia ako siroty – v zmysle diskontinuity, vykorenenia a zrútenia istôt, ktoré dávajú formu životu – nás vyzýva, aby sme z našich rodín urobili miesto, kde sa deti môžu zakoreniť do pôdy spoločnej histórie.

## **Byť súrodenci**

194. Vzťah medzi súrodencami sa prehľbuje plynutím času a „puto bratstva, ktoré sa formuje v rodine medzi deťmi – keď k tomu dochádza v atmosfére výchovy k otvorenosti pre druhých – je veľkou školou slobody a mieru. V rodine, medzi súrodencami, sa učíme ľudskému spolužitiu. Možno si toho nie sme vždy vedomí, ale práve rodina do sveta uvádza bratstvo! Od tejto prvej skúsenosti bratstva, živenej citmi a rodinnou výchovou, štýl bratstva vyžaruje ako prísľub do celej spoločnosti“.<sup>220</sup>

195. Vyrastať medzi súrodencami ponúka krásnu skúsenosť vzájomnej starostlivosti a poskytovania i prijímania pomoci. Preto „bratstvo v rodine žiari osobitným spôsobom, keď vidíme horlivosť, trpezlivosť a náklonnosť, ktoré obklopujú najslabšieho či chorého bráčeka alebo sestričku, alebo súrodencov so zdravotným postihnutím“.<sup>221</sup> Treba uznať, že „mať brata alebo sestru, ktorí ťa majú radi, to je silná, nezaplatiteľná a nenahraditeľná skúsenosť“;<sup>222</sup> avšak deti treba s trpezlivosťou

vychovávať k tomu, aby sa k sebe správali bratsky. Toto cvičenie, často náročné, je skutočnou školou socializácie. V niektorých krajinách existuje tendencia mať len jedno dieťa, a preto skúsenosť bratstva začína byť menej bežná. V prípade, že nebolo možné mať viac než jedno dieťa, je potrebné nájsť spôsob, ako zabezpečiť, aby dieťa nevyrastalo osamotené alebo izolované.

## **Veľké srdce**

196. Okrem malého kruhu, ktorý tvoria manželia a ich deti, je tu širšia rodina, ktorú nemožno ignorovať. Vskutku „lásku medzi mužom a ženou v manželstve a z nej prameniacu a šíriacu sa lásku medzi členmi rodiny – medzi rodičmi a deťmi, medzi bratmi a sestrami, príbuznými a rodinnými príslušníkmi – oduševňuje a ustavične poháňa vnútorná dynamická sila, ktorá robí rodinu čoraz pevnejším a prežívanejším spoločenstvom, ktoré je základom a dušou manželského a rodinného spoločenstva“.223 Do tohto prostredia sú vložené aj priatelia a spriatelené rodiny, tiež rodinné spoločenstvá, ktoré sa navzájom posilňujú v ťažkostiach, v sociálnej angažovanosti a vo viere.

197. Táto rozšírená rodina by mala s veľkou láskou prijímať slobodné mamičky, deti bez rodičov, osamelé ženy, ktoré sa musia starať o výchovu svojich detí; osoby so zdravotným postihnutím, ktoré si vyžadujú veľa náklonnosti a blízkosti, mladých, ktorí zápasia s nejakou závislosťou; osoby, ktoré nevstúpili do manželstva, tých, ktorí žijú oddelene alebo vdovy, ktoré trpia osamelosťou; starých a chorých, ktorým sa nedostáva podpory od vlastných detí – až po prijatie do svojho lona „aj tých, ktorých životy sú poznačené tými najhoršími katastrofami“.224 Môže tiež pomôcť vykompenzovať slabosť rodičov alebo objaviť a včas ohlásiť možné situácie násilia alebo zneužívania páchaného na deťoch, darujúc im zdravú lásku a rodinnú oporu, keď to ich rodičia nedokážu zabezpečiť.

198. Napokon nemožno zabudnúť, že v tejto rozšírenej rodine je aj svokor, svokra a všetci príbuzní manželského partnera. Jemnocit, ktorý je vlastný láske, umožňuje vyhnúť sa tomu, aby sme ich videli ako konkurentov, ako nebezpečné osoby, ako votrelcov. Manželský zväzok vyžaduje rešpektovať ich tradície a ich zvyky, snažiť sa pochopiť ich výrazové prostriedky, obmedziť kritizovanie, starať sa o nich a nejakým spôsobom ich integrovať do vlastného srdca – aj keď je potrebné zachovať legitímnu autonómiu a intimitu manželského páru. Tieto postoje sú aj vynikajúcim spôsobom vyjadrenia láskyplnej oddanosti voči vlastnému manželskému partnerovi.

## **Šiesta kapitola**

### **NIEKTORÉ PASTORAČNÉ PERSPEKTÍVY**

199. Dialógy počas postupu synody viedli k naznačeniu potreby rozvíjať nové pastoračné prístupy, ktoré sa teraz pokúsím aspoň všeobecným spôsobom zhrnúť. Bude úlohou jednotlivých spoločenstiev vypracovať praktickejšie a účinnejšie návrhy, ktoré zoberú do úvahy tak učenie Cirkvi, ako aj lokálne potreby a výzvy. Nechcem tu prezentovať pastoračnú rodinu, mám v úmysle obmedziť sa len na zachytenie niektorých najhlavnejších pastoračných výziev.

### **Ohlasovať evanjelium rodiny dnes**

200. Synodálni otcovia trvali na tom, že kresťanské rodiny, vďaka milosti sviatosti manželstva, sú hlavnými subjektmi rodinnej pastoračie najmä preto, že ponúkajú „radostné svedectvo manželov a rodín, domácich cirkví“.225 Preto zdôraznili, že „treba dať pocítiť, že evanjelium rodiny je radosť, ktorá „naplňuje srdce a celý život“, pretože v Kristovi sme „oslobodení od hriechu a smútku, od vnútorného prázdna a izolácie“ (Evangelií gaudium, 1). Vo svetle podobenstva o rozsievачovi (porov. Mt 13, 3 – 9) je našou úlohou spolupracovať na siatí: zvyšok je Božie dielo. Netreba tiež

zabudnúť, že Cirkev, ktorá káže o rodine, je znamením protirečenia“,<sup>226</sup> ale manželia oceňujú, keď im pastieri ponúkajú motivácie pre odvážnu stávkou na silnú, pevnú a trvalú lásku, schopnú čeliť všetkému, čo sa vyskytne na ceste. Cirkev chce vyjsť rodinám v ústrety s pokorným porozumením, a jej túžbou je „sprevádzať každú z nich i všetky spolu, aby objavili tú najlepšiu cestu na prekonanie ťažkostí, ktoré pri svojom napredovaní stretnú“. <sup>227</sup> Nestačí len vložiť všeobecnú starosť o rodinu do veľkých pastoračných plánov. Nato, aby sa rodiny mohli čoraz viac stavať aktívnymi subjektmi v rodinnej pastorácii, je potrebné „evanjelizačné a katechetické úsilie zamerané dovnútra rodiny“<sup>228</sup> – aby ju zorientovalo daným smerom.

201. „Preto sa od celej Cirkvi žiada misijná konverzia: je nevyhnutné nezastaviť sa len pri teoretickom ohlasovaní, oddelenom od reálnych problémov ľudí.“<sup>229</sup> Rodinná pastorácia „musí dať pocítiť, že evanjelium rodiny je odpoveďou na najhlbšie očakávania ľudskej osoby: na jej dôstojnosť a plné uskutočnenie vo vzájomnosti, v spoločensťve a v plodnosti. Nejde len o predstavenie normatívu, ale o predloženie hodnôt – ako odpovede na ich potrebu, ktorú dnes možno konštatovať aj v najviac sekularizovaných krajinách“. <sup>230</sup> Okrem toho bola „rovnako zdôraznená potreba evanjelizácie, ktorá odvážne demaskuje kultúrne, spoločenské, politické a ekonomické nastavenia – napríklad prílišný priestor venovaný logike trhu – ktoré bránia autentickému rodinnému životu, pretože vyvolávajú diskrimináciu, chudobu, vylúčenie a násilie. Preto treba rozvíjať dialóg a spoluprácu so sociálnymi štruktúrami, povzbudzovať a podporovať laikov, ktorí sa angažujú ako kresťania v kultúrnej a sociálno-politickej oblasti“. <sup>231</sup>

202. „Hlavný príspevok do rodinnej pastorácie ponúka farnosť, ktorá je rodinou rodín, kde sa harmonizujú príspevky malých spoločenstiev, hnutí a cirkevných združení.“<sup>232</sup> Spolu s pastoráciou orientovanou špecificky na rodiny javí sa potreba „adekvátnejšej formácie pre kňazov, diakonov, rehoľníkov a rehoľníčky, pre katechéty a ďalších, ktorí sú činní v pastorácii“. <sup>233</sup> V odpovediach na konzultácie zaslané do celého sveta sa ukázalo, že vysväteným služobníkom často chýba adekvátna formácia, aby sa mohli zaoberať aktuálnymi problémami rodín. V tomto zmysle môže byť užitočná aj skúsenosť dlhej východnej tradície ženatých kňazov.

203. Seminaristi by mali mať širšiu interdisciplinárnu formáciu ohľadom snúbenectva a manželstva, a nielen ohľadom doktríny. Okrem toho formácia im nie vždy umožňuje vyjadriť svoj vlastný psycho-afektívny svet. Niektorí si so sebou nesú skúsenosť zranenia z vlastnej rodiny, skúsenosť absentujúcich rodičov, emočnú nestabilitu. Počas formácie bude potrebné zabezpečiť také dozrievanie, aby budúci služobníci mohli nadobudnúť psychickú stabilitu, akú si ich úloha vyžaduje. Rodinné zväzky sú základom pre posilnenie zdravej sebaúcty seminaristov. Je preto dôležité, aby rodiny sprevádzali celý proces seminára i kňazstva, pretože ho napomáhajú posilňovať realistickým spôsobom. V tom zmysle je zdravou kombinácia času prežitého v seminári a času vo farnosti, lebo umožňuje nadobudnúť väčší kontakt s konkrétnou realitou rodín. Vskutku počas celého pastoračného života sa kňaz stretáva predovšetkým s rodinami. „Prítomnosť laikov a rodín, osobitným spôsobom prítomnosť žien v kňazskej formácii, pomáha oceniť rôznosť a komplementaritu rozličných povolaní v Cirkvi.“<sup>234</sup>

204. Odpovede na konzultácie naliehavo vyjadrujú potrebu formovania laických pracovníkov v rodinnej pastorácii, s pomocou psychológov a pedagógov, rodinných a komunitných lekárov, sociálnych asistentov, advokátov pre maloletých a rodinných právnikov, s otvorenosťou pre prijatie prínosov psychológie, sociológie, sexuológie a poradenstva. Odborníci, predovšetkým tí, ktorí majú skúsenosť so sprevádzaním, pomáhajú stelesňovať pastoračné návrhy v reálnych situáciách a v konkrétnych starostiach rodín. „Formačné programy a kurzy špecificky určené pre pastoračných pracovníkov ich môžu urobiť spôsobilými na to, aby postup prípravy na manželstvo vkladali do širšej dynamiky cirkevného života.“<sup>235</sup> Dobrá pastoračná príprava je dôležitá „aj v perspektíve osobitných hraničných situácií, vyvolaných prípadmi domáceho násillia a sexuálneho

zneužívania“.236 Všetko toto nijakým spôsobom neumenšuje, ale len dopĺňa základnú hodnotu duchovného vedenia, neoceniteľných duchovných prameňov Cirkvi a sviatostného zmierenia.

### **Viesť snúbencov po ceste prípravy na manželstvo**

205. Synodálni otcovia rozličnými spôsobmi povedali, že mladým treba pomôcť objaviť hodnotu a bohatstvo manželstva.<sup>237</sup> Potrebujú pochopiť prítlačivosť plnej jednoty, ktorá vyzdvihuje a zdokonaľuje sociálny rozmer existencie, dáva sexualite väčší zmysel a zároveň napomáha dobro detí a ponúka najlepší kontext pre ich dozrievanie a výchovu.

206. „Komplexná sociálna skutočnosť a výzvy, ktorým je dnes rodina povolaná čeliť, si vyžadujú väčšie nasadenie celého kresťanského spoločenstva v príprave snúbencov na manželstvo. Je nevyhnutné pripomínať dôležitosť čností. Medzi nimi je čistota vzácnym predpokladom pre autentický rast medziosobnej lásky. Vzhľadom na túto potrebu sa synodálni otcovia zhodli na zdôraznení požiadavky väčšieho zapojenia celého kresťanského spoločenstva, najmä svedectva samotných rodín, ako aj včlenenia prípravy na manželstvo do programu kresťanskej iniciácie – zdôrazniac spätosť manželstva s krstom a s ďalšími sviatosťami. Rovnako bola podčiarknutá nevyhnutnosť špecifických programov blízkej prípravy na manželstvo, ktoré majú byť ozajstnou skúsenosťou účasti na cirkevnom živote, a prehĺbenia rozličných aspektov rodinného života.“<sup>238</sup>

207. Pozývam kresťanské spoločenstvá, aby si uvedomili, že sprevádzanie napredovania lásky snúbencov je dobrom aj pre ne samotné. Ako správne povedali talianski biskupi: tí, ktorí vstupujú do manželstva, sú pre kresťanské spoločenstvo „vzácnym zdrojom, lebo keď sa úprimne snažia rásť v láske a vo vzájomnom darovaní, môžu prispieť k obnoveniu samotnej štruktúry celého tela Cirkvi: osobitný spôsob priateľstva, ktorý prežívajú, sa môže stať ‚nákazlivým‘, a pomôcť tak celému kresťanskému spoločenstvu, ktorého sú súčasťou, aby rástlo v priateľstve a bratstve“.239 Existujú viaceré legitímne spôsoby organizácie blízkej prípravy na manželstvo – a každá miestna cirkev rozlíši, ktorý z nich je najlepší, zabezpečiac tak adekvátnu formáciu, ktorá zároveň nevzdiali mladých od sviatosti. Nejde tu o to, aby sme im dali celý katechizmus alebo ich presýtili mnohými argumentmi. Aj v tomto prípade naozaj platí, že „nie veľa poznania sýti a uspokojuje dušu, ale vnútorné precítenie a vychutnanie vecí“.240 Viac záleží na kvalite než na kvantite, a spolu s obnoveným hlásaním kerygmy treba dať prednosť tým obsahom, ktoré – keď sa odovzdávajú prítlačivým a srdečným spôsobom – pomáhajú angažovať sa v celom priebehu života „s veľkorysťou a vnútornou slobodou“.241 Ide o určitý druh ‚iniciácie‘ do sviatosti manželstva, ktorá manželom poskytne nevyhnutné prvky nato, aby túto sviatosť mohli prijať s čo najlepšimi predpokladmi, a začať tak rodinný život s istou solídnosťou.

208. Okrem toho je vhodné nájsť spôsoby – s využitím misijných rodín, rodín samotných snúbencov a rozličných ďalších pastoračných zdrojov –, ako im ponúknuť vzdialenú prípravu, ktorá ich láske pomôže dozrieť, so sprevádzaním bohatým na blízkosť a svedectvo. Často býva užitočné vytvárať skupinky snúbencov a ponúkať fakultatívne konferencie na rozličné témy, ktoré mladých skutočne zaujímajú. V každom prípade sú nevyhnutné niektoré osobné okamihy, pretože hlavným cieľom je pomáhať každému, aby sa naučil milovať tú konkrétnu osobu, s ktorou túži zdieľať celý život. Naučiť sa niekoho milovať, to nie je čosi, čo sa improvizuje, ani to nemôže byť cieľom krátko trvajúceho kurzu pred slávením sviatosti manželstva. V skutočnosti sa každá osoba pripravuje na manželstvo už od narodenia. Všetko to, čo jej dala rodina, by jej malo umožniť vziať si ponaučenie z vlastného príbehu a urobiť ju schopnou plného a de nitívneho záväzku. Pravdepodobne najlepšie pripravení na sobáš prichádzajú tí, ktorí sa od vlastných rodičov naučili, čo je to kresťanské manželstvo, v ktorom si obaja vyvolili jeden druhého bez podmienok a pokračujú v obnovovaní tohto rozhodnutia. V tomto zmysle všetky pastoračné činnosti zamerané na to, aby manželom pomohli rásť v láske a prežívaní evanjelia v rodine, sú neoceniteľnou pomocou k tomu, aby sa ich deti pripravili na svoj budúci manželský život. Netreba zabúdať ani na účinný príspevok ľudovej

pastorácie. Aby som dal jednoduchý príklad, spomeniem deň svätého Valentína, ktorý je vo viacerých krajinách lepšie využívaný obchodníkmi, než kreativitou pastierov.

209. Príprava tých, ktorí sa už formálne zasnúbili – ak ich farské spoločenstvo dokáže sprevádzať s dostatočným predstihom –, im tiež musí dať možnosť uvedomiť si nezlučiteľnosti a riziká. Týmto spôsobom môžu snúbenci dospieť k poznaniu, že nie je rozumné zameriavať sa na daný vzťah, inak sa vystavia predvídateľnému krachu, ktorý bude mať bolestné následky. Problémom je, že počiatočné zaslepenie vedie k snahe zakrývať alebo bagatelizovať mnohé veci, odsúvať nabok názorové rozdiely, čím sa ťažkosti len tlačia pred sebou. Snúbencov by sme mali stimulovať a pomôcť im, aby dokázali vyjadriť, čo každý z nich očakáva od eventuálneho manželstva – teda vyjadriť vlastný spôsob chápania toho, čo je to láska a záväzok, čo sa čaká od druhého a aký spôsob spoločného života sa chce plánovať. Tieto rozhovory môžu pomôcť pochopiť, že styčných bodov je v skutočnosti málo a že len samotná obojstranná prítlačivosť nebude stačiť na udržanie zväzku. Nič nie je prchavejšie, nestálejšie a nepredvídateľnejšie ako túžba – a k rozhodnutiu uzatvoriť manželstvo netreba nikdy povzbudzovať, ak sa neprehlbili ďalšie motivácie, ktoré tomuto zväzku dodajú skutočné možnosti stability.

210. V každom prípade, ak sa jasne spoznajú slabé stránky druhého, treba mať realistickú dôveru, že je možné pomôcť mu rozvinúť to najlepšie z jeho osoby, aby svoje slabosti vyvážil – s rozhodným záujmom o jeho zveladenie ako ľudskej bytosti. To predpokladá silnú vôľu akceptovať možnosť, že bude treba čeliť niektorým odriekaniam, ťažkým okamihom a konfliktným situáciám – a pevné rozhodnutie pripraviť sa na to. Treba určiť príznaky nebezpečenstva, ktoré môže daný vzťah ohroziť, aby sa ešte pred svadbou našli prostriedky, ktoré umožnia úspešne mu čeliť. Žiaľ, mnohí vstupujú do manželstva bez toho, aby sa poznali. Spolu sa zabávali, ale ešte nečelili výzve ukázať, akí sú, a zistiť, kto je ten druhý v skutočnosti.

211. Blízka príprava, ako aj dlhšie sprevádzanie musia byť zamerané tak, aby snúbenci svadbu nevideli ako ukončenie cesty, ale aby manželstvo prijali ako povolanie, ktoré ich posúva vpred, so silným a realistickým rozhodnutím zdolať spolu všetky skúšky a ťažké okamihy. Predmanželská i manželská pastorácia musí byť predovšetkým pastoráciou puta, do ktorého sa vnášajú prvky napomáhajúce tak dozrievaniu lásky, ako aj prekonávaniu ťažkých okamihov. Tieto príspevky nie sú len doktrínálne presvedčenia, a nesmú sa zredukovať ani na vzácne duchovné zdroje, ktoré Cirkev vždy ponúka: musia to byť aj praktické programy, dobre „stelesnené“ rady, stratégie pochádzajúce zo skúsenosti, psychologické usmernenia. Toto všetko vytvára pedagogiku lásky, ktorá nemôže ignorovať aktuálnu citlivosť mladých – aby ich dokázala vnútorne zmobilizovať. Zároveň v rámci prípravy snúbencov musí existovať možnosť označiť im miesta alebo osoby, poradcov či ochotné rodiny, na ktoré sa budú môcť obrátiť s prosbou o pomoc, keď prídu ťažkosti. Netreba však nikdy zabudnúť na to, aby sa im ponúкло sviatosťné zmierenie, ktoré umožňuje dostať hriechy a chyby ich minulého života i samotného vzťahu pod vplyv milosrdného Božieho odpustenia a jeho uzdravujúcej moci.

### **Príprava na slávenie**

212. Blízka príprava na manželstvo má tendenciu koncentrovať sa na pozvánky, šaty, oslavu a nespočetné detaily, ktoré vyčerpávajú tak ekonomické zdroje, ako aj sily a radosť. Snúbenci na sobáš prichádzajú umorení a vyčerpaní, namiesto toho, aby svoju najlepšiu energiu venovali príprave na ten veľký krok, ktorý spolu urobia. Túto mentalitu možno stretnúť aj v niektorých spoločenstvách, ktoré nikdy nedospejú k manželstvu, pretože rozmyšľajú nad príliš drahými oslavami, namiesto toho, aby uprednostnili vzájomnú lásku a jej formalizáciu pred ostatnými. Drahí snúbenci, majte odvahu byť iní, nedajte sa „pohltiť“ spoločnosťou konzumu a vonkajškovosti. To, na čom záleží, je láska, ktorá vás spája, posilnená a posvätená milosťou. Dokážete sa rozhodnúť pre triezvu

a jednoduchú oslavu, aby ste lásku povýšili nad všetko. Pastorační pracovníci a celé spoločenstvo môžu pomôcť, aby sa táto priorita stala normou a nie výnimkou.

213. Pri bezprostrednej príprave je dôležité objasniť snúbencom, aby s veľkou hĺbkou prežili liturgické slávenie, a pomôcť im pochopiť a precítiť zmysel každého gesta. Pamätajme, že taký veľký záväzok ako ten, ktorý vyjadruje manželský súhlas, a jednotu tiel, ktorá konzumuje manželstvo, keď ide o dvoch pokrstených, možno interpretovať len ako znamenie lásky Božieho Syna, ktorý sa stal človekom a spojil sa so svojou Cirkvou v zmluve lásky. V pokrstených sa slová a gestá premieňajú na výrazové prostriedky, ktoré vyjadrujú vieru. Telo s významami, ktoré Boh do neho vložil pri stvorení, „sa stáva výrazovým prostriedkom vysluhovateľov sviatosti, vedomých si toho, že v manželskej zmluve sa prejavuje a uskutočňuje tajomstvo“.242

214. Snúbenci niekedy nechápu teologickú a duchovnú vážnosť súhlasu, ktorá objasňuje zmysel všetkých nasledujúcich gest. Je dôležité zdôrazniť, že dané slová sa nesmú redukovať len na prítomnosť; znamenajú celok, ktorý zahŕňa aj budúcnosť: „až kým vás smrť nerozdelí“. Význam súhlasu ukazuje, že „sloboda a vernosť si neprotirečia, ba dokonca sa navzájom podporujú tak v medzisobných, ako aj v spoločenských vzťahoch. Naozaj, pomyslime na škody, ktoré v spoločnosti globálnej komunikácie spôsobuje inácia nesplnených sľubov... Dodržanie daného slova a vernosť sľubu sa nedajú kúpiť ani predať. Nemožno ich nanútiť silou, ale ani zachovať bez obety“.243

215. Biskupi Kene poznamenali, že „budúci manželia, príliš sústredení na deň sobáša, zabúdajú na to, že stoja pred záväzkom, ktorý trvá celý život“.244 Treba im pomôcť pochopiť, že sviatosť je nielen jedným okamihom, ktorý následne odchádza do minulosti a do spomienok, pretože má vplyv na celý ich manželský život, trvalým spôsobom.245 Plodivý význam sexualitu, reč tela a gestá lásky prežívané v príbehu manželského páru sa stávajú „nepretržitou kontinuitou liturgického jazyka“ a „manželský život sa v určitom zmysle stáva liturgiou“.246

216. Možno tiež meditovať nad biblickými čítaniami a obohatiť chápanie zmyslu prsteňov, ktoré sa navzájom darujú, alebo iných znakov, ktoré sú súčasťou obradu. Nebolo by však dobré, keby vstúpili do manželstva bez toho, že sa spolu modlili jeden za druhého, prosili Boha o pomoc, aby boli verní a štedrý, spolu sa pýtali Boha, čo od nich očakáva, a svoju lásku zasvätili pred obrazom Panny Márie. Tí, ktorí ich sprevádzajú pri príprave na manželstvo, by ich mali nasmerovať tak, aby vedeli prežívať tieto okamihy viery, ktoré im môžu priniesť mnoho dobra. „Svadobná liturgia je jedinečný okamih, ktorý sa prežíva v rodinnom a spoločenskom kontexte slávnosti. Prvý z Ježišových zázrakov sa stal na svadobnej hostine v Káne: dobré víno Pánovho zázraku, ktoré obveseľuje zrod novej rodiny, je novým vínom zmluvy Krista s mužmi a ženami všetkých čias. [...] Často má celebrant možnosť obrátiť sa na zhromaždenie tvorené ľuďmi, ktorí sa málo zúčastňujú na cirkevnom živote alebo patria do odlišného kresťanského vierovyznania, či iného náboženského spoločenstva. Je to vzácna príležitosť na ohlasovanie Kristovho evanjelia.“247

### **Sprevádzať v prvých rokoch manželského života**

217. Musíme uznať veľkú hodnotu toho, že manželstvo sa chápe ako otázka lásky – že vziať sa môžu len tí, ktorí si jeden druhého slobodne zvolili a navzájom sa milujú. Ak sa však láska stane len príťažlivosťou alebo vágnou náklonnosťou, spôsobí, že manželia budú trpieť mimoriadnou krehkosťou, keď sa ich náklonnosť dostane do krízy alebo keď fyzická príťažlivosť pominie. Keďže tieto nejasnosti bývajú časté, je nevyhnutné sprevádzať manželov v prvých rokoch manželského života tak, aby sa obohatilo a prehĺbilo ich vedomé a slobodné rozhodnutie patriť si navzájom a milovať sa až do konca. Čas zasnúbenia je neraz nedostatočný a rozhodnutie uzavrieť manželstvo pre rozličné dôvody uponáhľané, zatiaľ čo – akoby to nestačilo – dozrievanie mladých sa



oneskoruje. Teda novomanželia sa nachádzajú v situácii, že musia dokončiť tú cestu, ktorú bolo treba prejsť ešte počas zásnub.

218. Na druhej strane chcem zdôrazniť, že jednou z výziev rodinnej pastorácie je pomôcť ľuďom spoznať, že manželstvo nemožno chápať ako niečo uzavreté. Spojenie je reálne; je neodvolateľné a bolo potvrdené a posvätené sviatosťou manželstva. Ale pri spájaní sa manželia stávajú protagonistami, pánmi vlastného príbehu a tvorcami projektu, ktorý treba spoločne ďalej niesť. Pohľad sa obracia do budúcnosti, ktorú treba budovať deň po dni, s Božou milosťou – a práve preto sa od manželského partnera nežiada, aby bol dokonalý. Treba odložiť nabok ilúzie a prijať ho takého, aký je: nedokonalého, povolaneho k rastu, na ceste. Keď je pohľad na manželského partnera neustále kritický, naznačuje to, že ani manželstvo nebolo prijaté ako projekt, ktorý treba spoločne budovať – s trpezlivosťou, pochopením, toleranciou a štedrosťou. To spôsobuje, že lásku postupne nahrádza inkvizitický a neúprosný pohľad, kontrolovanie zásluh a práv, protesty, súťaženie, sebaobrana. Manželia sa tak stávajú neschopnými vzájomnej podpory, aby mohli obaja dozrievať a rásť v jednote. Novomanželom je to potrebné prezentovať s realistickou jasnosťou – od samého počiatku – takým spôsobom, aby si uvedomili, do čoho vstupujú. „Áno“, ktoré si vymenili, je začiatkom cesty – s cieľom, ktorý je schopný prekonať to, čo môžu vnútiť okolnosti alebo prekážky, ktoré sa postavia do cesty. Prijaté požehnanie je milosťou a popudom na tejto vždy otvorenej ceste. Často pomôže, ak si sadnú, aby sa porozprávali, a rozpracovali svoj konkrétny projekt s jeho cieľmi, nástrojmi a detailmi.

219. Pamätám si jeden refrén, ktorý hovorí, že stojatá voda sa znečistí, pokazí. Práve to sa stáva, keď život lásky v prvých rokoch manželstva uviazne, prestane sa hýbať, nemá už ten zdravý nepokoj, ktorý ho poháňa vpred. Tanec projektovaný tou mladou láskou, tanec s tými očarenými očami plnými nádeje, sa nesmie zastaviť. Počas snúbenectva a v prvých rokoch manželstva práve nádej má v sebe silu kvasu, pomáha hľadiť ponad protivenstvá, konflikty, nepredvídané okolnosti, vždy pomáha vidieť ďalej. Uvádza do pohybu každé očakávanie, aby sa človek uchoval na ceste rastu. Tá istá nádej nás pozyva, aby sme naplno žili súčasnosť a do rodinného života vkladali srdce, pretože najlepším spôsobom na upevnenie budúcnosti je dobre prežívať súčasnosť.

220. Kráčať znamená prechádzať cez rozličné etapy, ktoré nás povolávajú k štedrému darovaniu sa: od počiatočného dojmu charakterizovaného výrazne citeľnou prítlačivosťou sa prechádza k potrebe druhého človeka, ktorého vnímame ako súčasť vlastného života. Odtiaľ sa ide k chuti vzájomnej spolupatričnosti, potom k chápaniu celého života ako spoločného projektu, až k schopnosti klásť šťastie druhého nad svoje vlastné potreby, a k radosti, keď človek vidí svoje manželstvo ako dobro pre spoločnosť. Dozrievanie lásky znamená tiež naučiť sa „obchodovať“. Nie je to zištný postoj alebo komerčná hra, ale v konečnom dôsledku aplikácia vzájomnej lásky, pretože tento obchod je križovatkou vzájomných ponúk a zrieknutí pre dobro rodiny. V každej novej etape manželského života si treba sadnúť a znovu „zade novat“ dohody – tak, aby nebolo víťazov ani porazených, ale aby zvíťazili obe strany. V domácnosti sa rozhodnutia nerobia jednostranne – a dvojica preberá zodpovednosť za rodinu – ale každý dom je jedinečný a každá manželská syntéza odlišná.

221. Jednou z príčin, ktoré vedú k rozpadu manželstva, sú príliš vysoké očakávania ohľadom manželského života. Keď sa odhalí skutočnosť, limitovanejšia a problematikejšia než to, čo si ľudia vysnívali, riešením nie je rýchlo a nezodpovedne uvažovať nad rozlukou, ale prijať manželstvo ako cestu dozrievania, na ktorej je každý z manželov Božím nástrojom na napomáhanie rastu toho druhého. Zmena je možná – aj rast a rozvoj dobrých schopností, ktoré každý v sebe nesie. Každé manželstvo je „príbehom spásy“ – a to predpokladá začínať z krehkosti, ktorá vďaka Božiemu daru a tvorivej, ušľachtilej odpovedi človeka postupne ustupuje čoraz pevnejšej a vzácnejšej skutočnosti. Azda najdôležitejšia úloha muža a ženy v láske je táto: navzájom si pomáhať byť viac mužom a viac ženou. Dať vyrásť znamená pomôcť druhému, aby sa vytvaroval vo vlastnej identite. Láska je preto „umeleckoremeselná“. Keď v Biblii čítame úryvok o stvorení

muža a ženy, najskôr pozorujeme Boha, ako vytvára človeka (porov. Gn 2, 7), potom si všimne, že čosi podstatné chýba; vytvorí ženu a vzápätí vidí prekvapenie muža: „Ach, teraz áno, táto áno!“ A potom, zdá sa, počuť podivuhodný dialóg, v ktorom sa muž a žena začínajú navzájom objavovať. Naozaj, aj v najťažších okamihoch ten druhý znovu prekvapí a otvorí sa nové dvere pre opätovné stretnutie – akoby to bolo prvý raz; v každej novej etape sa znovu navzájom „tvorujú“. Láska spôsobuje, že jeden čaká na druhého – s trpezlivosťou umeleckého remeselníka, ktorú zdedil od Boha.

222. Sprevádzanie musí povzbudzovať manželov, aby boli štedrí v komunikácii života. „V zhode s osobným a ľudsky úplným charakterom manželskej lásky správnou cestou pre plánovanie rodiny je cesta vzájomného dialógu medzi manželmi, rešpektovanie časov a ohľad na dôstojnosť partnera. V tomto zmysle treba znovu objaviť encykliku *Humanae vitae* (porov. 10 – 14) a apoštolskú exhortáciu *Familiaris consortio* (porov. 14; 28 – 35), aby sa opätovne prebudila ochota k plodeniu, ktorá je v kontraste s často nepriateľskou mentalitou voči životu... Zodpovedné rozhodnutie pre rodičovstvo predpokladá formovanie svedomia, ktoré je „najskrytejším jadrom a svätyňou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa ozýva v jeho vnútri“ (*Gaudium et spes*, 16). O čo viac sa manželia vo svojom svedomí snažia počúvať Boha a jeho príkazy (porov. Rim 2, 15) a nechávajú sa duchovne sprevádzať, o to viac bude ich rozhodnutie vnútorne slobodné od subjektívnej svojvôle a od prispôsobovania sa štýlom správania v ich prostredí.“<sup>248</sup> Zostáva platné, čo jasne vyhlásil Druhý vatikánsky koncil: „Manželia... majú v spoločnej zhode a spoločným úsilím utvárať správny úsudok, prihliadajúc jednak na svoje vlastné dobro a jednak na dobro detí, ktoré sa už narodili alebo ktoré sa môžu narodiť v budúcnosti; ďalej nech si všímajú materiálne i duchovné podmienky doby a životnej úrovne a napokon nech berú do úvahy dobro celej rodiny, občianskej spoločnosti i samej Cirkvi. Konečné rozhodnutie musia urobiť pred Bohom sami manželia.“<sup>249</sup> Na druhej strane „treba povzbudiť k užívaniu metód, ktorých základom sú ‚prirodzené zákony a obdobia plodnosti‘ (*Humanae vitae*, 11). Je potrebné objasňovať, že ‚tieto metódy rešpektujú telo manželov, napomáhajú ich vzájomnú nežnosť a podporujú výchovu k pravej slobode‘ (Katechizmus Katolíckej cirkvi, 2370). Treba vždy zdôrazniť, že deti sú obdivuhodným Božím darom, radosťou pre rodičov i pre Cirkev. Ich prostredníctvom Pán obnovuje svet“.<sup>250</sup>

## Niektoré zdroje

223. Synodálni otcovia poukázali na to, že „prvé roky manželstva sú životne dôležitým a delikátnym obdobím, počas ktorého páry rastú v uvedomovaní si výziev a zmyslu manželstva. Z toho vychádza potreba pastoračného sprevádzania, ktoré pokračuje aj po slávení sviatosti (porov. *Familiaris consortio*, časť III.). V tejto pastorácii je veľmi dôležitá prítomnosť skúsených manželských párov. Farnosť je považovaná za miesto, na ktorom skúsenejšie páry môžu byť k dispozícii pre tie mladšie, s prípadnou účasťou cirkevných združení, hnutí a nových spoločenstiev. Manželov treba povzbudiť k základnému postoju prijatia veľkého daru detí. Treba zdôrazniť dôležitosť rodinnej spirituality, modlitby a účasti na nedeľnej Eucharistii, povzbudiť páry, aby sa pravidelne stretávali na podporu rastu duchovného života a solidarity v konkrétnych potrebách života. Liturgie, pobožnosti, sväté omše slávené pre rodiny najmä na výročie manželstva boli spomenuté ako životne dôležité na podporu evanjelizácie prostredníctvom rodiny“.<sup>251</sup>

224. Toto napredovanie je otázkou času. Láska potrebuje ochotný a nezištný čas, ktorý ostatné veci odloží nabok. Chce to čas na dialóg, na objatie bez ponáhľania, zdieľanie plánov, vzájomné počúvanie a nazeranie, ocenenie, posilnenie vzťahu. Niekedy je problémom uponáhľaný rytmus spoločnosti alebo časy dané pracovnými povinnosťami. Inokedy je problémom to, že spoločne strávený čas nemá kvalitu. Zdieľame len fyzický priestor, ale bez venovania pozornosti jeden druhému. Pastorační pracovníci a skupiny rodín by mali mladým alebo krehkým manželským párom pomáhať učiť sa stretávať v daných okamihoch, zastaviť sa jeden pred druhým, a tiež zdieľať momenty ticha, ktoré ich nútia prežívať prítomnosť manželského partnera.

225. Manželia s dobrou skúsenosťou „vyučovania“ môžu v tomto zmysle ponúknuť praktické prostriedky, ktoré im samým boli užitočné: plánovanie nezištných spoločných okamihov, čas odpočinku s deťmi, rozličné spôsoby slávania dôležitých vecí, priestory zdieľanej spirituality. Môžu však učiť aj dôvtipným prístupom, ktoré pomáhajú tieto okamihy naplňovať obsahom a významom, na osvojenie si lepšej komunikácie. Toto je mimoriadne dôležité, keď už vyhasla novosť zasnúbenia. Lebo keď sa nevie, čo robiť so spoločne tráveným časom, jeden alebo druhý z manželov začne hľadať útočisko v technológii, vymyslí si ďalšie povinnosti, vyhľadá iné náručia alebo zuteká z nepohodlnej intimity.

226. Mladých manželov treba tiež stimulovať, aby si vytvorili vlastné zvyky, ktoré ponúkajú zdravý pocit stability a ochrany a ktoré sa budujú s množstvom každodenných zdieľaných rituálov. Je dobré vždy ráno sa pobožkať, každý večer si dať požehnanie; čakať na druhého a privítať ho, keď príde; občas spolu chodiť von, podieľať sa na domácich prácach. Zároveň je však dobré prerušiť zvyky slávnosťou, nestratiť v rodine schopnosť oslavovať, radovať sa a sláviť pekné skúsenosti. Manželia majú potrebu spoločne sa prekvapiť z Božích darov a spolu žiť entuziazmus pre život. Keď sa vie sláviť, táto schopnosť obnovuje energiu lásky, oslobodzuje ju od monotónnosti a každodenné zvyky vyplňa farbou i nádejou.

227. My pastieri musíme povzbudzovať rodiny, aby rástli vo viere. Preto je dobré pripomínať častú svätú spoveď, duchovné vedenie, účasť na duchovných obnovách. Netreba však ani zabudnúť pozývať ich k vytváraniu týždenných priestorov na rodinnú modlitbu, pretože „rodina, ktorá sa spolu modlí, spolu zostane“. Takisto keď navštevujeme domy, mali by sme pozvať všetkých členov rodiny na chvíľu modlitby – jedni za druhých – a k tomu, aby zverili rodinu do rúk Pána. Zároveň je vhodné povzbudiť každého z manželov, aby venoval chvíle modlitby v samote pred Bohom, pretože každý človek má svoje tajné kríže. Prečo neporozprávať Bohu o tom, čo sužuje srdce, alebo ho nepožiadat' o silu na uzdravenie svojich rán; nepoprosiť o svetlo potrebné na podporu vlastného úsilia? Synodálni otcovia tiež zdôraznili, že „Božie slovo je pre rodinu prameňom života a spirituality. Celá pastorácia rodiny sa musí nechať vnútorne stvárniť a členov domácej cirkvi formovať prostredníctvom modlitbového čítania Svätého písma v spoločenstve Cirkvi. Božie slovo je nielen dobrá zvesť pre súkromný život osôb, ale aj kritérium posudzovania a svetlo pre rozlišovanie rôznych výziev, s ktorými sa manželia a rodiny konfrontujú“.<sup>252</sup>

228. Je možné, že niektorý z manželov nie je pokrstený alebo nechce žiť záväzky viery. V takom prípade túžba druhého žiť a rásť ako kresťan spôsobuje, že ľahostajnosť manželského partnera je prežívaná s bolesťou. Napriek tomu je možné nájsť niektoré spoločné hodnoty, ktoré sa dajú zdieľať a pestovať s entuziazmom. V každom prípade milovať neveriaceho manželského partnera, robiť ho šťastným, zmiernovať jeho utrpenia a zdieľať s ním život je opravdivou cestou posväcovania. Na druhej strane láska je Božím darom a tam, kde sa šíri, dáva pocítiť svoju premieňajúcu silu, niekedy tajomnými spôsobmi až tak, že „neveriaci muž sa posväcuje vo veriacej žene a neveriaca žena sa posväcuje vo veriacom manželovi“ (1 Kor 7, 14).

229. Farnosti, hnutia, školy a ďalšie cirkevné inštitúcie môžu rozličnými spôsobmi sprostredkovať starostlivosť o rodiny a ich oživenie. Napríklad takými prostriedkami, akými sú stretnutia blízkych alebo spriatelených manželských párov, krátke duchovné obnovy pre manželov, konferencie špecialistov o konkrétnej problematike rodinného života, poradenské centrá pre manželov, misijní pracovníci pripravení hovoriť s manželmi o ich ťažkostiach a túžbach, poradne pre rozličné rodinné situácie (závislosti, nevera, rodinné násilie), priestory spirituality, miesta formácie pre rodičov s problémovými deťmi, rodinné zhromaždenia. Sekretariát farnosti by mal byť schopný poskytnúť srdečné prijatie a pomoc v naliehavých rodinných situáciách alebo nasmerovať k niekomu, kto dokáže pomôcť. Je tu tiež pastoračná podpora, ktorá sa poskytuje v manželských skupinách – tak služobná, ako aj misijná, modlitbová, formačná alebo umožňujúca vzájomnú pomoc. Tieto skupiny

ponúkajú príležitosť dávať, prežívať otvorenosť rodiny pre druhých, zdieľať vieru, ale zároveň sú prostriedkom na posilnenie snúbencov a pre ich rast.

230. Je pravda, že mnohé manželské páry sa z kresťanského spoločenstva vytratia hneď po uzatvorení manželstva – ale niekedy premárnime isté príležitosti, keď znovu prídu a ukážu sa: vtedy by sme im mohli prítiahlivým spôsobom ponúknuť ideál kresťanského manželstva a priblížiť ich k priestorom sprevádzania: mám na mysli napríklad krst dieťaťa, prvé sväté prijímanie alebo keď sa zúčastňujú na pohrebe či na svadobnom obrade nejakého príbuzného alebo priateľa. Takmer všetci manželia sa znovu ukážu pri týchto príležitostiach, ktoré by mohli byť lepšie ocenené. Ďalším spôsobom priblíženia sa je požehnanie domov alebo návšteva obrazu Panny Márie, ktoré ponúkajú príležitosť rozvinúť pastoračný dialóg o situácii v rodine. Tiež môže byť veľmi užitočné zveriť starším párom úlohu sprevádzať mladšie páry vo svojom okolí, stretávať sa s nimi, sprevádzať ich začiatky a ponúkať im program rastu. Pre rytmus súčasného života väčšina manželov nebude ochotná chodiť na časté stretnutia, a nemôžeme sa obmedziť len na pastoračiu malých elít. Dnes musí byť pastoračia rodín podstatne misionárska, vychádzajúca, blízka – skôr než by sa zredukovala na fabriku kurzov, do ktorých chodí iba málokto.

### **Objasniť krízy, úzkosti a ťažkosti**

231. Jedno slovo treba povedať tým, ktorí už v láske nechali dozrieť nové víno snúbenectva. Keď víno dozrieva skúsenosťou napredovania, v celej svojej plnosti sa ukazuje a rozkvitá vernosť malých okamihov života. Je to vernosť očakávania a trpezlivosti. Táto vernosť plná obiet a radosti akoby kvitla vo veku, keď sa všetko stáva „dozreté“ a v očiach sa objavujú iskierky pri kontemplácii detí svojich detí. Bolo to tak od počiatku, no teraz sa to stalo vedomé, usadené, dozreté v každodennom prekvapení nového objavovania – deň po dni, rok po roku. Ako učil svätý Ján z Kríža, „starí milenci [sú] už skúsení a overení“. Nemajú „zmyselné vášne, vrenia, vonkajšie ohne zanietenia. Oni už vychutnávajú lahodnosť vína lásky v jeho podstate, vyčíreného a uloženého vo vnútri duše“.253 To predpokladá, že boli schopní spoločne prekonať krízy, časy úzkosti bez toho, aby utiekli od výziev, a bez ukrývania ťažkostí.

### **Výzva kríz**

232. Príbeh rodiny je poznačený krízami každého druhu, ktoré sú aj súčasťou jej dramatickej krásy. Rodine treba pomôcť odhaliť, že prekonaná kríza nevedie k menej intenzívnemu vzťahu, ale k vylepšeniu, usadeniu a dozretiu vína jednoty. Manželia spolu nežijú preto, aby boli čoraz menej šťastní, ale aby sa naučili byť šťastní novým spôsobom, na základe možností otvorených novou etapou života. Každá kríza prináša prax, ktorá umožňuje zvýšiť intenzitu spoločného života alebo aspoň nájsť nový zmysel v manželskej skúsenosti. Vôbec nie je nevyhnutné zmieriť sa s klesajúcou krivkou, nevyhnutným zhoršovaním či priemernosťou, ktorú treba vydržať. Práve naopak, keď sa manželstvo prijme ako úloha, ktorá znamená aj prekonávanie prekážok, každú krízu možno vnímať ako príležitosť dospieť k spoločnému pitiu lepšieho vína. Je dobré sprevádzať manželov, aby boli schopní prijať krízy, ktoré môžu prísť; zdvihnúť ich rukavicu a určiť im miesto v rodinnom živote. Skúsení a formovaní manželia musia byť pripravení sprevádzať druhých v tomto zistení tak, aby ich krízy nenaplašili a nepriviedli k unáhleným rozhodnutiam. Každá kríza ukrýva aj dobrú správu, ktorú treba vedieť zachytiť – cibrením sluchu srdca.

233. Bezprostrednou reakciou je klásť odpor voči výzve krízy, stiahnuť sa do defenzívy, lebo človek cíti, že sa mu veci vymykajú spod kontroly; kríza ukazuje nedostatočnosť vlastného spôsobu života, a to je nepríjemné. Použije sa preto metóda popierania problémov, ich skrývania, relativizovania ich dôležitosti, sústredenia len na plynutie času. To však oddiaľuje riešenie a vedie k mŕňaniu energie na zbytočné zakrývanie, ktoré veci len komplikuje. Putá chátrajú a silnie izolácia, ktorá poškodzuje intimitu. V kríze, ktorej sa nečelí, sa najviac poškodzuje komunikácia. Takýmto spôsobom, kúsok

po kúsku, sa z osoby, ktorá bola „tou, ktorú milujem“, postupne stáva „tá, ktorá ma celý život sprevádza“, potom už len „otec alebo matka mojich detí“ a napokon cudzí človek.

234. Keď máme čeliť kríze, musíme byť prítomní. To je ťažké, pretože ľudia sa niekedy izolujú, aby neukázali, čo cítia, utáhujú sa nabok v malichernom a klamlivom tichu. V týchto okamihoch treba vytvárať priestor na komunikáciu od srdca k srdcu. Problém je, že komunikovať takto v momente krízy sa stáva ťažším, ak sa to ľudia nikdy predtým nenaučili. Je to skutočné umenie, ktorému sa treba učiť vo chvíľach pokoja, aby sa dalo využiť v ťažkých časoch. Manželom treba pomôcť odhaliť príčiny ukryté hlboko v srdciach, a čeliť im – ako pôrodu, ktorý prebehne a zanechá tu nový poklad. Avšak odpovede na konzultácie odhaľujú, že v ťažkých alebo kritických situáciách sa väčšina ľudí neobracia na pastoračné sprevádzanie, pretože ho nevnímajú ako chápané, blízke, realistické, „vtelené“. Pokúsme sa preto teraz pozrieť na manželské krízy pohľadom, ktorý neignoruje ich bremeno bolesti a úzkosti.

235. Existujú bežné krízy, ktoré zvyčajne postihujú všetky manželstvá, ako kríza počiatkov, keď je potrebné sa naučiť, ako urobiť zlučiteľnými vzájomné rozdiely a odpútať sa od rodičov; alebo kríza príchodu dieťaťa so svojimi novými emočnými výzvami; kríza výchovy dieťaťa, ktoré mení zvyky rodičov; kríza dospievania dieťaťa, ktorá si vyžaduje mnoho síl, destabilizuje rodičov, ba niekedy ich postaví jedného proti druhému; kríza „prázdného hniezda“, ktorá núti manželský pár, aby znovu hľadel na seba samého; kríza spôsobená starobou rodičov manželov, ktorí si vyžadujú viac prítomnosti, viac pozornosti a ťažké rozhodnutia. Sú to náročné situácie, ktoré vyvolávajú obavy, pocity viny, depresie alebo únavu, ktoré môžu vážne naštípiť zväzok.

236. K týmto sa pridávajú osobné krízy, ktoré doliehajú na manželský pár, spojené s ekonomickými, pracovnými, citovými, spoločenskými a duchovnými problémami. A pripájajú sa tiež neočakávané okolnosti, ktoré môžu pozmeniť rodinný život a vyžadujú si cestu odpustenia a zmierenia. V tom istom okamihu, keď sa človek pokúša urobiť krok odpustenia, mal by sa s pokojnou pokorou spýtať sám seba, či nevytvoril také podmienky, ktoré druhého vystavili spáchaniu určitých chýb. Niektoré rodiny podľahnú, keď sa manželia navzájom obviňujú, avšak „skúsenosť ukazuje, že s adekvátnou pomocou a so zásahom milosti zmierenia sa veľké percento manželských kríz uspokojivým spôsobom prekoná. Vedieť odpúšťať a pocítiť odpustenie je základnou skúsenosťou v rodinnom živote“.254 „Namáhavé umenie zmierovania, ktoré si vyžaduje podporu milosti, potrebuje aj štedrú spoluprácu príbuzných a priateľov, a niekedy aj vonkajšiu a profesionálnu pomoc.“255

237. Stalo sa častým, že ak človek cíti, že nedostáva to, po čom túžil, alebo ak sa nerealizuje to, o čom sníval, zdá sa to dostatočným dôvodom na ukončenie manželstva. Takto už nebude manželstva, ktoré by trvalo. Niekedy na rozhodnutie o tom, že všetko skončilo, stačí sklamanie, neprítomnosť v okamihu, keď človek druhého potreboval, zranená pýcha alebo neurčitý strach. Istým situáciám, ktoré sú vlastne nevyhnutnej ľudskej krehkosti, sa pripisuje príliš veľká emočná váha. Napríklad pocit nedostatočného opätovania, žiarlivosti, rozdiely, ktoré sa vo dvojici môžu objaviť, príťažlivosť iných osôb, nové záujmy, ktoré majú tendenciu zmocniť sa srdca, fyzické zmeny manželského partnera, a mnohé ďalšie veci, ktoré – skôr než útokmi na lásku – sú príležitosťami opätovne pozývajúcimi na jej obnovenie.

238. V týchto okolnostiach sú niektorí dostatočne zrelí, aby si nato znovu vybrali druhého za svojho spoločníka na ceste – napriek obmedzeniam vzťahu – a realisticky prijímajú to, že nemôže uspokojiť všetky ich vytúžené sny. Vyhnú sa tomu, aby seba pokladali za jediných „mučeníkov“, a vedia oceniť aj nepatrné a obmedzené možnosti, ktoré im ponúka život v rodine; smerujú k utužovaniu zväzku v rámci budovania, ktoré si žiada čas a úsilie. Pretože si v podstate uvedomujú, že každá kríza je ako nové „áno“, ktoré umožňuje, aby sa láska znovu zrodila – posilnená, premenená, dozretá, rozjasnená. Vychádzajúc z krízy, človek má odvahu znovu hľadať hlboké

korene toho, čo sa deje, nanovo zade novat' základné dohody, nájsť novú rovnováhu a spoločne prejsť nový úsek. S týmto postojom neustálej otvorenosti možno čeliť mnohým ťažkým situáciám! V každom prípade, s poznaním, že zmierenie je možné, dnes zistujeme, že „služba venovaná tým, ktorých manželský vzťah sa poškodil, sa javí ako osobitne naliehavá“.256

## **Staré zranenia**

239. Je pochopiteľné, že v rodinách existujú mnohé ťažkosti, keď niekto z ich členov nevyzrel v spôsobe nadväzovania vzťahov, pretože sa nevylicil z rán určitého obdobia svojho života. Zle prežité detstvo a dospievanie sú úrodnou pôdou pre osobné krízy, ktoré poškodzujú manželstvo. Keby boli všetci normálne dozretými osobami, krízy by boli menej časté a menej bolestivé. Faktom však zostáva, že niekedy ľudia potrebujú v štyridsiatke uskutočniť oneskorené dozrievanie, ktoré mali dosiahnuť na konci puberty. Niekedy ľudia milujú egocentrickou láskou dieťaťa, ktoré uviazlo vo fáze skreslenej skutočnosti a prežívania vrtochu, že všetko sa musí krútiť okolo jeho ja. Je to nenásytná láska, ktorá kričí a plače, keď nedostane to, po čom túži. Inokedy ľudia milujú láskou, ktorá uviazla vo fáze dospievania, poznačenej sporom, štipľavou kritikou, zvykom obviňovať všetkých, logikou sentimentu a fantázie, kde druhí musia vyplňať našu prázdnotu a znášať naše vrtochy.

240. Mnohí svoje detstvo ukončia bez toho, aby zažili bezpodmienečnú lásku, a to zraňuje ich schopnosť dôverovať a darovať sa. Zle prežívaný vzťah s vlastnými rodičmi a súrodencami, ktorý nebol nikdy uzdravený, znovu vychádza na povrch a poškodzuje manželský život. Treba teda prejsť cestu oslobodenia, na ktorú sa nikdy nenastúpilo. Keď vzťah medzi manželmi dobre nefunguje, pred uskutočnením vážnych rozhodnutí je vhodné uistiť sa, že obaja prešli touto cestou uzdravenia vlastného príbehu. To si vyžaduje uznať potrebu uzdravenia, naliehavo prosiť o milosť odpustenia a odpustenia sebe samému, prijať pomoc, hľadať pozitívne motivácie a skúšať to stále znova. Každý musí byť veľmi úprimný k sebe samému, aby uznal, že jeho spôsob prežívania lásky obsahuje tieto nezrelosti. Akokoľvek sa môže zdať evidentné, že chyba je na strane druhého, nikdy nie je možné prekonať krízu s očakávaním, že sa zmení len ten druhý. Treba sa tiež pýtať, ktoré veci by človek mal nechať dozrieť alebo uzdraviť, aby pomohol prekonať konflikt.

## **Sprevádzať po rozchodoch a rozvodoch**

241. V niektorých prípadoch ohľad na vlastnú dôstojnosť a dobro detí núti stanoviť pevné medze prílišným nárokom druhého, veľkej nespravodlivosti, násiliu alebo nedostatku úcty, ktorý sa stal chronickým. Treba uznať, že „existujú prípady, v ktorých je rozluka nevyhnutná. Niekedy sa dokonca môže stať morálne nutnou, keď ide o uchránenie slabšieho manželského partnera alebo malých detí od najťažších rán spôsobených aroganciou a násilím, ponižovaním a zneužívaním, odcudzením a ľahostajnosťou“.257 V každom prípade rozluku „treba pokladať za krajný prostriedok, keď sa každý iný pokus ukázal ako neúspešný“.258

242. Otcovia poukázali na to, že „osobitné rozlišovanie je nenahraditeľné pre pastoračné sprevádzanie odlúčených, rozvedených, opustených. Treba predovšetkým prijať a prejaviť pochopenie pre utrpenie ľudí, ktorí nespravodlivo podstúpili odlúčenie, rozvod, zostali opustení – alebo pre týranie zo strany manželského partnera boli nútení prerušiť spolužitie. Odpustenie podstúpenej nespravodlivosti nie je ľahké, je to však cesta, ktorú milosť umožňuje. Z toho vyplýva nevyhnutnosť pastoračie zmierenia a sprostredkovania, mediácie – aj pomocou špecializovaných poradenských centier, ktoré treba v diecéze zriadiť“.259 Zároveň „rozvedené, ale nie znovuzosobášené osoby, ktoré sú často svedkami manželskej vernosti, treba povzbudiť, aby v Eucharistii našli pokrm pre posilnenie vo svojom rozporení. Miestne spoločenstvo a pastieri musia sprevádzať tieto osoby so starostlivosťou, predovšetkým ak majú deti alebo ak žijú v ťažkej situácii chudoby“.260 Rozpad manželstva je oveľa traumatickejší a bolestnejší, keď sú ľudia

chudobní, pretože majú k dispozícii omnoho menej zdrojov na nové nasmerovanie svojej existencie. Chudobný človek, ktorý stratí ochranné prostredie rodiny, zostáva dvojnásobne vystavený zanedbaniu a všetkým rizikám ohrozujúcim jeho integritu.

243. Rozvedeným, ktorí žijú v novom zväzku, je dôležité dať pocítiť, že sú súčasťou Cirkvi, že „nie sú exkomunikovaní“ a nikto sa k nim tak nespráva, pretože stále tvoria cirkevné spoločenstvo.<sup>261</sup> Tieto situácie „si vyžadujú pozorné rozlišovanie a sprevádzanie s veľkým rešpektom; treba sa vyhnúť každému výrazovému prostriedku a postoj, ktorý by spôsobil, že sa budú cítiť diskriminovaní, ale podnecovať ich účasť na živote spoločenstva. Starat' sa o nich neznamená pre kresťanské spoločenstvo oslabenie jeho viery a jeho svedectva o nerozlučnosti manželstva; práve naopak, v tejto starostlivosti kresťanské spoločenstvo prejavuje svoju lásku“.<sup>262</sup>

244. Na druhej strane mnohí synodálni otcovia „zdôraznili potrebu, aby procesy posudzovania prípadov manželskej nulity boli prístupnejšie, pružnejšie a podľa možnosti bez poplatkov“.<sup>263</sup> Dlhé trvanie týchto procesov spôsobuje ťažkosti a ľudí unavuje. Moje dva nedávne dokumenty na túto tému<sup>264</sup> viedli k zjednodušeniu postupov na eventuálne vyhlásenie nulity manželstva. Ich prostredníctvom som tiež chcel „urobiť evidentným, že sám biskup vo svojej cirkvi, v ktorej bol ustanovený za pastiera a hlavu, je z toho istého dôvodu sudcom jemu zverených veriacich“.<sup>265</sup> Preto „uviedenie týchto dokumentov do praxe znamená veľkú zodpovednosť pre diecéznych ordinárov, ktorí sú sami povolaní súdiť niektoré kauzy a v každom prípade zabezpečiť jednoduchší prístup veriacich k spravodlivosti. To znamená prípravu dostatočného množstva personálu, zloženého z klerikov i laikov, ktorý sa tejto cirkevnej službe bude venovať prioritným spôsobom. Bude tiež nevyhnutné dať rozvedeným osobám alebo manželským párom v kríze k dispozícii službu zameranú na poskytovanie informácií, poradenstvo a sprostredkovanie – spojenú s pastoriáciou rodín –, ktorá bude zároveň prijímať osoby v perspektíve predbežného zisťovania pred začatím procesu skúmania platnosti manželstva (porov. Mitis Iudex, čl. 2 – 3)“.<sup>266</sup>

245. Synodálni otcovia tiež zdôraznili „dôsledky rozluky alebo rozvodu na deti, ktoré sú v každom prípade nevinnými obeťami danej situácie“.<sup>267</sup> Ponad všetky možné zvažovania práve ony sú prvou starosťou, ktorá nesmie zostať zatienená nijakým iným záujmom alebo úmyslom. Na rozdelených rodičov sa obraciam s touto prosbou: „Nikdy, nikdy, nikdy neberte dieťa ako rukojemníka! Rozišli ste sa kvôli mnohým ťažkostiam a dôvodom, život vám priniesol túto skúšku, ale deti nech nemusia znášať ťarchu tohto rozchodu, nech nie sú použité ako rukojemníci proti manželskému partnerovi, nech vyrastajú s pocitom, že mama hovorí dobre o otcovi, aj keď nie sú spolu, a že otec hovorí dobre o mame.“<sup>268</sup> Je nezodpovedné ničiť obraz otca alebo matky s cieľom získať si náklonnosť dieťaťa, pomstiť sa alebo sa obhájiť, pretože to poškodí vnútorný život dieťaťa a spôsobí zranenia, ktoré sa ťažko hoja.

246. Cirkev, i keď chápe konfliktné situácie, ktorými manželia musia prejsť, nemôže prestať byť hlasom tých najzraniteľnejších, teda detí, ktoré trpia neraz potichu. Dnes „napriek našej zdanlivo lepšie rozvinutej citlivosti a všetkým našim vycibreným psychologickým analýzám, pýtam sa, či sme neumŕtvili našu citlivosť voči ranám na detskej duši. [...] Cítíme váhu tej hory, ktorá gniavi dušu dieťaťa v rodinách, v ktorých dochádza k zlému zaobchádzaniu a ubližovaniu, až k roztrhnutiu puta manželskej vernosti?“<sup>269</sup> Tieto zlé skúsenosti nepomáhajú deťom, aby dozreli a boli schopné prijať celoživotné záväzky. Preto kresťanské spoločenstvá nesmú nechať osamote rozvedených rodičov, ktorí žijú v novom zväzku. Naopak, musia ich začleniť a sprevádzať v ich výchovnom poslaní. Vskutku, „ako by sme mohli odporúčať týmto rodičom, nech robia všetko pre výchovu svojich detí ku kresťanskému životu, nech im poskytujú príklad presvedčivej viery, uvádzanej do praxe, ak by sme ich držali na dištanc od života spoločenstva, akoby boli exkomunikovaní? Nesmieme pridávať ďalšie bremená k tým, ktoré deti v týchto situáciách už musia niesť!“<sup>270</sup> Pomáhať hojiť rany rodičov a duchovne sa ich ujímať – to prináša dobro aj pre samotné deti: potrebujú rodinnú tvár Cirkvi, ktorá im v tejto traumatickej skúsenosti poskytne prijatie. Rozvod je

zlo, a je veľmi znepokojivé, že počet rozvodov stúpa. Práve preto je bezpochyby našou najdôležitejšou pastoračnou úlohou vzhľadom na rodiny posilňovať lásku a napomáhať hojenie rán takým spôsobom, aby sme zabránili ďalšiemu šíreniu tejto drámy našej doby.

### Niektoré zložité situácie

247. „Problematika týkajúca sa miešaných manželstiev si vyžaduje osobitnú pozornosť. Hoci manželstvá medzi katolíkmi a inými pokrstenými kresťanmi ‚majú svoju osobitnú podobu, predsa obsahujú mnohé prvky, ktoré sa oplatí napomáhať a rozvíjať tak pre ich vnútornú hodnotu, ako aj pre prínos, ktorým môžu prispieť k ekumenickému hnutiu‘. S týmto cieľom ‚treba hľadať [...] srdečnú spoluprácu medzi katolíckym a nekatolíckym duchovným pastierom, a to už od prípravy na manželstvo a samého sobáša‘ (Familiaris consortio, 78). Čo sa týka prijímania Eucharistie, treba pripomenúť, že ‚rozhodnutie o prijatí či neprijatí nekatolíckej manželskej stránky do eucharistického spoločenstva treba urobiť v zhode so všeobecnými normami, ktoré platia pre túto oblasť – tak pre východných, ako aj pre iných kresťanov – berúc do úvahy aj konkrétnu situáciu, teda to, že sviatosť kresťanského manželstva prijímajú dvaja pokrstení kresťania. I keď manželia v miešanom manželstve majú spoločné sviatosti krstu a manželstva; prijímanie Eucharistie nemôže byť než výnimočné, a v každom prípade treba dodržať uvedené ustanovenia‘ (Pápežská rada na podporu jednoty kresťanov, *Direttorio per l'Applicazione dei Principi e delle Norme sull'Ecumenismo*, 25. marca 1993, 159 – 160).“<sup>271</sup>

248. „Manželstvá osôb s rozdielnym vierovyznaním sú privilegovaným miestom medzináboženského dialógu... predstavujú niektoré osobitné ťažkosti – tak vzhľadom na kresťanskú identitu rodiny, ako aj na náboženskú výchovu detí. [...] Počet rodín založených na manželských zväzkoch osôb s rozdielnym vierovyznaním – ktorý narastá v misijných oblastiach i v krajinách s dlhou kresťanskou tradíciou – vyvoláva naliehavú potrebu poskytovať pastoračnú starostlivosť odlišenú podľa rôznych spoločenských a kultúrnych kontextov. V niektorých krajinách, kde neexistuje sloboda náboženského vierovyznania, je kresťanský manželský partner nútený prejsť k inému náboženstvu, aby vôbec mohol vstúpiť do manželstva – a nemôže sláviť kánonské manželstvo pri rozdielnom vierovyznaní, ani dať pokrstiť deti. Musíme preto zdôrazniť nutnosť, aby náboženská sloboda bola rešpektovaná u všetkých.“<sup>272</sup> „Je potrebné venovať osobitnú pozornosť osobám, ktoré sa spájajú v takýchto manželstvách, a to nielen v období predchádzajúcom sláveniu manželstva. Svojrázny výzvam čelia manželské páry a rodiny, v ktorých je jeden partner katolík a druhý neveriaci. V daných prípadoch je nevyhnutné svedčiť o schopnosti evanjelia vstupovať aj do takýchto situácií, aby sa umožnila výchova detí v kresťanskej viere.“<sup>273</sup>

249. „Osobitnú ťažkosť predstavujú situácie, ktoré sa týkajú krstu osôb nachádzajúcich sa v zložitom rozporení kvôli svojmu manželstvu. Ide o osoby, ktoré uzavreli stabilný manželský zväzok v čase, keď aspoň jedna z nich ešte nepoznala kresťanskú vieru. Biskupi sú v týchto prípadoch povolaní k pastoračnému rozlišovaniu, ktoré je primerané ich duchovnému dobru.“<sup>274</sup>

250. Cirkev prispôbuje svoj postoj Pánu Ježišovi, ktorý sa v bezhraničnej láske obetoval za každého človeka bez výnimky.<sup>275</sup> Spolu so synodálnymi otcami som uvažoval aj nad situáciou rodín, ktoré prežívajú skúsenosť, že vo svojom strede majú osoby s homosexuálnou náklonnosťou – skúsenosť neľahkú tak pre rodičov, ako aj pre deti. Chceme preto na prvom mieste zdôrazniť, že každá osoba, nezávisle od svojej sexuálnej orientácie, musí byť rešpektovaná vo svojej dôstojnosti a prijatá s úctou, aby sa zabránilo „akémukoľvek náznaku nespravodlivej diskriminácie“<sup>276</sup> – a osobitným spôsobom každej forme agresie a násillia. V samotných rodinách zasa treba zabezpečiť ohľaduplné sprevádzanie, aby tí, ktorí prejavujú homosexuálnu náklonnosť, mohli prijať pomoc potrebnú na pochopenie a plné uskutočnenie Božej vôle vo svojom živote.<sup>277</sup>



251. V priebehu diskusie o dôstojnosti a poslaní rodiny synodálni otcovia poznamenali, že „vzhľadom na projekty, ktoré chcú zväzky medzi homosexuálnymi osobami postaviť na roveň manželstva, neexistuje nijaký základ pre pripodobňovanie alebo vytváranie analógií, ani vzdialených, medzi homosexuálnymi zväzkami a Božím plánom týkajúcim sa manželstva a rodiny“; a je neprípustné, „aby miestne cirkvi v tejto oblasti podstupovali nátlak a aby medzinárodné organizmy podmieňovali finančnú pomoc pre chudobné krajiny zavádzaním zákonov, ktoré zriaďujú ‚manželstvo‘ medzi osobami toho istého pohlavia“.<sup>278</sup>

252. Príčinou vzniku rodín s jedným rodičom zvyknú byť „biologické matky alebo otcovia, ktorí sa nechceli začleniť do rodinného života, situácie násilia, pred ktorými jeden z rodičov musel spolu s deťmi utiecť, smrť jedného z rodičov, opustenie rodiny zo strany jedného z rodičov a ďalšie situácie. Nech už je príčina akákoľvek, rodič, ktorý býva s dieťaťom, musí nájsť podporu a útechu u ostatných rodín, ktoré tvoria kresťanské spoločenstvo, ako aj v zariadeniach farskej pastorácie. Tieto rodiny sú často navyše postihnuté ťažbou ekonomických problémov, neistotou zamestnania, starosťami o výživu detí, absenciou príbytku“.<sup>279</sup>

### **Keď smrť vrazí svoj osten**

253. Na rodinný život niekedy doľahne výzva smrti milovanej osoby. Nesmieme opomenúť ponúknutie svetla viery pre sprevádzanie rodín, ktoré v takýchto situáciách trpia.<sup>280</sup> Opustiť rodinu ranenú smrťou by bolo nedostatkom milosrdenstva, premeškaním pastoračnej príležitosti – a tento postoj by nám mohol zavrieť dvere pre akékoľvek ďalšie evanjelizačné pôsobenie.

254. Chápem úzkosť toho, kto stratil milovanú osobu, manželského partnera, s ktorým zdieľal toľké veci. Sám Ježiš bol dojatý a plakal pri smrti svojho priateľa (porov. Jn 11, 33. 35). Ako by sme mohli nechápať nárek človeka, ktorý stratil dieťa? Naozaj „je to akoby sa zastavil čas: otvorí sa priepasť a prehltnie minulosť i budúcnosť. [...] A niekedy človek dokonca obviňuje Boha. Koľko ľudí – rozumiem im – sa hnevá na Boha“.<sup>281</sup> „Vdovstvo je osobitne ťažkou skúsenosťou; [...] niektorí dokážu svoje sily s ešte väčšou oddanosťou sústrediť na deti a vnúčence a v tomto prejave lásky nachádzajú nové výchovné poslanie. [...] Tí, ktorí nemôžu počítať s prítomnosťou príbuzných, ktorým by sa mohli venovať a od ktorých by mohli prijať náklonnosť a blízkosť, musia byť s osobitnou pozornosťou a ochotou podopretí zo strany kresťanského spoločenstva – predovšetkým ak sa nachádzajú v situáciách núdze.“<sup>282</sup>

255. Všeobecne, smútok za zosnulými môže trvať dosť dlho, a keď chce pastier človeka na tejto ceste sprevádzať, musí sa prispôbiť potrebám každého jej štádia.

Celé napredovanie je poznačené otázkami: o príčinách smrti, o tom, čo sa ešte mohlo urobiť, čo prežíva človek v okamihu pred smrťou... S úprimným a trpezlivým napredovaním v modlitbe a vo vnútornom oslobodzovaní sa pokoj postupne vráti. V určitom okamihu smútku je ľudom potrebné pomôcť, aby pochopili, že všetci, ktorí sme stratili milovanú osobu, máme ešte pred sebou poslanie, ktoré treba splniť – a nepomáha nám zámerne predlžovať utrpenie, akoby to bolo na poctu zosnulému. Milovaná osoba nepotrebuje naše utrpenie ani ju neteší, ak si ničíme svoj život. Nie je tiež najlepším prejavom lásky spomínať na ňu a zmieňovať ju v každom okamihu, pretože to znamená zostávať zviazaní s minulosťou, ktorá už neexistuje, namiesto milovania reálnej osoby, ktorá sa nachádza na druhom svete. Jej fyzická prítomnosť nie je viac možná, ale ak je smrť čosi silné, „láska je mocná ako smrť“ (Pies 8, 6). Láska vlastní intuíciu, ktorá jej umožňuje počúvať bez zvukov a vidieť neviditeľné. To neznamená predstavovať si milovanú osobu takú, aká bola, ale dokázať ju prijať premenenú – takú, aká je teraz. Vzkriesený Ježiš, keď ho jeho priateľka Mária chcela silno objatť, požiadal, nech sa ho nedotýka (porov. Jn 20, 17), aby ju doviedol k inému stretnutiu.

256. Je nám útechou vedomie, že nejestvuje úplný zánik tých, ktorí zomierajú, a viera nás uistuje, že Vzkriesený nás nikdy neopustí. Môžeme tak zabrániť smrti, aby „otrávila náš život, vyprázdnila naše city a nechala nás padnúť do najtemnejšej prázdnoty“.283 Biblia hovorí o Bohu, ktorý nás stvoril z lásky a učinil nás takým spôsobom, že náš život smrťou nekončí (porov. Múd 3, 2 – 3). Svätý Pavol nám hovorí o stretnutí s Kristom hneď po smrti: „Túžim zomrieť a byť s Kristom“ (Flp 1, 23). S ním nás po smrti očakáva to, čo Boh pripravil tým, ktorí ho milujú (porov. 1 Kor 2, 9). Prefácia liturgie za zosnulých to vyjadruje nádherne: „A hoci nás zarmucuje neodvratný údel smrti, potešuje nás prísľub budúcej nesmrteľnosti. Veď tým, čo veria v teba, Bože, život sa neodníma, iba mení.“ Naozaj „naši drahí sa nestratili v tme ničoty: nádej nás uistuje, že sú v dobrých a mocných rukách Božích“.284

257. Jedným spôsobom, ako komunikovať s našimi drahými zosnulými, je modliť sa za nich.285 Biblia hovorí, že „modliť sa za mŕtvych“ je „svätá a nábožná“ vec (2 Mach 12, 44 – 45). Modliť sa za nich „im môže nielen pomáhať, ale môže urobiť účinným aj ich orodovanie za nás“.286 Zjavenie apoštola Jána nám predstavuje mučeníkov, ako prosia za tých, ktorí trpia nepravosť na zemi (porov. 6, 9 – 11) – v solidarite s týmto svetom, ktorý je ešte na ceste. Niektorí svätci skôr než zomreli, utešovali svojich drahých prísľubom, že im budú nablízku, aby im pomáhali. Svätá Terézia z Lisieux cítila, že chce pokračovať v konaní dobra z neba.287 Svätý Dominik hovoril, že „bude užitočnejší po smrti, [...] silnejší v získavaní milostí“.288 Sú to putá lásky,289 pretože „spojenie putujúcich s bratmi, ktorí zosnuli v Kristovom pokoji, sa vôbec neprerušuje... spoluúčasťou na duchovných dobrách sa posilňuje“.290

258. Ak smrť prijmem, môžeme sa na ňu pripraviť. Cestou je rásť v láske k ľuďom, ktorí kráčajú s nami – až do dňa, keď „už nebude smrti ani žiaľu; ani náreku, ani bolesti viac nebude“ (Zjv 21, 4). Takýmto spôsobom sa pripravíme aj na opätovné stretnutie s našimi drahými, ktorí už zosnuli. Ako Ježiš vrátil matke mŕtveho syna (porov. Lk 7, 15), podobne urobí aj s nami. Nemárnime sily zdržujúc sa celé roky v minulosti. Čím lepšie žijeme na tejto zemi, tým väčšiu radosť budeme môcť zdieľať s našimi drahými v nebi. Čím viac dokážeme zrieť a rásť, tým viac budeme schopní priniesť pekné veci na nebeskú hostinu.

## **Siedma kapitola**

### **POSILŇOVAŤ VÝCHOVU DETÍ**

259. Rodičia majú vždy vplyv na morálny vývin svojich detí – v dobrom i v zlom. Preto je najlepšie, ak túto nevyhnutnú zodpovednosť prijmú a naplnia ju vedome, horlivo, rozumne a primerane. Keďže táto výchovná funkcia rodín je mimoriadne dôležitá a stala sa veľmi komplexnou, chcem sa pri danom bode zastaviť osobitným spôsobom.

#### **Kde sú deti?**

260. Rodina nemôže prestať byť miestom opory, sprevádzania, vedenia, aj keď musí znovu vynájsť svoje metódy a objaviť nové zdroje. Potrebuje si ujasniť, čomu chce svoje deti vystaviť. Preto sa nesmie vyhýbať tomu, aby si položila otázku, kto sú tí, ktorí sa deťom starajú o poskytovanie zábavy a kratochvíle; tí, ktorí vstupujú do ich príbytkov prostredníctvom obrazoviek, tí, ktorých vedeniu detí zverujeme počas voľného času. Len okamihy, ktoré s nimi trávime, hovoriac jednoducho a s citom o dôležitých veciach, zdravé príležitosti, ktoré vytvárame, aby mohli vyplniť ich čas, deťom umožnia vyhnúť sa škodlivému vplyvu. Vždy je potrebné mať sa na pozore. Zanedbanie detí sa nikdy nevypláca. Rodičia musia deti aj dospievajúcich usmerniť a pripraviť tak, aby dokázali čeliť situáciám, v ktorých sa môžu vyskytnúť napríklad riziká agresie, zneužitia alebo drogovej závislosti.

261. Predsa však, posadnutosť nepôsobí výchovne, a nie je možné kontrolovať všetky situácie, v ktorých by sa dieťa mohlo nachádzať. Platí tu princíp, že „čas je dôležitejší ako priestor“.291 Totiž ide skôr o spúšťanie procesov, než o ovládanie priestorov. Ak je rodič posadnutý sledovaním, kde sa jeho dieťa nachádza, a kontrolovaním všetkých jeho pohybov, bude sa len snažiť ovládať jeho priestor. Takýmto spôsobom ho však nevychová, neposilní, nepripraví čeliť výzvam. Záleží predovšetkým na tom, aby sme s veľkou láskou v dieťati spúšťali procesy dozrievania jeho slobody, prípravy, celistvého rastu, pestovania autentickej samostatnosti. Iba tak bude mať dieťa v sebe prvky, ktoré potrebuje, aby vedelo obstáť a v zložitých okolnostiach konalo s inteligenciou a obozretnosťou. Preto hlavnou otázkou nie je, kde sa dieťa nachádza fyzicky, s kým je v tomto okamihu, ale kde sa nachádza v existenciálnom zmysle, aká je jeho poloha z hľadiska jeho presvedčenia, cieľov, túžob, životného plánu. Preto rodičom kladiem tieto otázky: „Snažíme sa chápať ,kde‘ sa deti naozaj nachádzajú na svojej ceste? Vieme, kde je ich duša skutočne? A predovšetkým: chceme to vlastne viesť?“292

262. Ak by dozrievanie bolo len rozvojom čohosi, čo je už obsiahnuté v genetickom kóde, nebolo by s tým veľa práce. Prezieravosť, súdnosť a zdravý rozum však nezáležia na čisto kvantitatívnych rastových faktoroch, ale na celom reťazci prvkov, ktoré sa syntetizujú vnútri osoby; aby sme boli presnejší, uprostred jej slobody. Je nevyhnutné, aby nás každé dieťa prekvapilo plánmi, ktoré pramenia z tejto slobody; aby narušilo naše schémy – a je dobré, keď sa to stane. Výchova obsahuje úlohu podporovať zodpovedné prejavy slobody, vďaka ktorým sa človek v kľúčových okamihoch dokáže rozhodovať so zdravým rozumom a inteligenciou; [formovať] osoby, ktoré bez výhrad chápu, že ich život aj život ich spoločenstva je v ich rukách a že táto sloboda je nesmiernym darom.

### **Etická formácia detí**

263. I keď rodičia potrebujú školu, aby deťom zabezpečila základné vzdelanie, ich morálnu výchovu nikdy nemôžu celkom delegovať. Citový a etický rozvoj človeka si vyžaduje jednu základnú skúsenosť: veriť, že vlastným rodičom možno dôverovať. Z toho vyplýva zodpovednosť vo výchovnej oblasti: s citom a osobným svedectvom vzbudzovať v deťoch dôveru, inšpirovať v nich láskavý rešpekt. Keď dieťa prestane cítiť, že je pre svojich rodičov vzácné aj napriek nedokonalosti, alebo keď necíti, že o neho majú úprimnú starosť, spôsobuje to hlboké zranenia, ktoré zapríčiňujú mnohé ťažkosti pri jeho dozrievaní. Tento nedostatok, toto emočné zanedbanie vyvoláva väčšiu bolesť než prípadné pokarhanie, ktoré mohlo dostať za zlé správanie.

264. Súčasťou poslania rodičov je výchova vôle a rozvoj správnych návykov a emočných sklonov k dobru. To znamená prezentovať ako želané isté typy správania, ktoré sa treba naučiť, a sklony, ku ktorým treba dozrieť. Vždy však ide o proces, ktorý napreduje od nedokonalosti k väčšej ucelenosti. Túžba adaptovať sa do spoločnosti alebo zvyklosť vzdať sa okamžitého uspokojenia kvôli prispôsobeniu sa nejakej norme a zabezpečeniu dobrého súžitia, je už sama osebe východiskovou hodnotou, ktorá vytvára dispozície pre ďalší postup k vyšším hodnotám. Morálna formácia by sa vždy mala uskutočňovať prostredníctvom aktívnych metód a výchovného dialógu, ktorý zapája citlivosť a vlastné výrazové prostriedky detí. Okrem toho sa táto formácia musí robiť indukčným spôsobom; tak, aby dieťa dokázalo samo od seba odhaliť dôležitosť určitých hodnôt, princípov a noriem – skôr než by mu boli vnútené ako pravdy, o ktorých sa nediskutuje.

265. Pre konanie dobra nestačí „adekvátne posudzovať“ alebo jasne viesť, čo treba robiť, i keď aj to je prioritné. Často však nekonáme v zhode s naším osobným presvedčením, dokonca ani vtedy, keď sú naozaj pevné. I keď nám svedomie diktuje určitý morálny súd, niekedy majú väčšiu silu iné veci, ktoré nás priťahujú – ak sme ešte nedosiahli, aby sa dobro pochopené myslou v nás zakorenilo aj vo forme citovej náklonnosti, záľuby pre dobro, ktorá zaväži viac než iné lákadlá a ktorá nám pomôže vnímať, že to, čo sme pochopili ako dobro, je dobrom aj „pre nás“, tu a teraz. Účinná etická

formácia znamená ukázať človeku, do akej miery je konanie dobra vhodné preňho samého. Dnes je často neúčinné žiadať niečo, čo si vyžaduje úsilie a odriekanie – bez toho, aby sme jasne prezentovali dobro, ktoré sa tým môže dosiahnuť.

266. Je nevyhnutné vypestovať zvyky. Aj zvyklosti naučené v detstve majú pozitívnu funkciu; umožňujú, aby sa veľké znútornené hodnoty premietli do zdravých a stabilných vonkajších prejavov správania. Nieкто môže mať zmysel pre družnosť a pozitívnu ústretovosť voči druhým, ale ak si dlhý čas pod vplyvom naliehania dospelých nezvykal hovoriť „prosím“, „dovoliš“, „ďakujem“, jeho dobrá vnútorná dispozícia sa len tak ľahko do týchto výrazov nepremietne. Posilňovanie vôle a opakovanie určitých činností buduje morálne správanie a bez vedomého, slobodného a pochopeného opakovania istých dobrých prejavov správania nemožno výchovu k takému správaniu doviesť do konca. Pohnútky alebo príťažlivosť, ktorú pociťujeme k určitej hodnote, sa nestanú čnosťami bez týchto adekvátne motivovaných skutkov.

267. Sloboda je čosi veľkolepé, ale môžeme ju aj stratiť. Morálna výchova je pestovanie slobody prostredníctvom ponúk, motivácií, praktických aplikácií, stimulov, ocenení, príkladov, vzorov, symbolov, úvah, napomenutí, prehodnotení spôsobov správania a dialógov, ktoré pomáhajú ľuďom rozvíjať tie stabilné vnútorné princípy, ktoré môžu viesť k spontánnemu konaniu dobra. Čnosť je presvedčenie, ktoré sa premenilo na vnútorný a stabilný princíp konania. Čnostný život preto buduje slobodu, posilňuje ju a vychováva; vyhýba sa tomu, aby sa človek stal otrokom nutkavých, dehumanizujúcich a antisociálnych sklonov. Samotná ľudská dôstojnosť si vyžaduje, aby každý konal „podľa vedomej a slobodnej voľby, čiže pohýnaný a vedený osobným presvedčením“.293

### **Hodnota trestu ako stimulu**

268. Rovnako je nevyhnutné viesť dieťa a dospievajúceho k uvedomeniu si, že zlé skutky majú následky. Treba prebúdzat schopnosť predstaviť si seba samého na mieste druhého a oľutovať spôsobené utrpenie, keď sa druhému ublížilo. Niektoré tresty – za antisociálne a agresívne prejavy správania – môžu čiastočne naplniť tento účel. Je dôležité dieťa dôrazne usmerniť, aby požiadalo o prepáčenie a napravilo škodu spôsobenú druhým. Keď výchovný proces prinesie svoje plody v dozretí osobnej slobody, dieťa samotné v určitom momente začne s vďačnosťou chápať, že preň bolo dobré vyrastať v rodine a znášať aj nároky uložené celým formačným procesom.

269. Pokarhanie pôsobí ako stimul, ak sa zároveň ocenia a uznajú snahy a ak dieťa zistí, že rodičia k nemu stále prechovávajú živú a trpezlivú dôveru. Dieťa pokarhané s láskou cíti, že ho berú do úvahy; vníma, že je nieкто, pozoruje, že rodičia uznávajú jeho schopnosti. To si nevyžaduje, aby rodičia boli bezchybní, ale aby dokázali s pokorou uznať vlastné limity a preukázali svoje osobné úsilie byť lepšími. Deti potrebujú zažiť od svojich rodičov svedectvo, že sa nedajú ovládnuť hnevom. Dieťa, ktoré spácha zlý skutok, musí byť pokarhané, ale nikdy nie ako nepriateľ alebo nieкто, na koho sa vychrlí vlastná agresivita. Okrem toho dospelý musí uznať, že niektoré zlé skutky sú spojené s krehkosťou a obmedzeniami vlastnými veku. Bol by preto na škodu postoj neustáleho trestania, ktorý by nenapomáhal chápaniu rozličnej závažnosti skutkov a vyvolal by malomyselnosť a podráždenie: „Otcovia, nedráždite svoje deti“ (Ef 6, 4; porov. Kol 3, 21).

270. Základnou vecou je, aby sa disciplína nepremenila na zmrzačenie túžby, ale na podnet pre neustále napredovanie. Ako zosúladiť disciplínu a vnútornú dynamiku? Ako dosiahnuť, aby sa disciplína stala konštruktívnym ohraničením napredovania dieťaťa, a nie múrom, ktorý dieťa „zruší“, alebo rozmerom výchovy, ktorý ho bude potláčať? Treba vždy nájsť rovnováhu medzi dvomi rovnako škodlivými extrémami: jedným by bolo chcieť budovať svet podľa túžob dieťaťa, ktoré rastie s pocitom nositeľa práv, ale nie zodpovednosti. Druhým extrémom by bolo viesť dieťa k životu bez vedomia o jeho dôstojnosti, jedinečnej identite a právach, trýznené povinnosťami a podrobené realizovaniu túžob druhých.

## **Trpezlivý realizmus**

271. Morálna výchova znamená žiadať od dieťaťa alebo mladého človeka len tie veci, ktoré pre neho nepredstavujú neprimeranú obeť; vyžadovať len takú dávku úsilia, ktorá nevyvolá nevôľu alebo len skutky z donútenia. Riadnou cestou je navrhnúť malé kroky, ktoré sa dajú pochopiť, prijať a oceniť a ktoré znamenajú primerané odriekanie. Inak, keď sa žiada priveľa, nezíska sa nič. Človek, hneď ako sa oslobodí spod autority, pravdepodobne konať dobro prestane.

272. Etická formácia niekedy vyvoláva nevôľu z dôvodu skúsenosti zanedbania, sklamania, chýbajúcu náklonnosť alebo zlý obraz rodičov. Do etických hodnôt sa projektujú skreslené obrazy postáv otca a matky alebo slabosti dospelých. Preto treba dospievajúcim pomôcť použiť analógiu: hodnoty sú osobitným spôsobom napĺňané niektorými príkladnými osobami, ale uskutočňujú sa aj nedokonalým spôsobom, na rozličných stupňoch. Keďže odpor mladých je silne spojený s negatívnymi skúsenosťami, zároveň im treba pomôcť, aby prešli cestu uzdravenia zraneného vnútorného sveta a mohli tak dospieť k pochopeniu a k zmiereniu s ľuďmi a so spoločnosťou.

273. Keď sa predkladajú hodnoty, treba napredovať kúsok po kúsok; postupovať rôznorodými spôsobmi podľa veku a konkrétnych možností osôb, bez toho, že by sme chceli aplikovať pevné a nemenné metódy. Cenné príspevky psychológie a výchovno-vzdelávacích vied ukazujú, že pri dosahovaní zmien správania je potrebný postupný proces, ale aj to, že sloboda potrebuje byť usmernená a stimulovaná, pretože ak je ponechaná len na samu seba, nemôže garantovať vlastné vyzretie. Konkrétne, reálna sloboda je ohraničená a podmienená. Nie je to čistá schopnosť vyberať si dobro s úplnou spontánnosťou. Nie vždy sa náležite rozlišuje medzi „dobrovoľným“ a „slobodným“ skutkom. Niektorí môžu chcieť niečo zlé veľkou silou vôle – pre neovládateľnú vášeň alebo pre zlú výchovu. V takom prípade je jeho rozhodnutie silne dobrovoľné, neprotirečí sklonu jeho vôle, avšak nie je slobodné, pretože je preňho takmer nemožné nezvoliť si zlo. To sa deje aj s človekom závislým od drogy. Keď po nej túži, robí to zo všetkých síl, no je tak podmienený, že v danom okamihu nie je schopný urobiť odlišné rozhodnutie. Jeho rozhodnutie je preto dobrovoľné, ale nie slobodné. Nemá zmysel „nechať ho, nech sa rozhodne slobodne“, pretože v skutočnosti si nedokáže vybrať a vystaviť ho droge nebude mať za následok nič iné, než zväčšenie jeho závislosti. Potrebuje pomoc druhých a výchovný program.

## **Rodinný život ako výchovný kontext**

274. Rodina je prvou školou ľudských hodnôt, v ktorej sa človek učí správne používať slobodu. Existujú sklony, ktoré dozreli v detstve, poznačujú človeka do hĺbky a ostávajú na celý život – ako priaznivá emócia voči určitej hodnote alebo spontánne odmietnutie istých spôsobov správania. Mnohí ľudia celý život konajú určitým spôsobom, pretože pokladajú za platný štýl konania, ktorý asimilovali z detstva, akoby osmózou: „Mňa tak naučili“; „Tak mi to vštepili.“ V rodinnom prostredí sa človek tiež môže naučiť kritickým spôsobom rozlišovať posolstvá rôznych komunikačných prostriedkov. Žiaľ, niektoré televízne programy alebo niektoré formy reklamy často pôsobia negatívne a oslabujú hodnoty prijaté v rodinnom živote.

275. V súčasnej dobe, v ktorej vládne nepokoj a technologický zhon, veľmi dôležitou úlohou rodín je vychovávať k schopnosti čakať. Nejde o to, aby sme deťom zakazovali hrať sa s elektronickými zariadeniami, ale aby sme našli spôsob, ako v nich vytvoriť schopnosť rozlišovať rôzne logiky a neaplikovať digitálnu rýchlosť na každú oblasť života. Odložiť neznamená poprieť túžbu, ale oddialiť jej uspokojenie. Keď deti a dospievajúci nie sú vychovaní k prijatiu toho, že na niektoré veci musia počkať, stávajú sa spupnými, všetko podrobujú uspokojeniu svojich okamžitých potrieb a vyrastajú s neresťou „všetko a hneď“. To je veľký klam, ktorý slobodu nepodporí, ale ju otrávi. Naopak, keď sa človek vychováva, aby sa naučil isté veci odložiť a čakať na vhodný okamih, učí sa

zároveň tomu, čo to znamená byť pánom seba samého, nezávislým od vlastných impulzov. Keď dieťa zažije, že sa dokáže ovládať, obohatí tým vlastnú sebaúctu. Zároveň ho to učí rešpektovať slobodu druhých. To, samozrejme, neznamená chcieť od detí, aby sa správali ako dospelí, ale netreba ani podceňovať ich schopnosť rásť v dozrievaní zodpovednej slobody. V zdravej rodine sa toto učenie uskutočňuje bežným spôsobom – prostredníctvom nárokov vyplývajúcich zo spolužitia.

276. Rodina je priestorom prvej socializácie, pretože je prvým miestom, kde sa človek učí zaujať pozíciu voči druhému, počúvať, zdieľať, znášať, rešpektovať, pomáhať, žiť spolu. Výchovnou úlohou je navodiť pocit sveta a spoločnosti ako „rodinného prostredia“; je to výchova k tomu, aby človek dokázal „bývať“ aj za hranicou vlastného domu. V rodinnom prostredí sa učíme obnovovať blízkosť, starať sa o druhého, pozdraviť. Tam sa prerušuje prvý kruh smrteľného egoizmu, aby sme spoznali, že žijeme vedľa druhých a spolu s druhými, ktorí sú hodní našej pozornosti, našej láskavosti, nášho citu. Neexistuje sociálne puto bez tohto prvého každodenného rozmeru, takmer mikroskopického: byť spolu v blízkosti, stretávať sa v rozličných okamihoch dňa, starať sa o to, čo zaujíma všetkých, navzájom si pomáhať v malých každodenných veciach. Rodina musí deň po dni vynachádzať nové spôsoby podpory vzájomného spoznávania.

277. V rodinnom prostredí sa tiež môžu prede novat zvyky konzumu – aby sa všetci starali o spoločný dom: „Rodina je hlavným subjektom integrálnej ekológie, pretože je primárnym spoločenským subjektom, ktorý v sebe obsahuje dva základné princípy ľudskej civilizácie na zemi: princíp spoločenstva a princíp plodnosti.“<sup>294</sup> Ťažké a náročné okamihy rodinného života môžu byť rovnako veľmi výchovné. K tomu napríklad dochádza, keď sa náhle prihodí choroba, pretože „pri chorobe aj v rodine vznikajú ťažkosti – kvôli ľudskej slabosti. Ale vo všeobecnosti čas choroby rodinné putá posilňuje. [...] Výchova, ktorá chce chrániť pred citlivosťou na ľudskú chorobu, zatvrdzuje srdce. A spôsobuje, že deti sú ‚znecitlivené‘ voči utrpeniu druhých, neschopné konfrontovať sa s utrpením a žiť skúsenosť ohraničenia“.<sup>295</sup>

278. Výchovné stretnutie medzi rodičmi a deťmi môže byť uľahčené alebo aj ohrozené čoraz ra novanejšími technológiami komunikácie a zábavy. Keď sú dobre použité, môžu byť užitočné pre spojenie členov rodiny aj napriek vzdialenosti. Kontakty tak môžu byť časté a pomáhať pri riešení ťažkostí.<sup>296</sup> Musí však zostať jasné, že nezastupujú ani nenahrádzajú potrebu osobnejšieho a hlbšieho dialógu, ktorý si vyžaduje fyzický kontakt alebo aspoň hlas druhej osoby. Vieme, že niekedy tieto prostriedky vzdalujú, namiesto toho, aby približovali – ako keď sa v čase spoločného stolovania každý sústreďuje na svoj mobilný telefón alebo keď jeden z manželov zaspí v očakávaní druhého, ktorý celé hodiny trávi pri nejakom elektronickom zariadení. V rodine i toto musí viesť k dialógu a k dohodám, ktoré umožnia dať prednosť stretaniu sa jej členov – bez upadania do nezmyselných zákazov. V každom prípade nemožno ignorovať riziká, ktoré z nových foriem komunikácie vyplývajú pre deti a pre dospievajúcich: niekedy sa kvôli nim stávajú apatickí, odtrhnutí od reálneho sveta. Tento „technologický autizmus“ ich ľahšie vystavuje manipulácii zo strany tých, ktorí sa s egoistickými záujmami snažia vstúpiť do ich intimity.

279. Tiež nie je dobré, ak sa rodičia pre svoje deti stávajú „všemohúcimi bytosťami“, akoby deti mohli dôverovať jedine im, pretože tak bránia adekvátnemu procesu ich socializácie a afektívneho dozrievania. Aby sa napomohlo účinnejšie rozšírenie otcovstva a materstva smerom k obsiahlejšej skutočnosti, „kresťanské spoločenstvá sú povolané ponúkať podporu výchovnému poslaniu rodín“,<sup>297</sup> osobitným spôsobom prostredníctvom iniciačnej katechézy. Na podporu integrálnej výchovy potrebujeme „oživiť spojenie medzi rodinami a kresťanským spoločenstvom“.<sup>298</sup> Synoda zdôraznila dôležitosť katolíckych škôl, ktoré „majú podstatnú úlohu pomáhať rodičom pri plnení ich povinnosti vychovávať deti... Katolícke školy by mali byť povzbudené v ich poslaní pomáhať žiakom, aby rástli ako zrelí dospelí, ktorí svet dokážu vidieť pohľadom Ježišovej lásky a ktorí chápu život ako povolanie slúžiť Bohu“.<sup>299</sup> V tom zmysle „treba rozhodne potvrdiť slobodu Cirkvi vyučovať svoju doktrínu a právo na výhradu vo svedomí zo strany vyučujúcich“.<sup>300</sup>

## Áno sexuálnej výchove

280. Druhý vatikánsky koncil naznačil, že treba zabezpečiť „pozitívnu a rozvážnu sexuálnu výchovu“ pre deti a mládež „primerané veku“ a „sledujúc pokrok psychológie, pedagogiky a didaktiky“.301 Mali by sme sa pýtať, či naše výchovné inštitúcie prijali túto výzvu. Je ťažké uvažovať o sexuálnej výchove v dobe, keď existuje tendencia sexualitu banalizovať a ochudobňovať. Dalo by sa o nej hovoriť len v rámci výchovy k láske, k vzájomnému darovaniu. Takým spôsobom výrazové prostriedky lásky nie sú žalostne ochudobnené, ale objasnené. Sexuálny pud môže byť kultivovaný na ceste sebapoznania a pri rozvoji kapacity sebaovládania, ktoré môžu pomôcť vyniknúť vzácnym schopnostiam radosti a láskyplného stretnutia.

281. Sexuálna výchova ponúka informácie, ale bez zabúdania na to, že deti a mládež ešte nedosiahli úplnú zrelosť. Informácia musí prichádzať vo vhodnom momente a spôsobom zodpovedajúcim fáze, ktorú prežívajú. Netreba ich presýtiť údajmi, bez rozvíjania kritického úsudku vzhľadom na inváziu ponúk, na pornografiu bez kontroly a neúnosný prebytok stimulov, ktoré môžu sexualitu zmrzačiť. Mladí si potrebujú uvedomiť, že sú bombardovaní posolstvami, ktorým nejde o ich dobro a dozrievanie. Je potrebné pomôcť im rozpoznať a vyhľadávať pozitívne vplyvy a zároveň zachovať odstup od všetkého, čo deformuje ich schopnosť milovať. Rovnako musíme pripustiť, že „predovšetkým v okamihu, keď deti a mládež treba vovádzať do témy sexualitu, objavuje sa požiadavka nových a primeranejších jazykových prostriedkov“.302

282. Sexuálna výchova, ktorá uchováva zdravú hanblivosť, má nesmiernu hodnotu, i keď niektorí sa dnes domnievajú, že je to vec minulosti. Je to prirodzená obrana osoby, ktorá si chráni svoje vnútro a predchádza tomu, aby sa zmenila len na obyčajný objekt. Bez hanblivosti môžeme náklonnosť a sexualitu zredukovať na obsesie, ktoré sa koncentrujú len na pohlavný akt; na chorobné prejavy, ktoré deformujú našu schopnosť milovať; a na rozličné formy sexuálneho násillia, ktoré nás vedú k neľudskému zaobchádzaniu alebo k poškodzovaniu druhých.

283. Sexuálna výchova sa často koncentruje na pozvanie „chrániť sa“ v snahe o „bezpečný sex“. Tieto výrazy odovzdávajú negatívny postoj k prirodzenej nalite sexualitu, ktorou je plodnosť, akoby prípadné dieťa bolo nepriateľom, pred ktorým sa treba chrániť. Tak sa podporuje narcistická agresivita namiesto prijatia. Nezodpovedné je každé pozvanie mladých hrať sa so svojimi telami a svojimi túžbami – akoby už mali zrelosť, hodnoty, vzájomný záväzok a ciele patriace do manželstva. Takto sú s ľahkým srdcom povzbudzovaní použiť druhú osobu ako predmet zážitkov na kompenzovanie svojich nedostatkov a ohraničení. Naopak, je dôležité naučiť ich ceste k rozličným vyjadreniam lásky, k vzájomnej starostlivosti, k rešpektujúcej nežnosti, k bohatej, zmysluplnej komunikácii. Toto všetko človeka pripravuje na integrálne a ušľachtilé sebadarovanie, ktoré – po prijatí verejného záväzku – bude vyjadrené v darovaní tiel. Sexuálne spojenie v manželstve sa tak bude javiť ako znak úplného záväzku, obohatený celým predchádzajúcim napredovaním.

284. Mladých netreba mýliť, aby si nezamieňali rôzne roviny: príťažlivosť „vytvára na chvíľu ilúziu zjednotenia, avšak bez lásky toto ‚zjednotenie‘ zanecháva oboch rovnako cudzími a rozdelenými ako predtým“.303 Reč tela si vyžaduje trpezlivé učenie sa, ktoré umožní vlastné túžby interpretovať a vychovávať pre skutočné sebadarovanie. Keď sa chce darovať všetko naraz, je možné, že sa nedaruje vôbec nič. Jedna vec je chápať krehkosť veku alebo jeho zmätenosť, druhá vec je povzbudzovať dospievajúcich, aby predlžovali nezrelosť svojho spôsobu milovania. Kto však o týchto veciach dnes hovorí? Kto je schopný brať mladých vážne? Kto im pomáha, aby sa seriózne pripravili na veľkú a štedrú lásku? Sexuálna výchova sa berie príliš na ľahkú váhu.

285. Sexuálna výchova by mala obsahovať aj rešpekt a úctu voči rozdielnosti, ktorá každému ukazuje možnosť prekonať uzavretosť svojich ohraničení, aby sa otvoril pre prijatie druhého. Ponad

pochopteľné ťažkosti, ktoré každý človek môže zažívať, je potrebné pomôcť mu prijať vlastné telo tak, ako bolo stvorené, pretože „logika nadvlády nad vlastným telom sa niekedy premieňa na ľstivú logiku nadvlády nad stvorením... Vážiť si vlastné telo v jeho ženskosti alebo mužskosti je potrebné na uznanie seba samých pri stretnutí s druhými, ktorí sa líšia. Tak je možné s radosťou prijať špecifický dar druhého alebo druhej ako dielo Boha Stvoriteľa a navzájom sa obohacovať“.304 Len zanechaním strachu voči rozdielnosti možno dosiahnuť oslobodenie od imanencie vlastného bytia a zaľúbenosti do seba. Sexuálna výchova musí človeku pomôcť prijať vlastné telo takým spôsobom, aby nechcel „vymazať sexuálnu rozdielnosť preto, že sa s ňou už nevie konfrontovať“.305

286. Nemožno tiež ignorovať, že v usporiadaní vlastného spôsobu bytia, mužského alebo ženského, sa nestretávajú len biologické alebo genetické faktory, ale aj mnohé prvky vzťahujúce sa na temperament, rodinný príbeh, kultúru, prežité skúsenosti, prijatú výchovu, vplyv priateľov, príbuzných, obdivované osoby a mnohé ďalšie konkrétne okolnosti, ktoré si vyžadujú úsilie adaptácie. Je pravda, že nemôžeme oddelovať to, čo je mužské a ženské od diela stvoreného Bohom, ktoré predchádza všetky naše rozhodnutia a skúsenosti a v ktorom sú biologické prvky, ktoré nemožno ignorovať. Je však tiež pravda, že mužskosť a ženskosť nie sú niečím rigidným. Preto je napríklad možné, aby sa mužský spôsob jestvovania manžela flexibilne prispôbil pracovnej situácii manželky. Zobrať si na starosť domáce práce alebo niektoré aspekty rastu detí ho nerobí menej mužným ani to neznamená zlyhanie, poddanie sa či hanbu. Treba deťom pomôcť, aby tieto zdravé „výmeny“ chápali ako normálne veci, ktoré neoberajú postavu otca o žiadnu dôstojnosť. Rigidita je prehánaním mužskosti alebo ženskosti a nevychováva deti a mládež k reciprocite stelesnenej v reálnych podmienkach manželstva. Táto rigidita môže zabrániť rozvoju schopností jednotlivca až tak, že rozhodnutie venovať sa umeniu alebo tancu bude pokladať za málo mužské a funkciu riadenia za málo ženskú. Toto sa, chvalabohu, už zmenilo, ale na niektorých miestach isté neadekvátne predstavy naďalej podmieňujú legitímnu slobodu a okliešťujú autentický vývoj konkrétnej identity detí a ich schopností.

## **Odovzdávať vieru**

287. Výchova detí musí byť charakterizovaná procesom odovzdávania viery. Ten sa stal zložitým pre súčasný štýl života, pracovný čas a komplexnosť dnešného sveta, v ktorom mnohí, aby prežili, znášajú uponáhľané rytmy.306 Napriek tomu rodina musí byť aj naďalej miestom, kde sa človek učí chápať dôvody a krásu viery, modliť sa a slúžiť blížnemu. To začína krstom, pri ktorom – ako hovorieval svätý Augustín – matky prinášajúce svoje deti „spolupracujú na svätom pôrode“.307 Potom začína napredovanie a rast tohto nového života. Viera je Boží dar, prijatý v krste, nie je to výsledok ľudskej činnosti, avšak rodičia sú nástrojom Boha pre jej rozvoj a dozrievanie. Je preto „krásne, keď mamy učia malé deti poslať bozk Ježišovi alebo Panne Márii. Koľko nežnosti je v tomto geste! V tom okamihu sa srdce detí premieňa na priestor modlitby“.308 Odovzdávanie viery predpokladá, že rodičia prežívajú reálnu skúsenosť toho, že Bohu dôverujú, hľadajú ho a potrebujú, pretože len týmto spôsobom „z pokolenia na pokolenie ide chvála tvojich skutkov“ (Ž 145, 4) a „otec synom zvestuje tvoju vernosť“ (Iz 38, 19). To si vyžaduje prosieť o Boží zásah v srdciach – tam, kde my prísť nemôžeme. Horčičné zrnko sa zasieva maličké, ale stane sa z neho veľký strom (porov. Mt 13, 31 – 32), a tak spoznáваме nepomer medzi skutkom a jeho účinkom. Vieme teda, že nie sme pánni daru, ale len jeho starostlivými správcami. Naša kreatívna úloha je však príspevkom, ktorý nám umožňuje spolupracovať s Božou iniciatívou. Preto „treba zhodnotiť manželské páry, matky a otcov, ako aktívne subjekty katechézy... Rodinná katechéza je veľkou pomocou, lebo je účinnou metódou na formáciu mladých rodičov a nato, aby si uvedomili svoje poslanie evanjelizátorov vlastnej rodiny“.309

288. Výchova k viere sa vie prispôbiť každému dieťaťu, pretože naučené prostriedky alebo recepty niekedy nefungujú. Deti potrebujú symboly, gestá, rozprávanie. Dospievajúci sa zvyčajne dostávajú do krízy s autoritou a s pravidlami, a preto je vhodné stimulovať ich osobné skúsenosti



viery a ponúknuť im jasné svedectvá, ktoré sa dokážu presadiť svojou krásou. Rodičia, ktorí chcú sprevádzať vieru svojich detí, sú pozorní voči ich zmenám, pretože vedia, že duchovná skúsenosť sa nevnučuje, ale len ponúka ich slobode. Je dôležité, aby deti konkrétnym spôsobom videli, že pre ich rodičov je modlitba skutočne dôležitá. Preto okamihy modlitby v rodine a prejavy ľudovej zbožnosti môžu mať väčšiu evanjelizačnú silu než všetky katechézy a príhovory. Chcem osobitným spôsobom vyjadriť svoju vďačnosť všetkým matkám, ktoré sa neprestajne modlia, ako to robila svätá Monika, za deti, ktoré sa vzdialili od Krista.

289. Prax odovzdávania viery deťom v zmysle napomáhania jej prejavu a rastu umožňuje, aby sa rodina stala evanjelizačnou a aby spontánne začala odovzdávať vieru všetkým, ktorí s ňou prídu do kontaktu aj mimo rodinného prostredia.

Deti, ktoré vyrastajú v misijných rodinách, sa často stávajú misionármi, ak rodičia dokážu žiť svoju úlohu takým spôsobom, že ich druhí vnímajú ako blízkych a priateľských, a tak aj deti rastú v takomto štýle vzťahu so svetom – bez toho, aby sa zriekli svojej viery a svojho presvedčenia. Spomeňme si, že aj samotný Ježiš jedol a pil s hriešnikmi (porov. Mk 2, 16; Mt 11, 19), mohol sa zastaviť na rozhovor so Samaritánkou (porov. Jn 4, 7 – 26), prijal v noci Nikodéma (porov. Jn 3, 1 – 21), nechal si pomazať nohy prostitútkou (porov. Lk 7, 36 – 50) a neváhal sa dotýkať chorých (porov. Mk 1, 40 – 45; 7, 33). To isté robili aj jeho apoštoli, ktorí druhými ľuďmi nepohrdali, neboli uzavretí do malých skupín tvorených iba vyvolenými, neboli izolovaní od života ľudí. Zatiaľ čo úrady ich prenasledovali, tešili sa sympatiám všetkého ľudu (porov. Sk 2, 47; 4, 21. 33; 5, 13).

290. „Rodina sa tak konštituuje ako subjekt pastoračnej činnosti prostredníctvom priameho hlásania evanjelia a dedičstva rozličných foriem svedectva: solidarita s chudobnými, otvorenosť k rozmanitosti ľudí, starostlivosť o stvorenie, morálna a materiálna solidarita voči druhým rodinám, predovšetkým tým najchudobnejším, úsilie o podporu spoločného dobra aj prostredníctvom premeny nespravodlivých sociálnych štruktúr, počnúc územím, na ktorom rodina žije, s konaním skutkov telesného a duchovného milosrdenstva.“<sup>310</sup> To treba zasadiť do rámca najvzácnejšieho presvedčenia kresťanov: tým je láska Otca, ktorá nás podopiera a dáva nám rásť; prejavená v úplnom dare Ježiša, živého medzi nami, ktorý nás robí schopnými spoločne čeliť všetkým búrkam a všetkým fázam života. Aj v srdci rodiny treba nechať znovu zaznieť kerygmu, pri každej vhodnej i nevhodnej príležitosti, aby osvetlila cestu. Všetci by sme mali byť schopní povedať, na základe toho, čo sme prežili v našich rodinách: „Spoznali sme lásku, akú má Boh k nám“ (1 Jn 4, 16). Len vychádzajúc z tejto skúsenosti bude môcť pastoračia rodín dosiahnuť, aby boli rodiny zároveň domácimi cirkvami i evanjelizačným kvasom v spoločnosti.

## Ôsma kapitola

### SPREVÁDZAŤ, ROZLIŠOVAŤ A INTEGROVAŤ KREHKOSŤ

291. Synodálni otcovia skonštatovali, že hoci je Cirkev presvedčená, že každé porušenie manželského zväzku „je proti Božej vôli, uvedomuje si tiež krehkosť mnohých svojich detí“.<sup>311</sup> Osvetlená Kristovým pohľadom sa „Cirkev s láskou obracia na tých, ktorí sa na jej živote zúčastňujú neúplným spôsobom – uznávajú, že Božia milosť pôsobí aj v ich životoch a dodáva im odvahu, aby konali dobro, s láskou sa starali jeden o druhého a slúžili spoločenstvu, v ktorom žijú a pracujú“.<sup>312</sup> Tento postoj je posilnený aj v kontexte Svätého roka venovaného milosrdenstvu. I keď vždy predkladá dokonalosť a pozýva k plnšej odpovedi Bohu, „Cirkev musí pozorne a starostlivo sprevádzať svoje najkrehkejšie deti, poznačené zranenou alebo stratenou láskou, dodávajúc dôveru a nádej – ako svetlo majáka v prístave alebo pochodeň prinesenú medzi ľuďmi – na osvetlenie tých, ktorí stratili smer alebo sa nachádzajú uprostred búrky“.<sup>313</sup> Nezabúdajme, že práca Cirkvi sa často podobá poľnej nemocnici.

292. Kresťanské manželstvo, odraz spojenia medzi Kristom a jeho Cirkvou, sa naplno uskutočňuje v spojení medzi jedným mužom a jednou ženou, ktorí sa jeden druhému navzájom darujú vo výlučnej láske a v slobodnej vernosti, patria si až do smrti a otvárajú sa pre odovzdávanie života, zasvätení sviatosťou, ktorá im poskytuje milosť, aby sa stávali domácou cirkvou a kvasom nového života pre spoločnosť. Iné formy spojenia radikálne protirečia tomuto ideálu, zatiaľ čo niektoré ho uskutočňujú aspoň čiastočným a analogickým spôsobom. Synodálni otcovia povedali, že Cirkev neopomína zhodnotenie konštruktívnych prvkov v týchto situáciách, ktoré ešte alebo už nezodpovedajú jej učeniu o manželstve.<sup>314</sup>

### **Postupnosť v pastoračii**

293. Otcovia sa tiež zaoberali osobitnou situáciou manželstva uzavretého iba občianskym spôsobom alebo – pri náležitom zachovaní rozdielov – aj jednoduchým spolužitím, pri ktorom „keď spojenie dosiahne zjavnú stabilitu prostredníctvom verejného zväzku, vyznačuje sa hlbokou náklonnosťou, zodpovednosťou za deti, schopnosťou prekonávať skúšky, môže byť vnímané ako príležitosť na sprevádzanie v rozvoji smerom k sviatosti manželstva“.<sup>315</sup> Napokon je znepokojujúce, že mnohí mladí sú nedôverčiví voči manželstvu, žijú spolu a donekonečna odkladajú manželský záväzok, zatiaľ čo iní zasa prijatý záväzok ukončia a hneď po ňom založia ďalší. Tí, „ktorí sú súčasťou Cirkvi, potrebujú milosrdnú a povzbudivú pastoračnú pozornosť“.<sup>316</sup> Pastierom prináleží nielen podporovanie kresťanského manželstva, ale aj „pastoračné rozlišovanie situácií mnohých, ktorí túto skutočnosť už nežijú“, aby „vstupovali do dialógu s danými ľuďmi s cieľom zdôrazniť tie prvky ich života, ktoré môžu viesť k väčšej otvorenosti pre evanjelium manželstva v jeho plnosti“.<sup>317</sup> Pri pastoračnom rozlišovaní je vhodné „identi kovať prvky, ktoré môžu podporiť evanjelizáciu i ľudský a duchovný rast“.<sup>318</sup>

294. „Rozhodnutie pre civilné manželstvo alebo – v iných prípadoch – pre jednoduché spolužitie, veľmi často nie je motivované predsudkami alebo odporom voči sviatosťnému zväzku, ale kultúrnymi či podmienenými situáciami.“<sup>319</sup> V týchto situáciách možno zhodnotiť tie znaky lásky, ktoré nejakým spôsobom odrážajú lásku Boha.<sup>320</sup> Vieme, že „neustále narastá počet tých, ktorí po tom, čo dlhšie spolu žili, žiadajú slávenie manželstva v kostole. Jednoduché spolužitie si ľudia často volia kvôli všeobecnej mentalite, orientovanej proti inštitúciám a de nitívnym záväzkom, ale aj kvôli čakaniu na existenčnú istotu (stabilná práca a mzda). V iných krajinách sú napokon faktické zväzky veľmi početné nielen z dôvodu odmietania hodnôt rodiny a manželstva, ale predovšetkým preto, že vstúpiť do manželstva sa pokladá za luxus – pre sociálne podmienky, takže materiálny nedostatok ľudí tlačí žiť vo faktických zväzkoch“.<sup>321</sup> V každom prípade, „ku všetkým týmto situáciám treba pristupovať konštruktívnym spôsobom: snažiť sa ich premieňať na príležitosti napredovania smerom k plnosti manželstva a rodiny vo svetle evanjelia. Ide o to prijať a sprevádzať ich s trpezlivosťou a citlivosťou“.<sup>322</sup> To je to, čo urobil Ježiš so Samaritánkou (porov. Jn 4, 1 – 26): oslovil jej túžbu po skutočnej láske, aby ju oslobodil od všetkého, čo zatieňovalo jej život, a priviedol ju k plnej radosi evanjelia.

295. V tejto línii svätý Ján Pavol II. predkladal takzvaný „zákon postupnosti“, vo vedomí toho, že človek „poznáva, miluje a koná mravné dobro primerane jednotlivým stupňom svojho rastu“.<sup>323</sup> Nie je to „postupnosť zákona“, ale postupnosť v rozvážnom konaní slobodných skutkov subjektmi, ktoré ešte nie sú v stave chápať, oceňovať alebo naplno praktizovať objektívne požiadavky zákona. Pretože aj zákon je Boží dar, ktorý ukazuje cestu; dar pre všetkých bez výnimky; dar, ktorý možno žiť v sile milosti, i keď každý človek „pozdvoľne napreduje spolu s postupným vnášaním Božích darov a požiadaviek jeho de nitívnej a absolútnej lásky do celého osobného a spoločenského života človeka“.<sup>324</sup>

### **Rozlišovanie takzvaných „iregulárnych“ situácií<sup>325</sup>**

296. Synoda sa zmenila o rozličných situáciách krehkosti alebo nedokonalosti. V danom ohľade chcem na tomto mieste pripomenúť, čo som jasne predstavil celej Cirkvi – aby sa nám nestalo, že si pomýlime cestu: „celú históriu Cirkvi sprevádzajú dve logiky: vyčleňovať a znovuzачleňovať... Cesta Cirkvi už od Jeruzalemského koncilu je vždy Ježišovou cestou: cestou milosrdenstva a včleňovania... Cestou Cirkvi je nikoho naveky neodsudzovať; vylievať Božie milosrdenstvo na ľudí, ktorí oň prosia s úprimným srdcom... Pretože skutočná láska (caritas) je vždy nezaslúžená, bezpodmienečná a nezištná!“<sup>326</sup> Preto „sa treba vyhnúť súdom, ktoré neberú do úvahy zložitost' rozličných situácií; a je nevyhnutné byť pozornými voči spôsobu, ktorým ľudia pre svoj stav žijú i trpia“.<sup>327</sup>

297. Ide o včlenenie všetkých; každému musíme pomôcť nájsť vlastný spôsob účasti na cirkevnom spoločenstve, aby sa cítil byť predmetom „nezaslúženého, bezpodmienečného a nezištného milosrdenstva“. Nik nemôže byť navždy odsúdený, pretože to nie je logika evanjelia! Nemám na mysli len rozvedených, ktorí žijú v novom zväzku, ale všetkých, v akejkolvek situácii sa nachádzajú. Samozrejme, ak niekto vystavuje na obdiv objektívny hriech, akoby bol súčasťou kresťanského ideálu, alebo chce vnucovať niečo iné, než to, čo učí Cirkev, nemôže chcieť katechizovať a kázať – a v tomto zmysle je tu niečo, čo ho oddeľuje od spoločenstva (porov. Mt 18, 17). Potrebuje opätovne počúvať hlásanie evanjelia a pozvanie na obrátenie. No ešte aj pre túto osobu môže existovať nejaký spôsob účasti na živote spoločenstva: v sociálnej angažovanosti, modlitbových stretnutiach alebo podľa toho, čo jej osobná iniciatíva, spolu s rozlišovaním pastiera, môže navrhnúť. Ohľadom spôsobu zaobchádzania s rozličnými situáciami, ktoré sa nazývajú „iregulárne“, synodálni otcovia dosiahli všeobecnú zhodu, ktorú podporujem: „Vzhľadom na pastoračný prístup k osobám, ktoré uzavreli civilné manželstvo, sú rozvedené a znovuzosobášené, alebo jednoducho spolu žijú, Cirkvi prináleží, aby im odhalila Božiu pedagogiku milosti v ich živote a pomohla im dosiahnuť plnosť Božieho plánu“,<sup>328</sup> čo je vždy možné s posilou Ducha Svätého.

298. Napríklad rozvedení, ktorí žijú v novom zväzku, sa môžu nachádzať vo veľmi rozličných situáciách, ktoré sa nedajú katalogizovať alebo uzavrieť do príliš rigidných tvrdení, bez ponechania priestoru na adekvátne osobné a pastoračné rozlišovanie. Jedna vec je druhý zväzok ustálený v čase, s novými deťmi, osvedčenou vernosťou, ušľachtilou oddanosťou, kresťanským úsilím, vedomím o neregulárnosti svojej situácie a veľkou ťažkosťou vrátiť sa späť bez pocitu vo svedomí, že by sa tak upadlo do páchania ďalších vín. Cirkev vie o situáciách, keď „muž a žena... z vážnych príčin, ako je napríklad výchova detí, nemôžu splniť požiadavku vzájomného rozchodu“.<sup>329</sup> Existuje aj prípad tých, ktorí venovali veľké úsilie záchrane prvého manželstva a zažili nespravodlivé opustenie; alebo prípad tých, ktorí „uzavreli nové životné spoločenstvo len z ohľadu na výchovu detí a niekedy sú vo svojom svedomí subjektívne presvedčení, že predchádzajúce manželstvo, už nenapraviteľne rozvrátené, nebolo vlastne nikdy platné“.<sup>330</sup> Druhá vec je, naopak, nový zväzok uzatvorený krátko po rozvode, so všetkými dôsledkami utrpenia a zmätku, ktoré doliehajú na deti a celé rodiny, alebo situácia niekoho, kto opakovane zlyhal vo svojich rodinných povinnostiach. Musí byť jasné, že toto nie je ideál, ktorý evanjelium predkladá o manželstve a rodine. Synodálni otcovia povedali, že rozlišovanie pastierov sa vždy musí robiť s „adekvátnym rozoznávaním“,<sup>331</sup> s pohľadom, ktorý dobre rozlišuje situácie.<sup>332</sup> Vieme, že neexistujú „jednoduché recepty“.<sup>333</sup>

299. Prijímam úvahy mnohých synodálnych otcov, ktorí povedali, že „pokrstení, ktorí sú rozvedení a civilne znovuzosobášení, musia byť viac integrovaní do kresťanských spoločenstiev rozličnými možnými spôsobmi tak, aby sa zabránilo každej možnosti pohoršenia. Logika včlenenia je kľúčom pre ich pastoračné sprevádzanie, aby nielen vedeli, že patria do Kristovho tela, ktorým je Cirkev, ale mali z toho aj radostnú a plodnú skúsenosť. Sú pokrstení, sú to bratia a sestry, Duch Svätý do nich vlieva dary a charizmy pre dobro všetkých. Ich účasť sa môže prejaviť v rozličných cirkevných službách: treba preto rozlíšiť, ktoré z rozličných foriem vylúčenia, momentálne praktizovaného v liturgickej, pastoračnej, vzdelávacej a inštitucionálnej oblasti, je možné prekonať. Nie sú a nesmú sa

cítiť exkomunikovaní, ale môžu žiť a dozrievať ako živé údy Cirkvi, vnímajúc ju ako matku, ktorá ich vždy prijíma, s láskou sa o nich stará a povzbudzuje ich na ceste života a evanjelia. Táto integrácia je nevyhnutná aj pre kresťanskú výchovu a starostlivosť o ich deti, ktoré treba pokladať za najdôležitejšie“.334

300. Ak sa vezme do úvahy nespočetná rôznorodosť konkrétnych situácií – ako napríklad tých, ktoré sme spomenuli vyššie – je pochopiteľné, že od synody alebo od tejto exhortácie by sa nemal očakávať nový všeobecný normatív kánonického typu, aplikovateľný na všetky prípady. Možno je len nové povzbudenie k zodpovednému osobnému a pastoračnému rozlišovaniu konkrétnych prípadov, ktoré by malo chápať, že „stupeň zodpovednosti nie je totožný vo všetkých prípadoch“,335 a preto ani dôsledky alebo účinky normy nevyhnutne nemusia byť vždy tie isté.336 Kňazi majú úlohu „sprevádzať dané osoby na ceste rastu podľa učenia Cirkvi a smerníc biskupa. V tomto procese bude užitočné urobiť spytovanie svedomia prostredníctvom chvíľ uvažovania a kajúcnosti. Rozvedení a znovuzosobášení by sa mali pýtať seba samých, ako sa správali voči svojim deťom, keď sa ich manželský zväzok dostal do krízy; či tam boli pokusy o zmierenie; aká je situácia opusteného partnera; aké následky má nový vzťah na zvyšok rodiny a spoločenstvo veriacich; aký príklad tento vzťah ponúka mladým, ktorí sa pripravujú na manželstvo. Úprimné uvažovanie môže posilniť dôveru v Božie milosrdenstvo, ktoré sa neodopiera nikomu“.337 Je to program sprevádzania a rozlišovania, ktorý „usmerňuje týchto veriacich, aby si uvedomili svoju situáciu pred Bohom. Rozhovor s kňazom v internom fóre prispieva k formácii správneho úsudku o tom, čo prekáža možnosti plnšej účasti na živote Cirkvi – a o krokoch, ktoré túto účasť môžu napomôcť a podporiť jej rast. Keďže v samotnom zákone niet postupnosti (porov. Familiaris consortio, 34), dané rozlišovanie nemôže nikdy opomenúť požiadavky pravdy a lásky evanjelia, predkladané Cirkvou. Aby sa to uskutočnilo, treba zaručiť nevyhnutné podmienky pokory, diskretnosti, lásky k Cirkvi a k jej učeniu, v úprimnom hľadaní Božej vôle a v túžbe dospieť k čo najdokonalejšej odpovedi na ňu“.338 Tieto postoje sú podstatné, aby sme sa vyhli vážnemu riziku chybných posolstiev, napríklad predstave, že nejaký kňaz by mohol rýchlo poskytovať „výnimky“ alebo že by existovali osoby, ktoré by sviatosťné privilégia dosiahli výmenou za preukázané služby. Keď sa zodpovedný a taktný človek, ktorý nechce vlastné túžby povyšovať nad spoločné dobro Cirkvi, stretne s pastierom, ktorý vie rozpoznať vážnosť preberanej otázky, predíde sa riziku, aby dané rozlišovanie viedlo k dojmu, že Cirkev zastáva dvojakú morálku.

### **Polahčujúce okolnosti v pastoračnom rozlišovaní**

301. Pre správne chápanie toho, prečo je v niektorých takzvaných „iregulárnych“ situáciách možné a nevyhnutne potrebné osobitné rozlišovanie, existuje otázka, ktorú vždy treba vziať do úvahy, aby sa nemyslelo, že ide o nárok na znížovanie požiadaviek evanjelia. Cirkev má solídnu reflexiu o podmienenostiach a polahčujúcich okolnostiach. Preto nie je možné povedať, že všetci, ktorí sa nachádzajú v niektorej takzvanej „iregulárnej“ situácii, žijú v stave smrteľného hriechu, bez posväcujúcej milosti. Obmedzenia nezávisia len od prípadnej neznalosti normy. Subjekt, i keď dobre pozná normu, môže mať veľké ťažkosti pri chápaní „hodnôt, ktoré mravná norma obsahuje“,339 alebo sa môže nachádzať v konkrétnych okolnostiach, ktoré mu neumožňujú konať inak a robiť iné rozhodnutia bez spáchania novej viny. Ako sa správne vyjadrili synodálni otcovia, „môžu existovať faktory, ktoré obmedzujú rozhodovaciu schopnosť“.340 Už svätý Tomáš Akvinský pripúšťal, že niekto môže mať milosť a lásku, ale bez toho, aby mohol dobre praktizovať niektorú z čností,341 takže aj vlastníac všetky vliate mravné čnosti, jasne nepreukazuje existenciu niektorej z nich, pretože vonkajší prejav tejto čnosti je sťažený: „Hovorí sa, že niektorí svätci nemajú určité čnosti, pretože pociťujú ťažkosti v ich konaní, [...] napriek tomu, že majú návyk všetkých čností.“342

302. Ohľadom týchto podmieneností sa Katechizmus Katolíckej cirkvi vyjadruje rozhodným spôsobom: „Pričítateľnosť nejakého činu a zodpovednosť zaň sa môžu znížiť, ba aj zrušiť

nevedomosťou, nepozornosťou, násilím, strachom, návykmi, nezriadenými náklonnosťami a inými psychickými alebo sociálnymi faktormi.“<sup>343</sup> V inom odseku znovu spomína okolnosti, ktoré zmierňujú morálnu zodpovednosť a veľmi naširoko sa zmieňuje o citovej nezrelosti, sile nadobudnutých návykov, stave úzkosti alebo iných psychických či sociálnych faktoroch.<sup>344</sup> Z tohto dôvodu negatívne posúdenie objektívnej situácie v sebe nezahrňa súd o pričítateľnosti alebo zavinení zo strany zainteresovanej osoby.<sup>345</sup> V kontexte týchto presvedčení pokladám za veľmi vhodné to, čo zastávali mnohí synodálni otcovia: „V určitých situáciách majú osoby veľké ťažkosti konať odlišným spôsobom. [...] Pastoračné rozlišovanie, berúc do úvahy správne formované svedomie osôb, sa musí postarať o tieto situácie. Ani dôsledky vykonaných skutkov nie sú nevyhnutne rovnaké vo všetkých prípadoch.“<sup>346</sup>

303. Keď sme uznali váhu konkrétnych podmieností, môžeme dodať, že svedomie osôb musí byť lepšie zapojené do cirkevnej praxe v niektorých situáciách, ktoré objektívne neuskutočňujú naše chápanie manželstva. Prirodzene, treba povzbudzovať k vyzrievaniu osvieteného svedomia, formovaného a sprevádzaného zodpovedným a serióznym rozlišovaním pastiera, a predkladať čoraz väčšiu dôveru k milosti. Avšak toto svedomie môže spoznať nielen to, že nejaká situácia objektívne nezodpovedá všeobecnému pozvaniu evanjelia; môže tiež úprimne a čestne spoznať to, čo je v danom momente ušľachtilou odpoveďou, ktorú možno ponúknuť Bohu a objaviť s určitou morálnou istotou, že práve toto je darovanie, ktoré sám Boh žiada uprostred konkrétnej zložitosti ohraničení, i keď to ešte naplno nezodpovedá objektívnemu ideálu. V každom prípade pamätajme na to, že toto rozlišovanie je dynamické a musí vždy zostať otvorené pre nové etapy rastu a nové rozhodnutia, ktoré ideál umožnia uskutočniť plnším spôsobom.

## **Normy a rozlišovanie**

304. Je nedostatočné zastaviť sa len pri posudzovaní toho, či konanie nejakej osoby zodpovedá alebo nezodpovedá nejakému zákonu alebo všeobecnej norme, pretože to nestačí na rozlíšenie a zaistenie plnej vernosti Bohu v konkrétnej existencii človeka. Veľmi prosím, aby sme vždy pamätali na to, čo učí svätý Tomáš Akvinský a naučili sa prevziať to do pastoračného rozlišovania: „Aj keď vo všeobecných veciach existuje istá nevyhnutnosť, čím viac sa schádza ku konkrétnym veciam, tým viac sa objavuje neurčitosť. [...] V praktickej oblasti pravda alebo praktická norma nie je rovnaká pre všetkých vzhľadom na konkrétne, ale len vzhľadom na to, čo je všeobecné; a aj pri tých, ktorí v konkrétnych prípadoch prijímajú tú istú praktickú normu, nie je táto norma známa všetkým v rovnakej miere. [...] A neurčitosť sa zväčšuje o to viac, o čo viac sa schádza do konkrétnosti.“<sup>347</sup> Je pravda, že všeobecné normy predstavujú dobro, ktoré sa nikdy nesmie zanedbať ani prehliadať, ale vo svojej formulácii tieto normy nemôžu zahŕňať úplne všetky konkrétne situácie. Zároveň je pre ten istý dôvod potrebné povedať, že to, čo je súčasťou praktického rozlišovania vzhľadom na konkrétnu situáciu, nemôže byť pozdvihnuté na úroveň normy. To by nielenže viedlo k neznesiteľnej kazuistike, ale by aj ohrozilo hodnoty, ktoré treba uchovávať s osobitnou starostlivosťou.<sup>348</sup>

305. Preto sa pastier nemôže cítiť spokojný len s aplikovaním morálnych zákonov na tých, ktorí žijú v „neregulárnych“ situáciách, akoby dané zákony boli kameňmi na hádzanie do života osôb. To je prípad uzavretých srdiec, ktoré sa neraz zakrývajú náukou Cirkvi, „aby zasadli na Mojžišov stolec a súdili, niekedy s povýšenectvom a povrchnosťou, ťažké prípady a zranené rodiny“.<sup>349</sup> V tejto istej línii sa vyjadrila Medzinárodná teologická komisia: „Prirodzený zákon nemôže byť prezentovaný ako už vytvorený celok pravidiel, ktoré sa a priori ukladajú mravnému subjektu, ale je zdrojom objektívnej inšpirácie pre jeho mimoriadne ľudský proces tvorby rozhodnutia.“<sup>350</sup> Kvôli podmienostiam a poľahčujúcim faktorom je možné, že v rámci objektívnej situácie hriechu – ktorý nie je subjektívne zavinený alebo nie je zavinený naplno – možno žiť v Božej milosti, možno milovať a možno rásť v živote milosti a lásky, prijímajúc s týmto cieľom pomoc od Cirkvi.<sup>351</sup> Rozlišovanie musí pomáhať nachádzať možné spôsoby odpovede Bohu i spôsoby rastu navzdory

obmedzeniam. Keď veríme tomu, že všetko je čierne alebo biele, zatvárame tak niekedy cestu milosti a rastu, a odrádzame od cestičiek posvätenia, ktoré oslavujú Boha. Pamätajte, že „malý krôčik uprostred ľudských ohraničení môže byť Bohu vzácnejší než navonok bezchybný život človeka, ktorý svoje dni trávi bez toho, aby musel čeliť vážnym ťažkostiam“.352 Konkrétna pastoračia duchovných a spoločenstiev nemôže opomenúť prijatie tejto skutočnosti za vlastnú.

306. V akýchkoľvek okolnostiach pred tými, ktorí majú ťažkosť naplno žiť Boží zákon, musí nanovo zaznievať pozvanie kráčať po ceste lásky [via caritatis]. Bratská láska je prvý zákon kresťanov (porov. Jn 15, 12; Gal 5, 14). Nezabúdajme na prisľúbenie Svätého písma: „Predovšetkým majte vytrvalú lásku jedni k druhým, lebo láska zakrýva množstvo hriechov“ (1 Pt 4, 8); „odčini svoje hriechy spravodlivosťou a svoje viny milosrdenstvom k bedárom“ (Dan 4, 24); „horiaci oheň zadúša voda, almužna odčisťuje hriechy“ (Sir 3, 30). Toto učí aj svätý Augustín: „Tak ako by sme najskôr bežali po vodu, aby sme mohli uhasiť oheň, keby sme sa ocitli v nebezpečenstve požiaru... rovnako ak sa nejaký plameň hriechu rozhorel od slamy našich vášní, a sme preto rozrušení, tešme sa z príležitosti, ktorú dostaneme, aby sme urobili skutok opravdivého milosrdenstva – akoby nám bol ponúknutý prameň vody na uhasenie ohňa, ktorý vzplanul.“353

### **Logika pastoračného milosrdenstva**

307. Aby sme sa vyhli akejkoľvek scestnej interpretácii, pripomínam, že Cirkev sa nijakým spôsobom nesmie vzdať predkladania plného ideálu manželstva, Božieho projektu v celej jeho veľkosti: „Pokrstených mladých treba povzbudzovať, aby neváhali prijať bohatstvo, ktoré ich projektom lásky poskytuje sviatosť manželstva – posilnení podporou, ktorú dostávajú z milosti Krista a z možnosti úplne sa zúčastňovať na živote Cirkvi.“354 Vlačnosť, akákoľvek forma relativizmu alebo prehnaný rešpekt pri predkladaní evanjelia by boli nedostatkom vernosti evanjeliu a tiež nedostatkom lásky Cirkvi k samotným mladým. Mať pochopenie pre výnimočné situácie nikdy neznamená ukrývať svetlo najplnšieho ideálu ani predkladať menej, než Ježiš človeku ponúka. Dôležitejšie než pastoračia zlyhaní je dnes pastoračné úsilie na posilnenie manželstiev, aby sa zabránilo ich rozpadom.

308. Jednako z nášho vedomia o váhe poľahčujúcich okolností – psychologických, historických aj biologických – vyplýva, že „bez toho, aby sme čokoľvek uberali ideálu evanjelia, treba s milosrdenstvom a trpezlivosťou sprevádzať rozličné štádiá rastu osôb, ktoré deň po dni postupne napredujú“, nechávajúc priestor pre milosrdenstvo Pána, „ktorý nás povzbudzuje, aby sme robili všetko dobré“.355 Chápem tých, ktorí uprednostňujú rigidnejšiu pastoračiu, nedávajúcu priestor akémukoľvek zmätku. Avšak úprimne verím, že Ježiš chce Cirkev pozornú voči dobru, ktoré Duch šíri uprostred krehkosti: matka, ktorá v tom istom momente, keď jasne vyjadruje svoje objektívne učenie, „nezanedbáva dobro, ktoré môže vykonať, aj keď riskuje, že sa zašpiní blatom ulice“.356 Pastieri, ktorí predkladajú veriacim úplný ideál evanjelia a doktríny Cirkvi, im musia pomôcť aj prijať logiku súcitu voči krehkým osobám a vyhnúť sa perzekúciám alebo príliš tvrdým a netrpezlivým súdom. Samotné evanjelium nás žiada nesúdiť a neodsudzovať (porov. Mt 7, 1; Lk 6, 37). Ježiš chce, „aby sme prestali hľadať osobné alebo spoločné útočiská, ktoré nám umožňujú držať si odstup od jadra ľudského utrpenia – aby sme skutočne vstúpili do kontaktu s konkrétnou existenciou druhých a spoznali silu nežnosti. Keď to robíme, život sa nám vždy obdivuhodne komplikuje“.357

309. Je prozreteľné, že tieto úvahy sa rozvíjajú v kontexte Svätého roka venovaného milosrdenstvu, pretože aj vzhľadom na najrozličnejšie situácie, ktoré sa týkajú rodiny, „Cirkev má poslanie ohlasovať Božie milosrdenstvo, ktoré je pulzujúcim srdcom evanjelia a skrze ktoré má evanjelium dospieť k srdcu a myslí každého človeka. Kristova nevesta si osvojuje správanie Božieho Syna, ktorý ide v ústrety všetkým a nikoho nevylučuje“.358 Dobré vie, že samotný Ježiš sa predstavuje ako pastier stovky oviec, nie deväťdesiatich deviatich. Chce ich všetky. Na základe tohto vedomia

bude možné, že sa „všetkým, veriacim i tým vzdialeným, dostane tohto balzamu milosrdenstva ako znamenia Božieho kráľovstva, ktoré je už prítomné uprostred nás“.359

310. Nemôžeme zabudnúť, že „milosrdenstvo nie je len spôsob, akým koná Otec, ale stáva sa kritériom na pochopenie, kto sú jeho skutoční synovia. Skrátka, sme povolaní žiť milosrdenstvo, pretože najprv bolo milosrdenstvo preukázané voči nám“.360 Nie je to romantický návrh ani povrchná odpoveď vzhľadom na Božiu lásku, ktorá chce vždy podporovať osoby, pretože „milosrdenstvo je nosným pilierom života Cirkvi. Celé jej pastoračné konanie má byť preniknuté nehou, s ktorou sa obracia na veriacich; nič z jej ohlasovania a z jej svedectva pred svetom sa nezaobíde bez milosrdenstva“.361 Je pravda, že niekedy „sa správame ako kontrolóri milosti, nie ako jej sprostredkovatelia. Ale Cirkev nie je colnica, je to otcovský dom, v ktorom je miesto pre každého aj s jeho životnými ťažkosťami“.362

311. Učenie morálnej teológie by nemalo opomenúť osvojenie si týchto úvah, pretože i keď je pravda, že sa treba starať o celistvosť morálneho učenia Cirkvi, treba vždy venovať osobitnú pozornosť zdôrazňovaniu a povzbudzovaniu najvyšších a najcentrálnejších hodnôt evanjelia,363 predovšetkým primátu lásky (caritas) ako odpovede na nezištnú iniciatívu Božej lásky.364 Niekedy je nám zaťažko dať v pastorácii priestor bezpodmienečnej láske Boha. Kladieme milosrdenstvu toľko podmienok, že ho vyprázdňujeme, pripravujeme o konkrétny zmysel a reálny význam – a toto je najhorší spôsob riedenia evanjelia. Je pravda, napríklad, že milosrdenstvo nevylučuje spravodlivosť a pravdu, ale musíme predovšetkým povedať, že milosrdenstvo je plnosťou spravodlivosti a najjasnejším prejavom Božej pravdy. Preto treba vždy považovať za „neadekvátnu akúkoľvek teologickú koncepciu, ktorá by v konečnom dôsledku spochybňovala samotnú Božiu všemohúcnosť, a predovšetkým Božie milosrdenstvo“.365

312. To nám poskytuje rámec a atmosféru, ktorá nám pri spracovaní najdelikátnejších tém bráni rozvíjať chladnú morálku „od písacieho stola“, a uvádza nás skôr do kontextu pastoračného rozlišovania plného milosrdnej lásky, ktorá sa vždy disponuje chápať, odpúšťať, sprevádzať, dúfať a predovšetkým integrovať. Toto je logika, ktorá musí prevládať v Cirkvi, aby sme mohli „otvoriť srdcia tým, ktorí žijú na tých najodľahlejších existenciálnych perifériách“.366 Pozývam veriacich, ktorí žijú v zložitých situáciách, aby s dôverou prišli na rozhovor so svojimi pastiermi alebo s laikmi, ktorí žijú oddaní Pánovi. Nie vždy u nich nájdú potvrdenie vlastných predstáv a vlastných túžob, ale určite získajú svetlo, ktoré im umožní lepšie pochopiť, čo sa deje, a budú môcť objaviť cestu osobného dozrievania. A pozývam pastierov, aby načúvali s láskou a pokojom, s úprimnou túžbou vstúpiť do srdca drámy týchto osôb a pochopiť ich uhol pohľadu, aby im pomohli lepšie žiť a spoznať ich miesto v Cirkvi.

## **Deviata kapitola**

### **MANŽELSKÁ A RODINNÁ SPIRITUALITA**

313. Láska nadobúda rôzne odtiene – podľa životného stavu, do ktorého bol každý povolaný. Už pred niekoľkými desaťročiami Druhý vatikánsky koncil vzhľadom na apoštolát laikov zdôrazňoval spiritualitu, ktorá pramení z rodinného života. Hovoril, že spiritualita laikov „má nadobudnúť osobitné charakteristické vlastnosti“ aj v „manželskom stave a v rodine“367 a rodinné starosti nesmú byť čímsi cudzím pre ich štýl spirituality života.368 Oplatí sa preto nakrátko zastaviť, aby sme opísali niektoré základné charakteristiky tejto osobitnej spirituality, ktorá sa rozvíja v dynamike vzťahov rodinného života.

### **Spiritualita nadprirodzeného spoločenstva**

314. Hovorili sme o prebývaní Boha v srdci osoby, ktorá žije v milosti. Dnes môžeme povedať, že aj Najsvätejšia Trojica je prítomná v chráme manželského spoločenstva. Tak ako prebýva vo chválach svojho ľudu (porov. Ž 22, 4), intímne žije aj v manželskej láske, ktorá ju oslavuje.

315. Prítomnosť Pána prebýva v konkrétnej a reálnej rodine, so všetkými jej trápeniami, zápasmi, radosťami a každodennými zámermi. Keď sa žije v rodine, ťažko predstierať a klamať, nemôžeme nosiť masku. Ak túto autenticnosť oživuje láska, vládne v nej Pán – so svojou radosťou a pokojom. Spiritualita rodinnej lásky sa skladá z tisícov reálnych a konkrétnych gest. V tejto rôznosti darov a stretnutí, ktorých prostredníctvom dozrieva spoločenstvo, má Boh svoj vlastný príbytok. Táto oddanosť spája „ľudské hodnoty s božskými“,<sup>369</sup> pretože je plná Božej lásky. Napokon manželská spiritualita je spiritualita zväzku, v ktorom prebýva Božia láska.

316. Dobre prežívané rodinné spoločenstvo je opravdivou cestou posväcovania v bežnom živote a cestou mystického rastu, prostriedkom na intímne spojenie s Bohom. Vskutku bratské a spoločné potreby rodinného života sú príležitosťou na čoraz väčšie otvorenie srdca – a to umožňuje čoraz plnšie stretnutie s Pánom. Božie slovo hovorí, že „kto nenávidí svojho brata, je vo tme a chodí vo tme“ (1 Jn 2, 11), „ostáva v smrti“ (1 Jn 3, 14) a „nepoznal Boha“ (1 Jn 4, 8). Môj predchodca Benedikt XVI. povedal, že „zatvárať oči pred blíznym nás robí slepými aj voči Bohu“<sup>370</sup> a že láska je v podstate jediné svetlo, ktoré „stále novým spôsobom prežaruje temný svet“.<sup>371</sup> Iba „keď sa milujeme navzájom, Boh ostáva v nás a jeho láska v nás je dokonalá“ (1 Jn 4, 12). Keďže „človek [má] sociálnu dimenziu, ktorá mu je vrodená, vložená do jeho štruktúry“<sup>372</sup> a „sociálna dimenzia človeka nachádza svoje prvé a pôvodné vyjadrenie v manželskom páre a v rodine“,<sup>373</sup> spiritualita sa vteľuje do rodinného spoločenstva. Preto tí, ktorí majú hlboké duchovné túžby, nesmú cítiť, že ich rodina vzdľahuje od rastu v živote Ducha, ale že je cestou, ktorú Pán používa, aby ich priviedol na vrcholy mystického spojenia.

### **Spojení v modlitbe vo svetle Veľkej noci**

317. Ak sa rodina dokáže sústrediť na Krista, on spája a osvetľuje celý rodinný život. Bolesti a problémy sa prežívajú v spoločenstve s Pánovým križom a objatie s ním umožňuje vydržať aj tie najhoršie chvíle. V trpkých dňoch rodiny je tu spojenie s opusteným Ježišom, ktoré môže zabrániť rozpadu. Rodiny dosahujú kúsok po kúsok „s milosťou Ducha Svätého svoju svätosť prostredníctvom manželského života aj účasťou na tajomstve Kristovho križa, ktorý premieňa ťažkosti a trápenia na obeť lásky“.<sup>374</sup> Napokon chvíle radosti, odpočinku alebo oslavy, a tiež sexualita, sa prežívajú ako účasť na plnom živote jeho vzkriesenia. Manželia rôznymi každodennými gestami stvárnajú tento „teologálny priestor, v ktorom možno skusovať mystickú prítomnosť zmŕtvychvstalého Pána“.<sup>375</sup>

318. Modlitba v rodine je privilegovaným prostriedkom na vyjadrenie a posilnenie tejto veľkonočnej viery.<sup>376</sup> Každý deň si možno nájsť niekoľko minút na zotrvanie pred živým Pánom, povedať mu o veciach, ktoré nám robia starosti; modliť sa za potreby rodiny; modliť sa za niekoho, kto prežíva ťažkú chvíľu; prosiť Pána, aby nám pomáhal milovať; ďakovať mu za život a za dobré veci; prosiť Pannu Máriu, aby nás ochránila svojím materinským plášťom. Jednoducho povedané, tento okamih modlitby môže rodine priniesť mnoho dobra. Rozličné prejavy ľudovej zbožnosti sú pokladnicou duchovnosti pre mnohé rodiny. Spoločné napredovanie v modlitbe dosahuje svoj vrchol v spoločnej účasti na Eucharistii, predovšetkým v kontexte nedeľného odpočinku. Ježiš klope na dvere rodiny, aby s ňou zdieľal eucharistickú večeru (porov. Zjv 3, 20). Tam môžu manželia vždy spečatiť veľkonočnú zmluvu, ktorá ich spojila a ktorá odzrkadľuje zmluvu, ktorú Boh spečatil s ľudstvom na križi.<sup>377</sup> Eucharistia je sviatosťou Novej zmluvy, v ktorej sa aktualizuje vykupiteľský čin Krista (porov. Lk 22, 20). Tak možno postrehnúť hlboké putá, ktoré existujú medzi manželským životom a Eucharistiou.<sup>378</sup> Pokrm Eucharistie je posilou a podnetom každodenne prežívať manželskú zmluvu ako „domáca cirkev“.<sup>379</sup>



## Spiritualita výlučnej a slobodnej lásky

319. V manželstve sa prežíva aj pocit úplnej prináležitosti jednej jedinej osobe. Manželia prijímajú výzvu a túžbu spolu zostarnúť a pominúť sa, a tak odzrkadľujú Božiu vernosť. Toto pevné rozhodnutie, ktoré vyznačuje istý životný štýl, je „vnútorná požiadavka zmluvy manželskej lásky“,<sup>380</sup> pretože „ten, kto sa nerozhodne milovať navždy, ťažko môže úprimne milovať čo len jediný deň“. <sup>381</sup> Toto by však nemalo duchovný význam, keby šlo len o zákon dodržiavaný s rezignáciou. Je to prináležitosť srdca – tam, kde iba Boh dovidí (porov. Mt 5, 28). Každé ráno, keď človek vstáva, obnovuje pred Bohom toto rozhodnutie vernosti, nech sa počas dňa stane čokoľvek. A každý, keď ide spať, očakáva, že sa ráno zobudí, aby pokračoval v tomto dobrodružstve s dôverou v Pánovu pomoc. Každý z manželov je tak pre toho druhého znakom a nástrojom blízkosti Pána, ktorý nás nenecháva samých: „Ja som s vami po všetky dni až do skončenia sveta“ (Mt 28, 20).

320. Existuje bod, v ktorom láska manželského páru dosiahne maximálne oslobodenie a stane sa priestorom zdravej autonómie: keď človek objaví, že ten druhý nie je jeho, ale má omnoho dôležitejšieho vlastníka, svojho jediného Pána. Nikto si nemôže nárokovať vlastníctvo najosobnejšej a najtajnejšej intimity milovanej osoby, a len on môže stáť v centre jej života. Zároveň princíp duchovného realizmu má za následok, že manželský partner si nenárokuje, aby druhý plne uspokojoval jeho potreby. Je nevyhnutné, aby duchovné napredovanie – ako správne naznačil Dietrich Bonhoeffer – každému človeku pomohlo „stratiť ilúzie“ o druhom,<sup>382</sup> a prestať očakávať od danej osoby to, čo je vlastné jedine Božej láske. To si vyžaduje vnútorné zriekanie sa. Exkluzívny priestor, ktorý každý z manželov rezervuje svojmu osobnému vzťahu s Bohom, nielen umožňuje uzdravovať rany spolužita, ale aj nachádzať v Božej láske zmysel vlastnej existencie. Potrebujeme každý deň vzývať činnosť Ducha, aby takáto vnútorná sloboda bola možná.

## Spiritualita starostlivosti, útechy a podnetu

321. „Kresťanskí manželia sú si navzájom, pre svoje deti aj pre ostatných členov rodiny spolupracovníkmi milosti a svedkami viery.“<sup>383</sup> Boh ich pozýva k plodeniu a starostlivosti. Práve preto rodina „vždy bola najbližšou ‚nemocnicou‘“. <sup>384</sup> Starajme sa, podporujme sa, podnecujme sa navzájom a prežívajme to všetko ako súčasť našej rodinnej spirituality. Život manželského páru je účasťou na plodnom diele Boha a každý z dvojice je pre toho druhého neustálou provokáciou Ducha. Božia láska sa vyjadruje cez „živé a konkrétne slová, ktorými si muž a žena vyznávajú svoju manželskú lásku“. <sup>385</sup> Tak sú si navzájom odzrkadlením Božej lásky, ktorá utešuje slovom, pohľadom, pomocou, pohladením, objatím. Teda „chcieť formovať rodinu znamená mať odvahu byť súčasťou Božieho sna; mať odvahu s ním snívať, mať odvahu s ním budovať, odvahu pustiť sa s ním do tohto príbehu, budovať svet, kde sa nikto necíti osamelý“. <sup>386</sup>

322. Celý život rodiny je milosrdná „pastva“. Každý so záujmom maľuje a píše do života druhého: „Vy ste náš list napísaný v našich srdciach... nie atramentom, ale Duchom živého Boha“ (2 Kor 3, 2 – 3). Každý je rybárom, ktorý ide „loviť... ľudí“ (Lk 5, 10) – v Ježišovom mene spúšťa siete (porov. Lk 5 5) k druhým; alebo roľníkom pracujúcim na čerstvej pôde, ktorou sú jeho drahí: podnecuje v nich to najlepšie. Súčasťou manželskej plodnosti je aj napomáhanie, pretože „milovať človeka je očakávať od neho čosi nede novateľné, nepredvídateľné – súčasne jej však nejakým spôsobom ponúknuť prostriedok, ako odpovedať na toto očakávanie“. <sup>387</sup> A to je zároveň bohopenosť, pretože práve on do druhých zasial mnohé dobré veci v nádeji, že im pomôžeme vyrásť.

323. Kontemplovať každú milovanú osobu očami Boha a spoznávať v nej Krista je hlbokou duchovnou skúsenosťou. Žiada si to nezištnú ochotu, ktorá umožní oceniť jej dôstojnosť. Môžeme byť pred druhým naplno prítomní, ak sa darujeme bez vypočítavosti, zabudnúc na všetko vôkol.

Takto si milovaná osoba zasluhuje celú pozornosť. Ježiš bol vzorom, pretože keď sa k nemu niekto priblížil na rozhovor, uprel naňho pohľad, zahľadel sa na neho s láskou (porov. Mk 10, 21). Nik sa v jeho prítomnosti necítil prehlíadaný, pretože jeho slová a jeho gestá boli vyjadrením tejto otázky: „Čo chceš, aby som ti urobil?“ (Mk 10, 51). Toto sa prežíva v každodennom živote rodiny. V ňom si pripomínáme, že človek, ktorý s nami žije, si zasluhuje všetko, lebo má ľudskú dôstojnosť – pretože je predmetom nesmiernej lásky Otca. Tak rozkvitá nežnosť, schopná „vzbudiť v druhom radosť z toho, že sa cíti milovaný. Tá sa prejavuje predovšetkým venovaním delikátnej pozornosti obmedzeniam druhého, najmä ak vychádzajú na povrch evidentným spôsobom“.388

324. Na podnet Ducha rodinné jadro nielen prijíma život, plodiť ho vo vlastnom lone, ale sa aj otvára, vychádza zo seba, aby svojím dobrom zahrnulo druhých; aby sa o nich postaralo a hľadalo ich šťastie. Táto otvorenosť sa osobitne prejavuje v pohostinnosti,<sup>389</sup> ku ktorej Božie slovo povzbudzuje sugestívnym spôsobom: „Nezabúdajte na pohostinnosť, lebo niektorí takto prijali ako hostí anjelov, a ani o tom nevedeli“ (Hebr 13, 2). Keď rodina druhých prijíma a vychádza im v ústrety – predovšetkým chudobným a opusteným – „symbolizuje, vydáva svedectvo a má účasť na materstve Cirkvi“.390 Sociálna láska, odlesk Najsvätejšej Trojice, je v skutočnosti to, čo zjednocuje duchovný zmysel rodiny a jej poslanie za hranicu seba samej – pretože sprítomňuje kerygmu so všetkými jej požiadavkami týkajúcimi sa spoločenstva. Rodina prežíva svoju osobitnú spiritualitu ako domáca cirkev a zároveň ako bunka životne dôležitá pre premenu sveta.<sup>391</sup>

\*\*\*

325. Slová Majstra (porov. Mt 22, 30) a svätého Pavla (porov. 1 Kor 7, 29 – 31) o manželstve sú vložené – nie náhodou – do poslednej a de nitívnej dimenzie našej existencie, ktorú potrebujeme znovu získať. Takým spôsobom budú môcť manželia spoznať zmysel cesty, po ktorej spoločne kráčajú. Vskutku, ako sme viackrát v tejto exhortácii pripomenuli, žiadna rodina nie je dokonalou skutočnosťou, zhotovenou raz a navždy, ale vyžaduje si postupný rozvoj vlastnej schopnosti milovať. Je tu neustále povolanie, ktoré vychádza z plného spoločenstva Najsvätejšej Trojice, z obdivuhodného spojenia medzi Kristom a jeho Cirkvou, z toho krásneho spoločenstva, ktorým je nazaretská rodina, a z bratstva bez poškvrny, ktoré existuje medzi svätými v nebi. Avšak kontemplovať plnosť, ktorú sme ešte nedosiahli, nám umožňuje dostať do správnej perspektívy aj historické napredovanie, ktoré uskutočňujeme ako rodiny – aby sme od medziosobných vzťahov nechceli vyžadovať dokonalosť, čistotu úmyslov, koherenciu, ktorú možno nájsť len v de nitívnom Božom kráľovstve. Okrem toho nám táto kontemplácia bráni tvrdo súdiť tých, ktorí žijú v stavoch veľkej krehkosti. Všetci sme povolaní oživovať napätie vedúce k tomu, čo presahuje nás i naše obmedzenia, a každá rodina musí prežívať tento neustály impulz. Kráčajme, rodiny, pokračujme v kráčaní! Čo je nám prisľúbené, je stále väčšie. Nestrácajme nádej kvôli svojim obmedzeniam, ale sa ani nevzdávajme hľadania tej plnosti lásky a spoločenstva, ktorá nám bola prisľúbená.

### **Modlitba k Svätej rodine**

Ježiš, Mária a Jozef,  
vo vás kontemplujeme  
žiaru pravej lásky,  
na vás sa s dôverou obraciame.

Svätá nazaretská rodina,  
urob aj z našich rodín  
miesta spoločenstva a večeradlá modlitby, opravdivé školy evanjelia  
a malé domáce cirkvi.

Svätá nazaretská rodina,

nech sa viac v rodinách nezakusuje  
násilie, uzavretosť a rozdelenie:  
každému, kto bol zranený a pohoršený,  
nech sa čoskoro dostane útecha a uzdravenie.

Svätá nazaretská rodina,  
daj, aby sme sa všetci upevnili vo vedomí posvätného a nedotknuteľného charakteru rodiny, jej  
krásky v Božom pláne.  
Ježiš, Mária a Jozef,  
vypočujte a vyslyšte našu prosbu. Amen.

Dané v Ríme pri svätom Petrovi v mimoriadnom Svätom roku milosrdenstva 19. marca, na slávnosť  
svätého Jozefa, v roku 2016, vo štvrtom roku môjho pontikátu.

František

- 
- 1 III. mimoriadne generálne zhromaždenie Synody biskupov, Relatio synodi, 18. októbra 2014, 2.
  - 2 XIV. riadne generálne zhromaždenie Synody biskupov, Relatio nalis, 24. októbra 2015, 3.
  - 3 Príhovor na záver XIV. riadneho generálneho zhromaždenia Synody biskupov (24. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 26. – 27. októbra 2015, s. 13; porov. Pápežská biblická komisia, *Fede e cultura alla luce della Bibbia*. Atti della Sessione plenaria 1979 della Pontificia Commissione Biblica, Torino 1981; Druhý vatikánsky koncil, konštitúcia *Gaudium et spes*, 44; Ján Pavol II., encyklika *Redemptoris missio* (7. decembra 1990), 52: AAS 83 (1991), 300; apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 69. 117: AAS 105 (2013), 1049. 1068 – 1069.
  - 4 Príhovor na stretnutí s rodinami v Santiagu di Cuba (22. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 24. septembra 2015, s. 7.
  - 5 Jorge Luis Borges, „Calle desconocida“, vo *Fervor de Buenos Aires*, Buenos Aires 2011, 23 (italiansky preklad: *Fervore di Buenos Aires*, Milano 2010, 29).
  - 6 Homília pri svätej omši v Puebla de los Ángeles (28. január 1979), 2: AAS 71 (1979), 184.
  - 7 Porov. Tamže.
  - 8 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* (22. novembra 1981), 4: AAS 74 (1982), 84.
  - 9 Relatio Synodi 2014, 5.
  - 10 Konferencia biskupov Španielska, *Manželstvo a rodina* (6. júla 1979), 3. 16. 23.
  - 11 Relatio nalis 2015, 5.
  - 12 Relatio Synodi 2014, 5.
  - 13 Relatio nalis 2015, 8.
  - 14 Príhovor k členom Kongresu USA (24. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 26. septembra 2015, s. 7.
  - 15 Relatio nalis 2015, 29.
  - 16 Relatio Synodi 2014, 10.
  - 17 III. mimoriadne generálne zhromaždenie Synody biskupov, *Messaggio*, 18. októbra 2014.
  - 18 Relatio Synodi 2014, 10.
  - 19 Relatio nalis 2015, 7.
  - 20 Tamže, 63.
  - 21 Konferencia katolíckych biskupov Kórey, *Towards a culture of life!* (15. marca 2007).
  - 22 Relatio Synodi 2014, 6.
  - 23 Pápežská rada pre rodinu, *Charta práv rodiny* (22. októbra 1983), 11.
  - 24 Porov. Relatio nalis 2015, 11 – 12.
  - 25 Pápežská rada pre rodinu, *Charta práv rodiny* (22. októbra 1983), Intr.
  - 26 Tamže, 9.
  - 27 Relatio nalis 2015, 14.
  - 28 Relatio Synodi 2014, 8.
  - 29 Porov. Relatio nalis 2015, 78.
  - 30 Relatio Synodi 2014, 8.
  - 31 Relatio nalis 2015, 23; porov. *Posolstvo na Svetový deň migrantov a utečencov 2016* (12. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 2. októbra 2015, s. 8.
  - 32 Relatio nalis 2015, 24. 32
  - 33 Tamže, 21.
  - 34 Tamže, 17.
  - 35 Tamže, 20.
  - 36 Porov. Tamže, 15.
  - 37 Záverečný príhovor na XIV. riadnom generálnom zhromaždení Synody biskupov (24. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 26. – 27. októbra 2015, s. 13.
  - 38 Konferencia biskupov Argentíny, *Navega mar adentro* (31. mája 2003), 42.
  - 39 Konferencia biskupov Mexika, *Que en Cristo Nuestra Paz México tenga vida digna* (15. februára 2009), 67.
  - 40 Relatio nalis 2015, 25.
  - 41 Tamže, 10.
  - 42 Katechéza (22. apríla 2015): L'Osservatore Romano, 23. apríla 2015, p. 7.
  - 43 Katechéza (29. apríla 2015): L'Osservatore Romano, 30. apríla 2015, p. 8.
  - 44 Relatio nalis 2015, 28.
  - 45 Tamže, 8.
  - 46 Tamže, 58.
  - 47 Tamže, 33.
  - 48 Relatio Synodi 2014, 11.
  - 49 Konferencia biskupov Kolumbie, *A tiempos difíciles, colombianos nuevos* (13. februára 2003), 3.
  - 50 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 35: AAS 105 (2013), 1034.
  - 51 Tamže, 164: AAS 105 (2013), 1088. 52 Tamže.

53 Tamže, 165: AAS 105 (2013), 1089.

54 Relatio Synodi 2014, 12.

55 Tamže, 14.

56 Tamže, 16.

57 Relatio nalis 2015, 41.

58 Tamže, 38.

59 Relatio Synodi 2014, 17.

60 Relatio nalis 2015, 43.

61 Relatio Synodi 2014, 18.

62 Tamže, 19.

63 Relatio nalis 2015, 38.

64 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.

65 Relatio Synodi 2014, 21.

66 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1642.

67 Tamže.

68 Katechéza (6. mája 2015): L'Osservatore Romano (7. mája 2015), s. 8.

69 Lev Veľký, Epistola Rustico narbonensi episcopo, inquis. IV: PL 54, 1205A; porov. Incmaro di Reims, Epist. 22: PL 126, 142.

70 Porov. Pius XII., encyklika Mystici Corporis Christi (29. júna 1943): AAS 35 (1943), 202: „Matrimonio enim quo coniuges sibi invicem sunt ministri gratiae.“

71 Porov. Kódex kánonického práva, kán. 1116; 1161 – 1165; Kódex kánonov východných cirkví, 832; 848 – 852.

72 Kódex kánonov východných cirkví, kán. 1055 § 2.

73 Relatio Synodi 2014, 23.

74 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.

75 Relatio nalis 2015, 47.

76 Tamže.

77 Homília pri svätej omši na záver VIII. svetového stretnutia rodín, Filadelfia (27. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 28. – 29. septembra 2015, s. 7.

78 Relatio nalis 2015, 53 – 54.

79 Tamže, 51.

80 Druhý vatikánsky koncil, past. konštitúcia Gaudium et spes, 48.

81 Porov. Kódex kánonického práva, kán. 1055 § 1: „Ad bonum coniugum atque ad proles generationem et educationem ordinatum.“

82 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 2360.

83 Tamže, 1654.

84 Druhý vatikánsky koncil, past. konštitúcia Gaudium et spes, 48.

85 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 2366.

86 Porov. Pavol VI., encyklika Humanae vitae (25. júla 1968), 11 – 12: AAS 60 (1968), 488 – 489.

87 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 2378.

88 Kongregácia pre náuku viery, inštrukcia Donum vitae (22. februára 1987), II, 8: AAS 80 (1988), 97.

89 Relatio nalis 2015, 63.

90 Relatio Synodi 2014, 57.

91 Tamže, 58.

92 Tamže, 57.

93 Relatio nalis 2015, 64.

94 Relatio Synodi 2014, 60.

95 Tamže, 61.

96 Kódex Kánonického práva, kán. 1136; porov. Kódex kánonov východných cirkví, 627.

97 Pápežská rada pre rodinu, Sessualità umana: verità e segni cato (8. decembra 1995), 23.

98 Katechéza (20. mája 2015): L'Osservatore Romano, 21. mája 2015, s. 8.

99 Porov. Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 38: AAS 74 (1982), 129.

100 Porov. Príhovor k diecéznemu zhromaždeniu v Ríme (14. júna 2015): L'Osservatore Romano, 15. – 16. júna 2015, s. 8.

101 Relatio Synodi 2014, 23.

102 Relatio nalis 2015, 52.

103 Tamže, 49 – 50.

104 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1641.

105 Porov. Benedikt XVI., encyklika Deus caritas est (25. decembra 2005), 2: AAS 98 (2006), 218.

106 Duchovné cvičenia, kontemplácia na dosiahnutie lásky, 230.

107 Octavio Paz, La llama doble, Barcelona 1993, 35.

108 Tomáš Akvinský, Summa theologiae II-II, q. 114, a. 2, ad 1.

109 Katechéza (13. mája 2015): L'Osservatore Romano, 14. mája 2015, s. 8.

110 Summa theologiae II-II, q. 27, a. 1, ad 2.

111 Tamže, a. 1.

112 Katechéza (13. mája 2015): L'Osservatore Romano, 14. mája 2015, s. 8. 66

113 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 21: AAS 74 (1982), 106.

114 Kázeň v baptistickom kostole Dexter Avenue, Montgomery, Alabama, 17. novembra 1957.

115 Sv. Tomáš Akvinský tu má na mysli lásku ako «vis unitiva» (Summa theologiae I, q. 20, a. 1, ad 3), prevezmúc výraz Dionýza PseudoAreopagitu (De divinis nominibus, IV, 12: PG 3, 709).

116 Tomáš Akvinský, Summa theologiae II-II, q. 27, a. 2.

117 Encyklika Casticonnubii (31. decembra 1930): AAS 22 (1930), 547–548.

118 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.

119 Katechéza (2. apríla 2014): L'Osservatore Romano, 3. apríla 2014, s. 8.

120 Tamže.

121 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.

122 Tomáš Akvinský, Summa contra gentiles, III, 123; porov. AristoTeles, Etica Nic., 8, 12 (ed. Bywater, Oxford 1984, 174).

123 Encyklika Lumen dei (29. júna 2013), 52: AAS 105 (2013), 590.

124 De sacramento matrimonii, I, 2: in Id. Disputationes, III, 5, 3 (ed. Giuliano, Napoli 1858, 778).

125 Druhý vatikánsky koncil, pastoraľná konštitúcia Gaudium et spes, 50.

126 Tamže, 49.

127 Porov. Summa theologiae I-II, q. 31, a. 3, ad 3.

128 Druhý vatikánsky koncil, pastoraľná konštitúcia Gaudium et spes, 48.

129 Tomáš Akvinský, Summa theologiae I-II, q. 26, a. 3.

130 Tamže, q. 110, a. 1.

131 Vyznania, VIII, 3, 7: PL 32, 752.

132 Príhovor rodinám pri príležitosti ich púte do Ríma počas Roka viery (26. októbra 2013): AAS 105 (2013), 980.

133 Anjel Pána (29. decembra 2013): L'Osservatore Romano, 30. – 31. decembra 2013, s. 7.

134 Príhovor rodinám pri príležitosti ich púte do Ríma počas Roka viery (26. októbra 2013): AAS 105 (2013), 978.

- 135 Summa theologiae II-II, q. 24, a. 7. 82
- 136 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 48.
- 137 Konferencia biskupov Čile, La vida y la familia: regalos de Dios para cada uno de nosotros, 21. júla 2014.
- 138 Pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 49.
- 139 A. Sertillanges, L'amour chrétien, Paris 1920, 174.
- 140 Porov. Tomáš Akvinský, Summa theologiae I-II, q. 24, a. 1.
- 141 Porov. Tamže, q. 59, a. 5.
- 142 Encyklika Deus caritas est (25. decembra 2005), 3: AAS 98 (2006), 219 – 220.
- 143 Tamže, 4: AAS 98 (2006), 220.
- 144 Porov. Tomáš Akvinský, Summa theologiae I-II, q. 32, a. 7.
- 145 Porov. Tamže, II-II, q. 153, a. 2, ad 2: «Abundantia delectationis quae est in actu venereo secundum rationem ordinato, non contrariatur medio virtutis.»
- 146 Ján Pavol II., Katechéza (22. októbra 1980), 5: Insegnamenti III, 2 (1980), 951.
- 147 Tamže, 3
- 148 Katechéza (24. septembra 1980), 4: Insegnamenti III, 2 (1980), 719.
- 149 Katechéza (12. novembra 1980), 2: Insegnamenti III, 2 (1980), 1133.
- 150 Tamže, 4.
- 151 Tamže, 5.
- 152 Tamže, 1: 1132.
- 153 Katechéza (16. januára 1980), 1: Insegnamenti III, 1 (1980), 151.
- 154 Josef Pieper, Über die Liebe, Mnichov 2014, 174.
- 155 Ján Pavol II., encyklika Evangelium vitae (25. marca 1995), 23: AAS 87 (1995), 427.
- 156 Pavol VI., encyklika Humanae vitae (25. júla 1968), 13: AAS 60 (1968), 489.
- 157 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 49.
- 158 Katechéza (18. júna 1980), 5: Insegnamenti III, 1 (1980), 1778.
- 159 Tamže, 6.
- 160 Porov. Katechéza (30. júla 1980), 1: Insegnamenti III, 2 (1980), 311.
- 161 Katechéza (8. apríla 1981), 3: Insegnamenti IV, 1 (1981), 904.
- 162 Katechéza (11. augusta 1982), 4: Insegnamenti V, 3 (1982), 205 – 206.
- 163 Encyklika Deus caritas est (25. decembra 2005), 5: AAS 98 (2006), 221.
- 164 Tamže, 7.
- 165 Relatio nalis 2015, 22.
- 166 Katechéza (14. apríla 1982), 1: Insegnamenti V, 1 (1982), 1176.
- 167 Glossa in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi, IV, XXVI, 2 (Quaracchi 1957, 446).
- 168 Ján Pavol II., Katechéza (7. apríla 1982), 2: Insegnamenti V, 1 (1982), 1127.
- 169 Katechéza (14. apríla 1982), 3: Insegnamenti V, 1 (1982), 1177.
- 170 Tamže.
- 171 Encyklika Redemptor hominis (4. marca 1979), 10: AAS 71 (1979), 274.
- 172 Porov. Tomáš Akvinský, Summa theologiae II-II, q. 27, a. 1.
- 173 Pápežská rada pre rodinu, Famiglia, matrimonio e „unioni di fatto” (26. júla 2000), 40.
- 174 Ján Pavol II., Katechéza (31. októbra 1984), 6: Insegnamenti VII, 2 (1984), 1072.
- 175 Benedikt XVI., encyklika Deus caritas est (25. decembra 2005), 8: AAS 98 (2006), 224.
- 176 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 14: AAS 74 (1982), 96.
- 177 Katechéza (11. februára 2015): L'Osservatore Romano, 12. februára 2015, s. 8.
- 178 Tamže.
- 179 Katechéza (8. apríla 2015): L'Osservatore Romano, 9. apríla 2015, s. 8.
- 180 Tamže.
- 181 Porov. Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 51: „Nech je všetkým známe, že ľudský život a úloha odovzdávať ho ďalej sa neobmedzujú iba na tento svet a nedajú sa posudzovať a chápať iba v ňom, ale vždy majú vzťah k večnému cieľu človeka.“
- 182 List Generálnemu sekretariátu Medzinárodnej konferencie OSN o populácii a rozvoji (18. marca 1994): Insegnamenti XVII, 1 (1994), 750 – 751.
- 183 Ján Pavol II., Katechéza (12. marca 1980), 3: Insegnamenti III, 1 (1980), 543.
- 184 Tamže.
- 185 Príhovor na stretnutí s rodinami v Manile (16. januára 2015): AAS 107 (2015), 176.
- 186 Katechéza (11. februára 2015): L'Osservatore Romano, 12. februára 2015, s. 8.
- 187 Katechéza (14. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 15. októbra 2015, s. 8.
- 188 Konferencia katolíckych biskupov Austrálie, pastoračný list Don't Mess with Marriage, 11 (24. novembra 2015).
- 189 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 50.
- 190 Ján Pavol II., Katechéza (12. marca 1980), 2: Insegnamenti III, 1 (1980), 542.
- 191 Porov. Id. apoštolský list ženám Mulieris dignitatem (15. augusta 1988), 30 – 31: AAS 80 (1988), 1727 – 1729.
- 192 Katechéza (7. januára 2015): L'Osservatore Romano, 7. – 8. januára 2015, s. 8.
- 193 Tamže.
- 194 Katechéza (28. januára 2015): L'Osservatore Romano, 29. januára 2015, s. 8.
- 195 Tamže.
- 196 Porov. Relatio nalis 2015, 28.
- 197 Katechéza (4. februára 2015): L'Osservatore Romano, 5. februára 2015, s. 8.
- 198 Tamže.
- 199 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia Gaudium et spes, 50.
- 200 V. Generálna konferencia latinského a karibského episkopátu, Documento di Aparecida (29. júna 2007), 457.
- 201 Relatio nalis 2015, 65.
- 202 Tamže.
- 203 Príhovor pri stretnutí rodín v Manile (16. januára 2015): AAS 107 (2015), 178.
- 204 Mario Benedetti, „Te quiero“, in Poemas de otros, Buenos Aires 1993, 316.
- 205 Porov. Katechéza (16. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 17. septembra 2015, s. 8.
- 206 Katechéza (7. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 8. októbra 2015, s. 8.
- 207 Benedikt XVI., encyklika Deus caritas est (25. decembra 2005), 14: AAS 98 (2006), 228.
- 208 Porov. Relatio nalis 2015, 11.
- 209 Katechéza (18. marca 2015): L'Osservatore Romano, 19. marca 2015, s. 8.
- 210 Katechéza (11. februára 2015): L'Osservatore Romano, 12. februára 2015, s. 8.
- 211 Porov. Relatio nalis 2015, 17 – 18.
- 212 Katechéza (4. marca 2015): L'Osservatore Romano, 5. marca 2015, s. 8.
- 213 Katechéza (11. marca 2015): L'Osservatore Romano, 12. marca 2015, s. 8.
- 214 Apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 27: AAS 74 (1982), 113.
- 215 Ján Pavol II., Príhovor k účastníkom Medzinárodného fóra o aktívnom starnutí (5. septembra 1980), 5: Insegnamenti III, 2 (1980), 539.
- 216 Relatio nalis 2015, 18.
- 217 Katechéza (4. marca 2015): L'Osservatore Romano, 5. marca 2015, s. 8.

218 Tamže.

219 Príhovor na stretnutí so staršími ľudmi (28. septembra 2014): L'Osservatore Romano, 29. – 30. septembra 2014, s. 7.

220 Katechéza (18. februára 2015): L'Osservatore Romano, 19. februára 2015, s. 8.

221 Tamže.

222 Tamže.

223 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 18: AAS 74 (1982), 101.

224 Katechéza (7. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 8. októbra 2015, s. 8.

225 Relatio Synodi 2014, 30.

226 Tamže, 31.

227 Relatio nalis 2015, 56.

228 Tamže, 89.

229 Relatio Synodi 2014, 32.

230 Tamže, 33.

231 Tamže, 38.

232 Relatio nalis 2015, 77. 233 Tamže, 61.

234 Tamže.

235 Tamže.

236 Tamže.

237 Porov. Relatio Synodi 2014, 26.

238 Tamže, 39.

239 Konferencia biskupov Talianska, Biskupská komisia pre rodinu a život, Orientamenti pastorali sulla preparazione al matrimonio e alla famiglia (22. októbra 2012), 1.

240 Ignác z Loyoly, Esercizi spirituali, poznámka 2.

241 Tamže, poznámka 5.

242 Ján Pavol II., Katechéza (27. júna 1984), 4: Insegnamenti VII, 1 (1984), 1941.

243 Katechéza (21. októbra 2015): L'Osservatore Romano, 22. októbra 2015, s. 12.

244 Konferencia biskupov Kene, Pöstne posolstvo, 18. februára 2015.

245 Porov. Pius XI., encyklika Casti connubii (31. decembra 1930): AAS 22 (1930), 583.

246 Ján Pavol II., Katechéza (4. júla 1984), 3.6: Insegnamenti VII, 2 (1984), 9. 10.

247 Relatio nalis 2015, 59.

248 Tamže, 63.

249 Pastoralná konštitúcia Gaudium et spes, 50.

250 Relatio nalis 2015, 63.

251 Relatio Synodi 2014, 40.

252 Tamže, 34.

253 Cantico spirituale B, XXV, 11.

254 Relatio Synodi 2014, 44. 255 Relatio nalis 2015, 81.

256 Tamže, 78.

257 Katechéza (24. júna 2015): L'Osservatore Romano, 25. júna 2015, s. 8.

258 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 83: AAS 74 (1982), 184.

259 Relatio Synodi 2014, 47.

260 Tamže, 50.

261 Porov. Katechéza (5. augusta 2015): L'Osservatore Romano, 6. augusta 2015, s. 7.

262 Relatio Synodi 2014, 51; porov. Relatio nalis 2015, 84.

263 Relatio Synodi 2014, 48.

264 Porov. motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus (15. augusta 2015): L'Osservatore Romano, 9. septembra 2015, s. 3 – 4; motu proprio Mitis et Misericors Iesus (15. augusta 2015): L'Osservatore Romano, 9. septembra 2015, s. 5 – 6.

265 Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus (15. augusta 2015), preambula, III: L'Osservatore Romano, 9. septembra 2015, s. 3.

266 Relatio nalis 2015, 82.

267 Relatio Synodi 2014, 47.

268 Katechéza (20. mája 2015): L'Osservatore Romano, 21. mája 2015, s. 8.

269 Katechéza (24. júna 2015): L'Osservatore Romano, 25. júna 2015, s. 8.

270 Katechéza (5. augusta 2015): L'Osservatore Romano, 6. augusta 2015, s. 7.

271 Relatio nalis 2015, 72.

272 Tamže, 73.

273 Tamže, 74.

274 Tamže, 75.

275 Porov. bula Misericordiae vultus, 12: AAS 107 (2015), 407.

276 Katechizmus Katolíckej cirkvi, 2358; porov. Relatio nalis 2015, 76.

277 Porov. Tamže.

278 Relatio nalis 2015, 76; Porov. Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami, 3. júna 2003, 4.

279 Relatio nalis 2015, 80.

280 Porov. Tamže, 20.

281 Katechéza (17. júna 2015): L'Osservatore Romano, 18. júna 2015, s. 8.

282 Relatio nalis 2015, 19.

283 Katechéza (17. júna 2015): L'Osservatore Romano, 18. júna 2015, s. 8.

284 Tamže.

285 Porov. Katechizmus Katolíckej cirkvi, 958.

286 Tamže.

287 Porov. Ultimi colloqui, „Quaderno giallo“ di Madre Agnese, 17. júla 1897: Opere complete, Città del Vaticano – Roma 1997, 1028. V tomto smere je významné svedectvo spolusestier ohľadom prísľubu svätej Terézie, že jej odchod z tohto sveta bude ako „dážď ruží“ (Tamže, 9. júna 1991).

288 Giordanodi Sassonia, Libellus de principiis Ordinis prædicatorum, 93.

289 Porov. Katechizmus Katolíckej cirkvi, 957.

290 Druhý vatikánsky koncil, dogmatická konštitúcia Lumen gentium, 49.

291 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 222: AAS 105 (2013), 1111.

292 Katechéza (20. mája 2015): L'Osservatore Romano, 21. mája 2015, s. 8.

293 Druhý vatikánsky koncil, pastoračná konštitúcia Gaudium et spes, 17.

294 Katechéza (30. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 1. októbra 2015, s. 8.

295 Katechéza (10. júna 2015): L'Osservatore Romano, 11. júna 2015, s. 8.

296 Porov. Relatio nalis 2015, 67.

297 Katechéza (20. mája 2015): L'Osservatore Romano, 21. mája 2015, s. 8.

298 Katechéza (9. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 10. septembra 2015, s. 8.

299 Relatio nalis 2015, 68.

300 Tamže, 58.

301 Deklarácia Gravissimum educationis, 1.

302 Relatio nalis 2015, 56.

303 Erich Fromm, *The Art of Loving*, New York 1956, s. 54.

304 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 155.

305 Katechéza (15. apríla 2015): *L'Osservatore Romano*, 16. apríla 2015, s. 8.

306 Porov. Relatio nalis 2015, 13 – 14.

307 De sancta virginitate, 7, 7: PL 40, 400.

308 Katechéza (26. augusta 2015): *L'Osservatore Romano*, 27. augusta 2015, s. 8.

309 Relatio nalis 2015, 89. 174

310 Tamže, 93.

311 Relatio Synodi 2014, 24.

312 Tamže, 25.

313 Tamže, 28.

314 Porov. Tamže, 41. 43; Relatio nalis 2015, 70. 315 Relatio Synodi 2014, 27.

316 Tamže, 26.

317 Tamže, 41.

318 Tamže.

319 Relatio nalis 2015, 71.

320 Porov. Tamže.

321 Relatio Synodi 2014, 42. 322 Tamže, 43.

323 Apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* (22. novembra 1981), 34: AAS 74 (1982), 123.

324 Tamže, 9: 90.

325 Porov. Katechéza (24. júna 2015): *L'Osservatore Romano*, 25. júna 2015, s. 8.

326 Homília počas svätej omše slávanej s novými kardinálmi (15. februára 2015): AAS 107 (2015), 257.

327 Relatio nalis 2015, 51.

328 Relatio Synodi 2014, 25.

329 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* (22. novembra 1981), 84: AAS 74 (1982), 186. V týchto situáciách mnohí, ktorí spoznali a prijali možnosť ponúknuť Cirkvou, teda možnosť žiť spolu „ako brat a sestra“, zdôrazňujú, že ak chýbajú niektoré vyjadrenia intimity, „nezriedka sa môže vystaviť nebezpečenstvu manželská vernosť a dobro detí by mohlo utrpieť ujmu“ (Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, 51).

330 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* (22. novembra 1981), 84: AAS 74 (1982), 186.

331 Relatio Synodi 2014, 26.

332 Porov. Tamže, 45.

333 Benedikt XVI., Príhovor na VII. svetovom stretnutí rodín, Miláno (2. júna 2012), odpoveď č. 5: *Insegnamenti VIII*, 1 (2012), 691.

334 Relatio nalis 2015, 84.

335 Tamže, 51.

336 Ani čo sa týka sviatostnej disciplíny, pretože rozlišovanie môže zistiť, že v konkrétnej situácii niet ťažkého hriechu. Tu sa aplikuje, čo som povedal v inom dokumente: Porov. apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 44.47: AAS 105 (2013), 1038 – 1040.

337 Relatio nalis 2015, 85.

338 Tamže, 86.

339 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* (22. novembra 1981), 33: AAS 74 (1982), 121.

340 Relatio nalis 2015, 51.

341 Porov. *Summa theologiae* I-II, q. 65, a. 3, ad 2; *De malo*, q. 2, a. 2.

342 Tamže, ad 3.

343 KKC, 1735.

344 Porov. Tamže, 2352; Kongregácia pre náuku viery, deklarácia *Iura et bona o eutanázii* (5. mája 1980), II: AAS 72 (1980), 546. Ján Pavol II., kritizujúci kategóriu „základnej voľby“, uznal, že „je isté, že môžu jestvovať aj situácie zo psychologického hľadiska veľmi zložité a nejasné, ktoré ovplyvňujú i možnosť pripisovať subjektívnu vinu hriešnikovi“ (apoštolská exhortácia *Reconciliatio et paenitentia* [2. decembra 1984], 17: AAS 77 [1985], 223).

345 Porov. Pápežská rada na výklad legislatívnych textov, Deklarácia o prijateľnosti rozvedených a znovuzosobášených k svätému prijímaniu (24. júna 2000), 2.

346 Relatio nalis 2015, 85.

347 *Summa theologiae* I-II, q. 94, art. 4.

348 Keď sa zmieňuje o všeobecnom poznaní normy a o konkrétnom poznaní praktického rozlišovania, prichádza svätý Tomáš k záveru, že „ak niet viac než jedného z týchto dvoch poznaní, je vhodnejšie, aby to bolo poznanie konkrétnej skutočnosti, ktoré je bližšie ku konaniu“: *Sententia libri Ethicorum*, VI, 6 (ed. Leonina, t. XLVII, 354).

349 Príhovor na záver XIV. riadneho generálneho zhromaždenia Synody biskupov (24. októbra 2015): *L'Osservatore Romano*, 26. – 27. októbra 2015, s. 13.

350 *In cerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale* (2009), 59.

351 V určitých prípadoch by to mohla byť aj pomoc sviatostí. Preto „kňazom pripomínam, že spovednica nesmie byť mučiarňou, ale miestom milosrdenstva Pána“ (apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* [24. novembra 2013], 44: AAS 105 [2013], 1038). Rovnako poukazujem na to, že Eucharistia „nie je odmenou pre dokonalých, ale štedrým liekom a posilou pre slabých“ (Tamže, 47: 1039).

352 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038 – 1039.

353 *De catechizandis rudibus*, I, 14, 22: PL 40, 327; Porov. apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 193: AAS 105 (2013), 1101.

354 Relatio Synodi 2014, 26.

355 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038.

356 Tamže, 45: AAS 105 (2013), 1039.

357 Tamže, 270: AAS 105 (2013), 1128.

358 Bula *Misericordiae vultus* (11. apríla 2015), 12: AAS 107 (2015), 407.

359 Tamže, 5: 402.

360 Tamže, 9: 405.

361 Tamže, 10: *L'Osservatore Romano*, 12. apríla 2015, s. 5.

362 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 47: AAS 105 (2013), 1040.

363 Porov. Tamže, 36 – 37: AAS 105 (2013), 1035.

364 Azda kvôli škrupulám, ukrytým za veľkou túžbou po vernosti pravde, niektorí kňazi vyžadujú od penitentov predsavzatie konať pokánie bez akéhokoľvek tieňa, čím sa milosrdenstvo rozplýva v hľadaní hypoteticky čistej spravodlivosti. Preto stojí za to pripomenúť učenie svätého Jána Pavla II., ktorý povedal, že predvídať nového pádu „nie je na ujmu autentickejšieho predsavzatia“ (List kardinálovi Williamovi W. Baumovi pri príležitosti kurzu o internom fóre, organizovanom Apoštolskou penitenciáriou [22. marca 1996], 5: *Insegnamenti XIX*, 1 [1996], 589).

365 Medzinárodná teologická komisia, Nádej na spásu detí, ktoré zomreli bez krstu (19. apríla 2007), 2.

366 Bula *Misericordiae vultus* (11. apríla 2015), 15: AAS 107 (2015), 409. 194

367 Dekrét *Apostolicam actuositatem*, 4.

368 Porov. Tamže.

369 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, 49.

370 Encyklika *Deus caritas est* (25. decembra 2005), 16: AAS 98 (2006), 230.

371 Tamže, 39: AAS 98 (2006), 250.

372 Ján Pavol II., posynodálna apoštolská exhortácia *Christi deus laici* (30. decembra 1988), 40: AAS 81 (1989), 468.

- 373 Tamže.
- 374 Relatio nalis 2015, 87.
- 375 Ján Pavol II., posynodálna apoštolská exhortácia Vita consecrata (25. marca 1996), 42: AAS 88 (1996), 416.
- 376 Porov. Relatio nalis 2015, 87.
- 377 Porov. Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 57: AAS 74 (1982), 150.
- 378 Nezabudnime, že zmluva Boha s jeho ľuďom sa vyjadruje ako zasnúbenie (porov. Ez 16, 8. 60; Iz 62, 5; Oz 2, 21 – 22) a Nová zmluva sa prezentuje aj ako manželstvo (porov. Zjv 19, 7; 21, 2; Ef 5, 25).
- 379 Druhý vatikánsky koncil, dogmatická konštitúcia Lumen gentium, 11.
- 380 Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 11: AAS 74 (1982), 93.
- 381 Tenže, Homília pri svätej omši slávanej s rodinami v Córdobe – Argentína (8. apríla 1987), 4: Insegnamenti X, 1 (1987), 1161 – 1162.
- 382 Porov. Gemeinsames Leben, Mníchov 1973, 18 (tal. prekl.: La vita comune, Brescia 1973, 46).
- 383 Druhý vatikánsky koncil, dekrét Apostolicam actuositatem, 11.
- 384 Katechéza (10. júna 2015): L'Osservatore Romano, (11. júna 2015), s. 8.
- 385 Ján pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 12: AAS 74 (1982), 93.
- 386 Príhovor na Slávnosti rodín a modlitbovej vigílii, Filadel a (26. septembra 2015): L'Osservatore Romano, 28. – 29. septembra 2015, s. 6.
- 387 Gabriel Marcel, Homo viator. Prolégomènes à une métaphysique de l'espérance, Paríž 1944, 63.
- 388 Relatio nalis 2015, 88.
- 389 Porov. Ján Pavol II., apoštolská exhortácia Familiaris consortio (22. novembra 1981), 44: AAS 74 (1982), 136.
- 390 Tamže, 49: AAS 74 (1982), 141.
- 391 O sociálnych aspektoch rodiny, porov. Pontificio consiglio della Giustizia e della Pace, Compendium sociálnej náuky Cirkvi, 248 – 254.

---

## POSYNODÁLNA APOŠTOLSKÁ EXHORTÁCIA SVÄTÉHO OTCA FRANTIŠKA AMORIS LAETITIA

*Z talianskeho originálu Esortazione apostolica postsinodale Amoris laetitia, Libreria Editrice Vaticana,  
Città del Vaticano, 2016, preložil Martin Kramara Lektoroval Ivan Šulík  
ISBN 978-80-8161-218-3*